

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ramazan ÇALKAN

ANADOLU TÜRKÜLERİNDE KADER İNANCI

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ramazan ÇALKAN

ANADOLU TÜRKÜLERİNDE KADER İNANCI

Danışman

Doç. Dr. Sabri YILMAZ

Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2020

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ramazan ÇALKAN'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Sinan ÖGE (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Sabri YILMAZ (İmza)

Üye : Prof. Dr. Ömer Faruk TEBER (İmza)

Tez Başlığı:

ANADOLU TÜRKÜLERİNDE KADER İNANCI

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi :27 /11 /2020

Mezuniyet Tarihi : 24/12/2020

(İmza)

Prof. Dr. Suat KOLUKIRIK
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum ANADOLU TÜRKÜLERİNDE KADER İNANCI adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

22/10/2020

Ramazan ÇALKAN

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Ramazan ÇALKAN
Öğrenci Numarası	20175249011
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı
Programı	Yüksek Lisans
Programın Türü	(x) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Sabri YILMAZ
Tez Başlığı	Anadolu Türkülerinde Kader İnancı
Turnitin Ödev Numarası	1468546562

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 145 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 08/12/2020 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 11

alıntılar dahil % 16'dır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

08/12 /2020

Doç. Dr. Sabri YILMAZ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÜ: KAVRAMSAL VE SOSYO-KÜLTÜREL ÇERÇEVE

1.1. Dil Kavramı.....	7
1.2. Kültür Kavramı	10
1.3. Dil-Toplum ve Kültür İlişkisi.....	11
1.4. Duygu ve Düşüncelerin Bir İfade Tarzı Olarak Müzik	12
1.5. Müziğin Toplumsallığı.....	14
1.6. Türk Halk Müziği.....	16
1.7. Türk Halk Müziğinin Bir Formu Olarak Türküler	17
1.8. Konularına Göre Türküler	20
1.8.1. Ninniler	20
1.8.2. Aşk ve Gurbet Türküleri	20
1.8.3. Kahramanlık, Asker ve Mahpushane Türküleri	22
1.8.4. Taşlama, Yergi ve Düğün Türküleri.....	23
1.8.5. Ağıtlar	23
1.9. Ezgilerine Göre Türküler	25
1.10. Türk Kültürünün Toplumsal Belleği Olarak Türküler	27

İKİNCİ BÖLÜM

KADER KAVRAMI VE İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE ALGILANMA BİÇİMLERİ

2.1. Kader Kavramı	32
2.1.1. Kader Kavramının Anlam Alanı	34
2.1.2. Kader Tartışmasının Meydana Geldiği Zemin	35
2.1.3. “Dehr” Düşüncesi.....	36
2.2. İslam Kültüründe Kader İnancına Dâir Temel Yaklaşımlar.....	38
2.2.1. Cebri Tavrı	39
2.2.2. Kaderî Tavrı	41
2.3. Türk Kültüründe Kader İnancını İfade Eden Farklı Kavramlar	42
2.3.1. Felek Kavramı	44
2.3.2. Baht Kavramı	47
2.3.3. Tâlih Kavramı	48
2.3.4. Kısmet Kavramı	48
2.3.5. Nasip Kavramı.....	51
2.3.6. Alın Yazısı Kavramı.....	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU TÜRKÜLERİ VE KADER İNANCI

3.1. Türkülerde Kader Kavramı	54
3.2. Türkülerde Felek Kavramı	61
3.3. Türkülerde Baht Kavramı.....	68
3.4. Türkülerde Tâlih Kavramı.....	72

3.5. Türkülerde Nasip Kavramı.....	74
3.6. Türkülerde Kısmet Kavramı.....	76
3.7. Türkülerde Yazı Kavramı.....	79
3.8. Kelâm İlmi Açısından Türkülerdeki Kader İnancına Dâir Veriler.....	86
3.8.1. Kader, Aşk ve Evlilik.....	87
3.8.2. Kader ve Musibetler.....	88
3.8.3. Kader ve Ölüm.....	90
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA	96
EK 1- TRT REPERTUVARINDA FELEK KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER	104
EK 2- TRT REPERTUVARINDA YAZI KAVRAMININ KULLANILDIĞI ESERLER	107
EK 3- TRT REPERTUVARINDA KADER KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER	109
EK 4- TRT REPERTUVARINDA TÂLİH KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	110
EK 5- TRT REPERTUVARINDA BAHT KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER	111
EK 6- TRT REPERTUVARINDA NASİP VE KISMET KAVRAMLARINA YER VERİLEN ESERLER.....	112
EK 7- TRT REPERTUVARINDA KADER KAVRAMINA DÂİR FARKLI KULLANIMLARA YER VERİLEN ESERLER	113
EK 8- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE NASİP KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	114
EK 9- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE BAHT KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	115
EK 10- THMSÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE YAZI KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	117
EK 11- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE FELEK KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	120
EK 12- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE TÂLİH KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	127
EK 13- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE KISMET KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	128
EK 14- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE KADER KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER.....	129
EK 15- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE KADER KAVRAMINA DÂİR FARKLI KULLANIMLARA YER VERİLEN ESERLER.....	131
Ö Z G E Ç M İ Ş.....	133

KISALTMALAR LİSTESİ

AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Ayr.	: Ayrıca
b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DEÜ.	: Dokuz Eylül Üniversitesi
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Doç.	: Doçent
haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İFAV.	: İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İSAM.	: İslâm Araştırmaları Merkezi
MÜİFV.	: Marmara İlahiyat Fakültesi Vakfı
No.	: Numara
Rep.	: Repertuvar
RTÜK.	: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
THM.	: Türk Halk Müziği
thk.	: Tahkik eden
TRT.	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve Benzerleri
Yay.	: Yayın

ÖZET

Kelâm ilminin toplum gündeminde en fazla yer tutan konularından birisi kader inancıdır. Söz konusu inanç ögesi Türk halkının yaşanan farklı olaylara dair değerlendirmelerine de yansımıştır. Bu durumun en açık tezahürleri türkülerde yer bulmuştur.

Türkülerde kader inancını ifade etmek üzere talih, kısmet, yazı, alın yazısı, felek ve baht gibi kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlar eserlerde genellikle olumsuz nitelikli olayların sebeplendirilmesi için kullanılmıştır. Türkülerde kader; mutlak belirleyiciliğe sahip, karşı konulamaz ve değişmez bir karakterdedir. Söz konusu kader düşüncesi yaşanan ve yaşanacak olaylar bağlamında bireyin irade ve sorumluluğunu gölgelemektedir.

Türkülerde böylesi bir durumun teşekkülünde zamanla fatalist bir inanç ilkesi haline dönüşen cebrî tavır son derece etkili olmuştur. Türk insanı tarafından da kabul gören bu tavır, tarihî süreçte siyasî, kültürel ve dinî birtakım faktörlerin etkisiyle kronikleşmiş bir inanç haline gelmiştir. Türkülerde de yer bulan söz konusu kader inancı, Kuran'ın irade ve sorumluluk eksenli kader vurgusu ile zıt bir durum arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk, Türkü, Kelâm, İrâde, Kader

SUMMARY

PREDESTINATION BELIEF IN ANATOLIAN TURKISH FOLK SONGS

One of the most important issues of the kalam science on the public agenda is predestination belief. Aforementioned belief fact has also been reflected into the Turkish people's evaluations about different experienced. The most obvious manifestation of this situation is seen in Turkish folk songs.

In folk songs, concepts such as “talih”, “kısmet”, “yazı”, “alın yazısı”, “felek”, and “baht” have been referenced to express predestination belief. To express predestination belief concepts such as “talih”, “kısmet”, “yazı”, “alın yazısı”, “felek”, and “baht” have been chosen. These concepts have been used in the pieces to explain the unfortunate events generally. In folk songs, predestination has been manifested as an unavoidable, unchangeable, and having exactly predetermination character. Therefore, that overshadows the will and responsibilities of individual in context of events are being and will be experienced.

Jabr attitude turning into a fatalist belief principle in time has been extremely effective on the formation of such a situation in folk songs. This common attitude, accepted also by Turkish people, has become a chronicled belief principle by the effect of some political, cultural, and religious factors throughout the all historical process. This predestination belief which also has been mentioned in folk songs is just opposite of destiny belief of Quran, that is mainly based on will and responsibility.

Key Words: Anatolian People, Folk Songs, Islamic Theology/Kalam, Will, Predestination

ÖNSÖZ

Evreni, benliğini ve evrendeki olayları anlama, anlamlandırma, yorumlama ve gerekçelendirme çabasında bulunan insan meydana gelen olaylar nezdindeki tepkilerini temelde yazılı ve sözlü olarak iki farklı şekilde aktarma yoluna gitmiştir. Söz konusu iki tarzın en temel formları ise edebiyat ve müziktir. Edebiyat ve müzik olgusunun birlikteliği tarih boyu olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Bir toplumun temel zihniyet kodlarını araştırma hususunda başvurulmuş yöntemlerden birisi de ele alınan konu bağlamında halkın edebiyat ve folklorik ürünlerinin malzeme olarak kullanılmasıdır. Bu doğrultuda, Anadolu halkının duygu, düşünce ve inanç boyutlarının en açık şekilde yer bulduğu türküler, Türk toplumunun temel sosyal, dinî, felsefî, kültürel değer ve kabullerini ortaya koymada en önemli kaynaklardan biridir. Bu eserlerin barındırdığı inanç eksenli verilerin tespiti ve değerlendirilmeye tâbî tutulması, Türk kültürünü daha anlaşılır kılmak için olduğu kadar kelâm ilmi açısından da bir ihtiyaçtır.

Çalışmamız giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında tezin amacına, konunun çerçevesine, planına, tezde kullanılan yöntemlere, tezin konusuna dair literatür bilgilerine ve çalışmaya yön veren temel problemlere yer verilmiştir. Birinci bölümde, türküyü kavramsal ve sosyo-kültürel çerçeve çizilmeye çalışılmış ve türkünün Türk kültüründeki yerine değinilmiştir. İkinci bölümde, kader kavramının anlam alanı, söz konusu inanç ögesine dair temel kabuller ile farklı yaklaşımlar öz bir şekilde ele alınmış, bu inancın halk arasındaki algılanışını ifade etmek üzere kullanılan kavramlar incelenerek söz konusu kavramların ve yaklaşımların temel hususiyetleri ortaya konulma amacı güdülmüştür.

Üçüncü bölümde ise kader inancı türkülerden hareketle ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, kader algısına dair türkülerde yer verilen kavramlar ile bu kavramların kullanım bağlamlarına ve bu kullanımlara sevk eden faktörlere değinilmiştir. Ayrıca bu kavramların yer aldığı eserlere dair bölge bazlı oranlar listelenmiş ve tablolar halinde sunulmuştur. Aynı şekilde okuyucunun kader düşüncesini belirten kavramların kullanımına ulaşabilmesi için kavram eksenli ve yöre bazlı türkü listeleri ek olarak sunulmuştur. Türkülerde kader mefhumunu ifade eden kelimeler ele alınırken; kelimelerin ve lafızların, gâyenin kendisi olamayacağının farkında olarak, türkülerin doğduğu toplumsal ve bireysel ortam göz önünde tutulmuştur. Bununla beraber söylemin de ötesinde, arka planda yer alan kültürel doku yani değer yargıları, duygu, düşünce ve inanç dünyası dikkate alınmıştır. Türkülerdeki söz konusu inanca dair verilerin

İslâm dininin birinci kaynağı Kur'an'da ifade edilen kader inancıyla benzerlik, farklılık, uyum, ahenk boyutları ortaya koyulmaya çalışılmış ve eserlerdeki verilerin Kur'an'ın ortaya koyduğu kader perspektifiyle örtüşüp örtüşmediği tespit edilme çabası güdülmüştür.

Bu çalışmanın konu seçimi, yürütülmesi ve meydana getirilmesinde kişisel tecrübe ve bilgi birikimi ile yol gösterip çalışma boyunca destek olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Sabri YILMAZ'a, okuma ve eleştirileri ile çalışmanın son ânına kadar yanımda olan değerli büyüğüm Muhsin KARAÇ'a şükranlarımı sunar; çalışma süresince desteğini hissettiğim Yasar Samed DİRİCE'ye ve her zaman maddî ve manevî olarak yanımda olan aileme teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

GİRİŞ

İnsan, yaşam serüveni boyunca var olan ve meydana gelen olaylar ve durumları anlama ve açıklama çabası içerisinde olmuştur. Bireyi böyle bir çabaya sevk eden etkenler dikkatle incelendiğinde iki temel hareket noktası söz konusudur. Bunlar, insan doğasındaki belirsizlik düşüncesine dair antipati ile insan ve toplum hayatının sürdürülmesi için en elzem faktörlerden olan yaşanan, yaşanmakta olan ve yaşanacak olaylar ekseninde bir gerekçelendirme arayışıdır. Söz konusu iki etken, kadîm zamanlardan itibaren felsefî ve dinî cenahları meydana gelen ve gelecek olan olaylar ekseninde düşünmeye sevk etmiştir. Bu noktada felsefî ve dinî otoritelerce sunulan cevapların odak noktasında kader inancı yer almaktadır. Bu düşünce dikkatle incelendiğinde, tarih boyu farklı toplumlarda değişik ifade ve kavramlarla ortaya koyulan iki farklı yaklaşım dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, bireyin evrendeki özgül ağırlığı düşüncesinden hareketle bireyi eylemlerinde mutlak özgür ve muktedir bir boyutta ifade eden yaklaşımdır. Diğerisi ise, bireyin eylemlerinde olduğu kadar yaşadığı ve yaşama ihtimali bulunan durum ve olaylar bağlamında bir bireyüstü gücün belirleyiciliğini öne çıkaran tutumdur. Söz konusu temel anlayış ve algılayış biçimlerine İslam düşünce tarihinde de rastlamak mümkündür.

İslam düşünce tarihinde kader problemi, Hz. Peygamber'in vefatından sonra sahabe nesli arasında yaşanan siyasî çekişmelerin yol açtığı olaylar sebebiyle tartışılmaya başlanmıştır. İslam dinin ilk muhatap kitlesi arasında yaşanan Hz. Osman'ın (ö. 35/656) şehit edilmesi, Cemel (36/656) ve Sıffin (37/657) savaşları zihinlerde ve toplumun vicdanında büyük etki oluşturmuştur. Bu durum büyük günah işleyen konumu, söz konusu günahı işlemeye bireyin hürriyet ya da mecburiyet eksenli durumu gibi temel problemlerin zihinlerde yer bulmasına yol açmıştır. Böylece bir inanç problemi olarak kader, gündemi işgal etmeye başlamıştır. Zaman içerisinde kader düşüncesine dair mutlak mecburiyeti önceleyen cebrî tavır, birey eksenli özgürlüğü ve sorumluluğu ön plana alan özgürlükçü tavır ile cebrî ve özgürlükçü tavır arasında bir uyum sağlamaya çalışan orta yol arayışı temelli bir yaklaşım meydana gelmiştir. İfade edilen üç temel tutumdan en dikkat çeken olan cebrî tavır, kadîm bir takım anlayış biçimleri ile de yakından ilgilidir. Burada İslam dininin muhatap olduğu ilk coğrafyanın tarihî süreçte kader telakkisine dair barındırmış olduğu en kayda değer veri, dehr düşüncesidir. Bu düşünce tarzında yaşanan, yaşanmakta olan ve yaşanacak olan olaylar, bireyüstü bir otorite tarafından mutlak manada tayin ve tespit edildiği yönünde ele alınmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşım, belirsizliklerle bezenmiş çöl hayatında yaşamı sürdürmeye dair güdüleyici bir etken hüviyeti-

ne de bürünmektedir. Bireyin bilinçli eylemlerinden bağımsız bir yazı ve belirlenmişlik anlayışının hâkim olduğu bu tarz bir algılama biçimi sadece kadim Arap coğrafyasına has bir durum değildir. Nitekim böyle bir bakış açısına, Antik Roma’da, Doğu’da temerküz eden dinî inançların yanı sıra dinî ve düşünsel bağlamda birtakım kabullere mirasçı olduğumuz kadim Türk düşüncesinde de rastlanmaktadır.¹ Bu durum, Türkler nezdinde cebr eksenli ve yazgıcı karakterli kader düşüncesinin benimsenmesinde önemi yadsınamayacak bir faktördür. Bu düşüncenin yeni kuşaklara aktarılmasında en önemli araçlardan birisi ise şüphesiz edebî eserler ve müzik olgusunun barındırdığı türkülerdir.

Benliğini ve evrendeki olayları anlamlandırma gayreti güden birey, yaşadığı durum ve olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini edebiyat yoluyla dile getirmiştir. Bir sonraki evrede ise kelimelere dökülen bu duygu ve düşüncelerin ses aracılığıyla yorumlanması, müziğin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Kökeni ilk Türk topluluklarındaki birtakım uygulamalara kadar giden türküler, Türk halkının ürettiği en sade ve yalın eserlerdir. Bu doğrultuda, söz konusu halkın duygu, düşünce ve inanç boyutlarının en açık şekilde yer bulduğu türküler, Türk toplumunun temel karakteristik özelliklerini ortaya koymada en önemli kaynaklardan olup, “yaktığı” toplumun duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır. Söz konusu sanat eserlerinin meydana getiriliş ekseninin; toplumsal ve bireysel belleğin çevrelendiği düşünsel, dinî ve felsefî atmosferden bağımsız olamayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla folklor ve edebiyat ürünlerinde olayların sebep sonuç ilişkisi bağlamında dinin ya da dinî düşüncenin barındırdığı birtakım inanç boyutlu atıflara rastlamak da mümkündür.

Türküler, Anadolu halkının düşünce dünyasına tanıklık etmekte ve bünyesinde barındırdığı verileri nesilden nesile aktarmaktadır. Türk Halk Edebiyatının en zengin türlerinden olan bu eserler doğum, aşk, düğün, askerlik, ayrılık, hastalık, ölüm, göç, yoksulluk, gurbet gibi bireysel ve toplumsal konuları içermektedir. Ayrıca türküler, halkın insan hürriyeti noktasındaki düşüncesini ve kader algısını ortaya koyması bakımından göz ardı edilemeyecek derecede önemlidir. Öyle ki -türküler özelinde de görüldüğü gibi- insan hayatının hemen hemen her evresinin kadere dair farklı boyutlarla gerekçelendirilme, yorumlanma ve anlamlandırılma durumları söz konusudur.

Türk insanının inanç, düşünce ve kültür dünyasını yansıtması açısından türküler önemli bir kaynak olarak görülmüş ve çeşitli çalışmalara da konu edilmiştir. Bu bağlamda Nebile Özmen’in “*Kültürel ve Dinî Kodlarıyla Kültürel Belleğimizde Rumeli Türküleri*” başlıklı ma-

¹ Namık Kemal Okumuş, “Ezelî Yazgı Düşüncesinin Kadim Yazılım Biçimleri”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (2014), s. 87.

kalesi², Şerife Nihal Zeybek'in "Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür" adlı makalesi³ ile "Halk Edebiyatına İslâmiyet'in Bir Yansıması Olarak Âhiret Kavramı"⁴ başlıklı tebliği ile karşılaşmıştır. Ayrıca, Dilek Kirlenmez'in "Türk Halk Müziği Sözlü Eserlerinde İtikat, İbâdet ve Ahlak ile İlgili Motifler" başlıklı yüksek lisans tezinde⁵ türkülerde kader inancına dair öğelere dinî motif bağlamında değinilmiş ve Sinan Öge'nin, "Arabesk Kader Algısı - Orhan Gencebay Örneği-" adlı makalesinde⁶ arabesk müzik ve kültüründeki kader inancının yeri ortaya konulmuştur. Burada, türkülerin bir formu olan ağıtlar nezdinde kader inancını ele alan Abdullah Özbolat ve Saffet Kartopu tarafından yayımlanan "İsyân ile Teslimiyet Arasında Ağıtlarda Kader İnancı"⁷ adlı çalışmaya değinmek gerekir. Bu çalışmada üç farklı kaynaktan taranan ağıtlar temelinde felek kavramı, kader inancını temsil bağlamında ele alınmıştır. Söz konusu çalışma ağıtlar özelinde kader inancına dair sınırlı bir inceleme olduğu için eserde ele alınan ağıtların kapsamı ve felek kavramının ağıtlar özelinde incelenmesi bizi daha genel bir çalışmaya sevk eden faktörlerdendir. Bu noktada kayda diğer en önemli iki eser ise Sabri Yılmaz ve Ramazan Çalkan tarafından yayımlanan "Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı" adlı makale⁸ ile "Kader İnancının Anadolu Türkülerinde İzdüşümü: Felek"⁹ başlıklı tebliğdir. Tebliğde felek kavramının temel kullanımlarına ve kader inancı ile olan ilişkisine değinilerek örnek türküler üzerinden bu iki kavramın türkü eksenli benzerlik ve ayniyet noktaları ortaya konulmuştur. Söz konusu makalede ise örneklem olarak seçilen türkülere yer verilmiş ve türkülere yansıyan kader mefhumuna dair genel bir bakış açısı sunma gayreti içinde olunmuştur. Makalede de işaret edildiği gibi¹⁰ büyük bir yekûn teşkil eden türkülerin tamamını inceleme çabası bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir.

² Nebile Özmen, "Kültürel ve Dinî Kodlarıyla Kültürel Belleğimizde Rumeli Türküleri" *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(2014), ss.75-94.

³ Şerife Nihal Zeybek, "Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür" *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2015), s.119-138.

⁴ Şerife Nihal Zeybek, "Halk Edebiyatına İslâmiyet'in Bir Yansıması Olarak Âhiret Kavramı", *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmi Toplantı*, Ensar Neşriyat, Antalya 2014, s. 669-688.

⁵ Dilek Kirlenmez, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserlerinde İtikat, İbadet ve Ahlak ile İlgili Motifler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.

⁶ Sinan Öge, "Arabesk Kader Algısı-Orhan Gencebay Örneği-", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41(2014), s.47-76.

⁷ Abdullah Özbolat-Saffet Kartopu, "İsyân ile Teslimiyet Arasında Ağıtlarda Kader İnancı", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7 (2012) s. 1959-1972.

⁸ Sabri Yılmaz-Ramazan Çalkan, "Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 60 (2018), s. 1328-1338.

⁹ Sabri Yılmaz-Ramazan Çalkan, "Kader İnancının Anadolu Türkülerinde İzdüşümü: Felek", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ed. Mehmet Şahin-Şeref Göküş, Otto Yayınları, Ankara 2018, s. 3-4.

¹⁰ Yılmaz- Çalkan, "Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı", s. 1329.

Çalışmanın amacı, Türk kültürü nezdinde sosyal bir varlık olan insanın anlam ve duygu atmosferinin yoğun bir biçimde tezahür ettiği müzik olgusunun bir ürünü olan türkülerden hareketle, Türk halkı tarafından benimsenen kader inancına dair tutumun ele alınış ve anlamlandırılma boyutlarını ortaya koymaktır. Bir başka deyişle Anadolu halkı nezdinde yaygın olan kader inancının türkülere yansıyan boyutu ile İslâm dininin ortaya koymuş olduğu kader perspektifinin karşılaştırılmasıdır. Böylece, Kur'an'da ifade edilen Allah'ın kudret ve hakimiyeti ile insanın irade hürriyeti ve bireysel sorumluluğunu dengeleyen kader inancının, Anadolu insanı tarafından meydana getirilen eserlerdeki muhtevâ ve bağlam boyutları tespit edilme-ye çalışılmıştır. Bu bağlamda bir takım temel sorulara cevap aranmıştır. Çalışmanın temel hareket noktalarını ifade eden söz konusu sorular şöyle sıralanabilir: Bireyin yaşam boyu şahit olup zaman zaman tecrübe ettiği hastalık, gurbet, yoksulluk, göç, savaş, evlilik, aşk, hasret, ayrılık... sonucu olan birtakım durumların meydana geliş sürecinde önceden takdir edilen bir yazı mı câridir, yoksa söz konusu durumlarda bireyin de bir takım etkinliği var mıdır? Eğer bireyin bu eylemlerde herhangi bir etkinliği söz konusu değilse imtihan sürecinin ne anlamı vardır? Ya da bireyin sahip olduğu iradeden dolayı dine muhâtap kılınması ve bu hitâbın bir sonucu olarak eylemlerinin sonuç bağlamıyla ilahî karşılık boyutu nasıl anlamlandırılabilir? Kader inancının türkülerdeki ele alınış bağlamı itibariyle, “meydana gelen durumların temel sebebi” oluşu; bireyin özgür iradesi, anlam arayışı, sorumluluk duygusu, kulluk görevi ve varoluş amacıyla nasıl özdeşleştirilecektir? Bireysel ve toplumsal olarak bir hayıflanma ve hayatı yaşanabilir kılma amacının ürünü olan bu eserlerdeki söz konusu tutumun Kur'an'da ortaya konulan kader ile ilişkisi, anlam, bağlam benzerliği ve farklılığı nedir? Bu farklılık ve benzerlik bizzat inancın temel ifade evreninden mi, yoksa bireysel ya da toplumsal birtakım etkenlerden mi kaynaklanmaktadır? Söz konusu problemlere cevaplar bağlamında birey için itaat-isyan ikileminde elzem olan “boyun eğme” ya da “başkaldırı” tavrından hangisi olması gerektiği eserlerde ele alınırken; kader, felek, baht, tâlih, kismet, nasip, yazı/yazgı kavramlarının kullanımına sevk eden faktörler nelerdir?

Çalışmanın kapsamındaki türkülerin tespiti noktasında TRT Repertuarı ve *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*¹¹ esas alınmıştır. Ayrıca, başlı başına bağımsız ve geniş bir konu olan Alevî-Bektaşî geleneğine ait eserlerin yekûnu, tespiti ve değerlendirilmesinin yeni bir çalışmada ele alınması gerektiğine dair oluşan kanaatten dolayı söz konusu eserlerin değerlendirmeye alınmadığını belirtmek yerinde olacaktır. Çalışmanın ana teması açısından,

¹¹ Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara 2006.

muhtevasında kader inancı ve bununla ilişkili farklı ifadelerin yer aldığı eserlere odaklanılmıştır. Türkülerde kader kavramı ve aynı kavramın farklı ifadelere bürünmüş halleri olan felek, baht, tâlih, kismet, nasip, yazı/yazgı gibi kavramların muhtevası ve eserlerdeki kullanımlar incelenerek, söz konusu eserler ve insanları bu kullanımlara güdüleyen etkenler toplumun dinî, felsefî ve sosyo-kültürel atmosferinden hareketle ortaya konulmaya gayret edilmiştir. Türkülerde kader mefhumunu ifade eden kelimeler ele alınırken; kelimelerin ve lafızların, gayenin kendisi olamayacağı bilinciyle, fakat bu tarz çalışmaların en temel veri kaynağını teşkil eden lafzın, son derece önemli oluşunun da farkındalığıyla, daha çok türkülerin doğduğu toplumsal ve bireysel ortam dikkate alınmıştır. Bununla beraber söylemin de ötesinde, türkünün arka planında dayandığı kültürel doku da göz ardı edilmemeye çalışılmıştır. Böylelikle türkülerde yansıyan inanç örgüsünün, dinî ortaya koyduğu temel tavırla uyumu ve ahengi, benzerlik ve farklılığına dair veriler göz önüne alınarak tahlil edilmeye çalışılmıştır. Bu bakımdan türkülerde ifade edilen kavramların kullanım biçimleri, bu kavramların eserlerin ait olduğu yöre/bölgeye dair kullanım oranları da çalışmanın kapsamına dâhildir.

Çalışmada türkülerin, birey açısından belli bir bağlamın ve dünyanın keşfedilebilmesi için lafız ve ibâyeye dayalı literal bir incelemenin yanında tarihsel süreçte topluma mâl oluş ve sosyal zemindeki muhtevâ ve kullanımları da göz önünde tutulmuştur. Bu noktada en önemli kaynağın türkülerin hikâyeleri/realiteleri olduğu açık bir durumdur. Türkülerin hikâyelerinin incelenmesi bağlamında bir eserin birden çok hikâyesi olabildiği gibi ortak söz ve tema barındıran birçok esere dair kayda geçmiş herhangi bir hikâyenin olmayışı ile karşılaşmıştır. Çalışmada, kader düşüncesine dair kavramların yer bulduğu eserler –edinilebildiği kadarıyla– hikâyelerinden hareketle ele alınma yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın şekillenmesinde literatür taraması, söylem analizi, ele alınışı noktasında eserlerin oluşturulduğu tarihî, felsefî ve dinî birikimin değerlendirilmesinde yorumlamacı bir tutum, türkü ve toplumsal yapının ilişkilerini ve bunun sonuçlarını ortaya koymak için sosyolojik eleştiri yöntemi ve kelâm ilminin temel özelliklerinden olan normatif bir bakış açısı tercih edilmiştir.

Çalışma süresince zaman zaman “Türkülerin barındırdığı ifadelerin hayal ürünü olduğu” dolayısıyla bu eserler nezdinde “Böylesi bir çalışmanın anlamsız olduğu” ile ilgili yorumlarla karşılaşmıştır. Bu tarz yorumlarda, yeterli literatür bilgisine sahip olmayışın, Türk-Halk Edebiyatı eserlerine dair bir önyargının ve dinî ilimler tedrisi ile uğraşan kişiler nezdinde edebiyat olgusunun zaman zaman “Kadim Arap Kelâmı” ile birlikte anılma geleneğinin de önemli rol oynadığı tespit edilmiştir. Türk halkı nezdinde temel kültürel ve dinî atıfların net ve yoğun biçimde yer aldığı türkülerde dair kader inancı bağlamında özgün ve bağımsız bir çalışma-

nın olmayışı, ayrıca bu tarz çalışmaların Kelâm ilmi nezdinde klasik konu mantığından kısmî farklılığı da bu yorumları besleyen diğer önemli etkenlerdir. Türkülerin Türk halkı nezdindeki önemine, dinî, siyasî, felsefî değerlerle münasebetine, sosyal ve kültürel işlevlerine dair çalışmalara objektif ve ön kabullerden uzak bir bakış açısı ile yaklaşımın, bu tarz yorumlara ve ön yargılı cümlelere sahip kişilere türküler ve Türk folkloru hakkında net ve berrak bir bakış açısı kazandıracağı açıktır. Bu bağlamda bu çalışmanın söz konusu alanlarda yol gösterici bilgileri sunması ve türkülerini kader inancı doğrultusunda genel anlamda ele alması bağlamında alana katkı sağlaması ve yapılacak yeni çalışmalarda öncü olması temenni edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKÜ: KAVRAMSAL VE SOSYO-KÜLTÜREL ÇERÇEVE

Evrensel müzik olgusunun bir türevi olan türkü, tarih boyunca Türk halkının yaşam tecrübesinin ürünü olan temel birtakım duygu ve düşüncelerini barındıran en önemli kültürel öğelerdendir. Söz konusu öge Türk toplumunun dil, kültür, din ve felsefe gibi sosyal hayatı yönlendiren yapı ve kurumlar ile belirli boyutlarda bir etkileşim evrenine sahiptir. Bu etkileşim evrenini ortaya koyma noktasında tarihî tecrübeye, felsefî ve dinî tutumlara başvurmak gerekmektedir. Bu gerekliliğin bir sonucu olarak söz konusu evreni daha anlamlı kılmak için öncelikle türkü kavramı özelinde çalışmanın felsefî ve teorik zeminini teşkil eden bir takım kavram ve olguların ele alınması ve birbirleri ile olan ilişkilerine değinilmesi uygun olacaktır. Burada öncelikle dilin özellikleri, toplum ve kültür için ifade ettiği anlam, kültürün aktarıcısı olması açısından dilin önemi gibi çalışmada başvuru alan temel referanslar, takip edilen kavramsal çerçeve ile türkülerin tahlilinde dayanan teorik ve sosyo-kültürel çerçevenin belirlenmesi yerinde olacaktır.

1.1. Dil Kavramı

Sözlü veya yazılı tarzda hemen hemen her insan tarafından herhangi bir biçimde başvurulagelen bir araç olan dil, insana özgü sistemli bir yapı çerçevesinde iletişim aracı olarak kullanılan, zaman içerisinde değişen, genişleyen ve toplumsal bir boyutu da bulunan bir olgudur.¹² Dil, sözlü ve yazılı olarak iletişimde kullanılan, birey tarafından doğumla birlikte hazır bulunan, sosyalleşme süreciyle edinilmeye başlanan, doğrudan doğruya insana özgü bir düzen olup düşünme ve düşünüleni aktarma dizgesidir.¹³ Dil, insanlar arasında iletişimi sağlamasının yanında insanın en vazgeçilmez varlık göstergesidir. Çünkü dil, kişilerin ve toplumların düşüncelerini ve dünya görüşlerini biçimlendirmede etkin bir konumu hâizdir. Doğası gereği her dilin bünyesinde barındırdığı kendine özgü bir dünya algısı, evreni ve hakikati anlama-anlatma çerçevesi ve bunun yanında bir gerçeklik arayışı söz konusudur. Böylelikle dil, dış dünyanın algılanmasının ve anlamlandırılmasının yanı sıra, insanlara ve toplumlara dair kavramların şekillenmesinde ve toplumun temel kodlarını içeren toplumsal bilincin ve belleğin meydana gelmesinde olduğu gibi bu bilincin korunmasında da son derece önemli bir konuma sahiptir. Farklı dilleri konuşan kişilerin farklı bir dünya perspektifinde yaşaması kabulünden

¹² Nurettin Demir-Emine Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı*, Grafikler Yayınları, Ankara 2014, s. 15-17.

¹³ Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2016, s. 17.

hareketle kişi, sahip olduğu ve konuştuğu dilin penceresinden dünyayı algılamakta, anlamlandırmakta, yaşamış olduğu çevre ve kendi eksenindeki dünyasını, kullandığı dil, dil örgüsü ve bu örgünün arka planındaki temel dinamiklere dayalı olarak meydana getirmektedir. Dili ve dilin anlam dünyasını oluşturan asıl zemin ise insan ve toplumdur. İnsan çoğu zaman ait olduğu anlam evreniyle bir dünya kurmakta ve bu anlam dünyasını dil aracılığı ile ifade etmektedir. Bu bağlamda dil, amacın kendisi değil, insanın kendisini ve evreni anlamlandırması ve yorumlamasının bir ürünüdür. Bundan dolayı bir toplumun anadili aynı zamanda söz konusu toplumun sosyal, kültürel, felsefî ve dinî paradigmasından bağımsız olarak ele alınamayacak bir karakterdedir. Böylelikle dilin temel yapıtaşı olan söz, birey ve toplum bazında özün bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil, edebiyatın en önemli aracıdır. İnsan dil ile duygu, düşünce, ülkü, ideoloji, inanç, heyecan, zevk gibi istek ve amaçlarını güzel, etkili bir biçimde anlatmanın imkânlarını arayarak edebiyatın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Meydana geldiği dil ile eşzamanlı doğup büyüyen ve gelişen edebiyat, insanların maddî ve manevî dünyasının ortak anlatım aracıdır.¹⁴ Dilin yapıtaşı olan sözcükler ise, toplumların belleği ve tarihinden birer sayfadır.¹⁵ Her kavramın kültürün oluşumu içinde çok önemli bir yanının olduğu, inkâr edilemez bir hakîkattir. Bu durumun en açık tezâhürleri, dil ve toplum ilişkisine dair yapılan çalışmalarda gözlemlenebilmektedir.

Duygu, düşünce, hayal ve eylemlerin söz ya da yazı ile güzel ve etkili bir biçimde ifade edilmesi sanatı olarak târif edilen edebiyat, daha çok yazıya ve söze dayansa da herhangi bir çağda, ülkede veya toplumda sözlü ve yazılı eserlerin tamamını bünyesinde barındırdığından onun konuşmaya ve görüntüye dayalı bir yönü de bulunmaktadır.¹⁶ Edebiyatın anlam dünyası ve anlatım potasına bakıldığında duygu, düşünce, hayal, yaşanmış herhangi bir olay, içinde yaşanan evren, kişinin benimsediği ya da benimsemekten kaçındığı ahlâkî tutumlar, dinî hakîkatler, sevgi gibi bireysel ve toplumsal nitelikteki birtakım temalar karşımıza çıkmaktadır. Buradan da anlaşılacağı gibi edebiyat; evreni, bireyi, bireyin iç dünyasını, yaşamakta olduğu dış dünyayı ve birey-toplum ve evren merkezli birtakım olay ve durumları anlama, anlamlandırma ve anlatma çabasının bir ürünüdür. Bilindiği üzere edebiyat temelde nazım ve nesir olmak üzere iki çeşit anlatım yolu barındırmaktadır.

¹⁴ Nurer Uğurlu, *Folklor ve Etnografya Halk Türkülerimiz*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009, s. 53.

¹⁵ V. Doğan Günay, *Kültür Bilime Giriş*, Papatya Yayıncılığı, İstanbul 2016, s. 191.

¹⁶ Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 51; M. Orhan Okay, “Edebiyat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. X, s. 395.

Arapça kökenli bir sözcük olan düzyazı anlamına gelen nesir¹⁷; herhangi bir dilde şiir biçiminde olmayan, dil bilgisi kurallarına uygun cümleler halindeki sözlü veya yazılı anlatıma verilen addır.¹⁸ Nesirde söz konusu dilin kurallarına uygun bir biçimde duygu, düşünce ve olayları cümle veya paragraflar yoluyla yazılı veya sözlü bir tarzda ifadeye kavuşturan düzgün bir anlatım esastır. Daha çok uyaklı ve ölçülü anlatım biçimini ifade eden nazımın karşısı olarak kullanılan nesirde asıl olan, söz konusu dilin kurallarına uygun bir şekilde düşüncenin veya iletilmek istenen herhangi bir şeyin aktarılmasıdır.¹⁹ En önemli ögesi uyum olan nazım ise, dizelerden oluşan, ölçü ve uyak barındıran bir anlatım biçimidir. Cümle kuruluşları ve kelime seçimi, uyum algısı perspektifinde gerçekleştirilmektedir. Nazım anlatım biçimi, sözü yormaksızın çoğu zaman basit bir yolla duygu ve düşüncenin ifade edilmesini sağlamak ve nesir, yani düz yazıya göre daha etkili bir anlatım biçimi olarak ifade edilmektedir. Bundan dolayı nazım, şiir dilinin olmazsa olmaz özelliği olarak yer alırken şiir ise yazının henüz icat edilmediği çağlarda dahi varlığını müzikle iç içe sürdürmüştür.²⁰

Şiir dilinin imgelerle örüntülü oluşu, sözden ziyâde mûsikîye yakın karakteri, şiirin çoğu zaman şâirin şahsî duygu ve düşüncelerinin ifadeye dökülüşü olarak telakki edilmesine yol açmıştır. Şâirin duygu-düşünce dünyası ile felsefî ve dinî birikimi, şiirdeki temel konuların ele alınışı ve yorumlanması bağlamında birtakım dinî, sosyal, felsefî ve kültürel öğelerin kendini hissettiren karakteri ile tezahür etmektedir. Çünkü şâir, söz konusu sosyal yapının bir ferdi olarak içinde bulunduğu toplumca kabul görmüş sosyal, felsefî ve dinî referanslardan bağımsız bir boyutta değildir. Genellikle şâirler, tarih boyu yaşadıkları toplumun vicdanı olan gelmiş, toplumdan âzade bir tutum benimsememişlerdir. Bu durum, şâirlerce meydana getirilen eserlerdeki kelime seçiminden şiirde mevzu edilen konunun anlamlandırılma sürecindeki referanslara kadar kendini hissettirmektedir. Bu referansların yer bulduğu ana çatı olan kültür ise edebî ürünleri bünyesinde barındırmakta ve bu tarz eserlerle somutlaştırılmaktadır. Çünkü kültür, birey ve toplumca ortaya konan eserlerde olduğu kadar bu eserlerin varoluş ve var kılınış aşamasında da kurucu bir öge olma özelliğini hâizdir. Bu bakımdan kültür kavramına değinmek yerinde olacaktır.

¹⁷ <https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (erişim tarihi: 7.6.2020)

¹⁸ Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007, s. 257.

¹⁹ Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 124-125.

²⁰ Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 73-74.

1.2. Kültür Kavramı

Türkçeye Batı dillerinden geçmiş bir kelime olan kültür, tarım anlamına geldiği için karşılık olarak ekin sözcüğü önerilmektedir. Çünkü kültür kavramı da özünde ekip biçilen, gelişen ve özen gösterilen bir değerdir. Kültür ile insanın dünyasını yani varlığını gösteren hemen hemen her şeyin anlaşılabilceği tezinden hareketle bu kavram, insanların dolayısıyla toplumun duygu, düşünce ve yargı birliğini sağlayan toplumsal değerlerin bütününe ifade eder. Kültür doğanın ya da Tanrı'nın yarattıklarına ek olarak bireyin ve toplumun hayat boyu meydana getirdiklerinin tamamı olup²¹ bir milletin, din, ahlak, estetik, ekonomi, edebiyat gibi değerlerle ilgili hayatının bir sentezidir.²² Bireyin ve toplumun davranışlarını etkileyip yönlendiren kültür, kuşaktan kuşağa aktarılan toplumsal varoluşun en önemli göstergelerindendir.

Biçim ile içeriğin insanda meydana getirdiği izlenim olan sanat²³ ise bütün dallarıyla kültürün olmazsa olmaz öğelerindendir. Kültür gelenek, görenek, düşünce gibi toplumu yakından şekillendiren unsurların tamamını bünyesinde barındırmaktadır. İnsanın yaşam ile iç içe oluşunun tezâhürü olan sanatın bütün türevleri, yani yaşamla iç içe olan insanın ürettiği sanatsal değerlerin her türü de kültürün çatısı altındadır.

Kültür, maddî ve manevî olarak temelde iki boyut içermektedir. Maddî boyutuyla kültür, toplumun günlük hayatını sürdürmesi için ortaya koyduğu somut ürünler olarak ele alınırken manevî boyutun ifade edildiği kısım ise toplumun bilim, sanat, edebiyat gibi alanlarda ürettiği değerler bütünüdür. Kültürü yaşatan ve gelecek kuşaklara dil vasıtasıyla aktaran ana kitle ise halktır.

Halk, belirli bir bölgede birlikte yaşayan insan topluluğunun bütünü²⁴ olup kültürel özellikleri bünyesinde yaşatmakta ve bunları koruyup gelecek nesillere aktarmaktadır. Halkın, bünyesinde barındırdığı ve yeni kuşaklara farklı yollarla aktardığı en önemli kurucu öğelerden birisi de itikadî, amelî ve ahlakî boyutlarıyla toplumu derinden etkileyen din olgusu ya da din algısıdır. Bu bağlamda halk, söz konusu din öğesinin bireysel ve toplumsal boyutlarıyla etkilendiği kültürünü nesilden nesile dil aracılığıyla da taşımaktadır. Bu durumun daha anlaşılır kılınması için burada dilin, toplum ve kültür olguları ile olan ilişkisine de göz atmak gerekmektedir.

²¹ Günay, *Kültür Bilime Giriş*, s. 25-26.

²² Suat Anar, "Ziya Gökalp (Eğitim)", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XIV, s. 136.

²³ Günay, *Kültür Bilime Giriş*, s. 49.

²⁴ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 5.8.2020)

1.3. Dil-Toplum ve Kültür İlişkisi

Bireyin varoluş tezâhürlerinden olan dilin en önemli özelliklerinden birisi toplumsal bir hususiyete sahip oluşudur. Yaşayan her dil, belli sayıda bir konuşur kitlesine sahiptir. Anadiller, bu konuşurların ortak mirasıdır.²⁵ Dil, konuşanın kimliğini ve kültürel özelliklerini yansıtır. Toplumsal kimliğin en önemli göstergelerinden olan dil, aynı zamanda bireyin düşünce dünyasını da paradigmal yapısı aracılığıyla düzenlemektedir. Birey, dünyayı anadilinin penceresinden görmekte, onun kavramlarıyla düşünmekte ve yine anadilinin kavramlarıyla evreni biçimlendirmektedir. İnsanın doğduğu andan itibaren dil gerçeğiyle kendisini çevrelenmiş olarak bulması, onunla düşünüp, dünyayı onunla algılaması, Wittengenstein'ın "Dilimin sınırları dünyanın sınırlarıdır." sözünü haklı çıkarmaktadır.²⁶

Türk toplumunda dil kültür ilişkisi, tarihin farklı dönemlerinde benzer süreçler izlemiştir. Dil, genelde fethedilen uygarlığın diliyle harmanlanıp yeni biçimler kazanmıştır. Türkçe ve Türk kültürü, Anadolu'da farklı uygarlıklardan etkilendiği gibi onları da etkilemiştir. Burada etkileşim çift yönlü olup dil ve kültür nezdinde bir alışveriş söz konusudur. Türkçe, Türkleşen Küçük Asya'nın izlerini taşıdığı gibi, Anadolululaşan Türklerin uyum çabalarını da yansıtmaktadır. Bugünkü dilimiz, Anadolu'daki bin yıllık geçmişimizin belki de en güvenilir belleği, belgeliğidir.²⁷

Dil, kültürün en iyi yansıtıcısı ve aktarıcısıdır. Her dil, belli bir topluluğun kültürü içinde doğup geliştiğine göre dili kültürden, kültürü de dilden ayırmak neredeyse imkânsızdır. Toplumun ruhunun geniş yelpazedeki biçimlenişi olan tarih²⁸ ise bütün kültürel ve toplumsal boyutlarıyla dil ile bir iç içelik barındırmaktadır. Anadille birlikte inançların edinildiği insan hayatında²⁹, dil öğrenimi aynı zamanda dilin arka planındaki kültürel kodları da benimseme sürecidir. Bu sürecin belli bir yaşanmışlığa erişen kimseler nezdinde ele alınışında ise sinema, tiyatro gibi görsel sanatların yanı sıra içerdiği anlam-duygu dünyası, duygudaşlık eksenli yapısı ve potansiyel olarak barındırdığı kolektif hafıza boyutları ile karşımıza müzik olgusu çıkmaktadır. Bu noktada müzik kelimesinin kökenine dair görüşlere, söz konusu olguyla ilgili tarihsel süreçteki yaklaşımlara değinmek yerinde olacaktır.

²⁵ Demir - Yılmaz, *Türk Dili El Kitabı*, s. 17.

²⁶ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, s. 20.

²⁷ Günay, *Kültür Bilime Giriş*, s. 94-95.

²⁸ Ş. Teoman Durallı, *Sorun Nedir?*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011, s. 73.

²⁹ Durallı, *Sorun nedir?*, s. 23.

1.4. Duygu ve Düşüncelerin Bir İfade Tarzı Olarak Müzik

Bir anlam arayışı ve varoluş sorgulaması güden birey, duygu ve düşüncelerini ifade etmek için dili kullanmıştır. İletişim problemini halleden insan, evrendeki varlığının farkındalığının bir ürünü olarak tarihsel süreçte kültürel ve bölgesel farklılıklara rağmen bilim, sanat, felsefe ve edebiyat gibi alanlarda kendine has eserler verme çabası gütmüştür. Bu çabada, söz konusu toplumun düşünsel birikimi ve tecrübeleri, bu eserlerin zeminini hazırlamış, aynı zamanda bunların hemen hemen hepsinin arka planını oluşturmuştur. Meydana geldiği sosyal bünyenin yaşam standartlarını yükselterek bilim, insanlığı bugüne kadar taşımış, zamanla arka planını oluşturan felsefî yapının önüne geçerek teknik odaklı maddî perspektifin ön plana çıktığı bir boyuta erişmiştir. Felsefe ise bilim, sanat ve edebiyata ve bu alanlarda çalışma yapan kişilere yeni ufuklar sunma noktasındaki özel konumunu sürdürmeye devam etmektedir.

Dine gelince, o söz konusu dört disiplini etkilemiş, zaman zaman da bunlardan etkilanmıştır. Din, inananların nezdinde oluşturmuş olduğu dünya görüşü sayesinde sanatı, felsefeyi, edebiyatı konu ve üslup gibi farklı bağlamlarda etkilemiştir. Toplumların düşünce ve kültür dünyasının, millî kimliğinin ve karakterinin arka planını oluşturan bu dört temel disiplin, zaman zaman ortaya çıktığı toplumun temel dinamiklerinden etkilenecek millî bir boyut kazanmış, yer yer de bu dinamikleri etkileyerek onları farklı bakış açıları ile buluşturmuştur. Toplumları diğer insan topluluklarından ayıran temel dinamik olan kültür ise o sosyal yapının yukarıda ifade edilen dört temel disiplinde meydana getirdiği somut ve soyut karakterdeki ürünlerdir. Bu ürünlerin en önemlilerinden biri de o toplumun tarihî seyir içerisinde ürettiği ve tarih boyu kendisine eşlik eden müziğidir.

Müzik kelimesinin kaynağı hakkında değişik fikirler bulunmakla birlikte en yaygın olanı, Latince *musica* sözcüğüne dayandığını ileri süren görüştür. Eski Yunancadaki *mousike* (*mousa*) sözcüğünden geldiği kabul edilen *musica* kelimesinin kökü ise, Yunan Mitolojisinde ilham tanrıçaları ve ilham perileri anlamına gelen *müz* (*muse*)³⁰ kelimesidir. Bu, birçok milletin dilinde Latincesine benzer kelimelerle Arapçada *mûsîkâ*; Farsça ve eski Türkçede *mûsikî*, yeni Türkçede ise müzik şeklinde seslendirilmiştir.³¹ Seslerle düşünme, sesler vasıtasıyla hayatı duyumsama sanatı olan müziğin doğuşuna dair bugüne kadar birçok hipotez ortaya atılmıştır.

Eski Mısır, Grek, Çin ve Hint gibi belli başlı kültür ve medeniyetlere mensup düşünür ve müzisyenlerin müziğe yükledikleri anlamlar arasında benzerlikler olduğu söylenebilir.

³⁰ <https://www.muz.se/pages/nedir> (erişim tarihi: 16.8.2020)

³¹ Nuri Özcan-Yalçın Çetinkaya, "Mûsiki", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXI, s. 257-258.

Müziğe ilişkin ilk düşünceleri Pythagoras (İÖ.500-580) ile Konfüçyüs (İÖ.478-551) de bulmak mümkündür. Her ikisi de müziği varlıkbilimsel ve insanbilimsel bir tarzda ele almış, müziğin dinleyici üzerinde uyandırdığı etki, uyarım, izlenim ve duygulanımla açıklamaya çalışan “duyusal etki öğretisini” benimsemişlerdir.³² Filozof ve hakîm Hermes’e göre Tanrı en büyük müzisyendir ve kozmik süreç, onun müziğidir. Konfüçyanizm’e göre müzik, gökle toprak arasında bir ahenktir.³³ Mûsikînin ruha tesiri, sesin özellikleri, mûsikî-kosmos münâsebeti, seslerin uyumu, mizaç-ses ilişkisi, çalgılar gibi konuların da ele alındığı *Resâil’u İhvân-ı Safâ* adlı eser, Hermes, Pisagor ve Konfüçyüs’ün ilahî derinliğe sahip müzik yorumlarının İslâm dünyasına aktarılmasında büyük ölçüde etkili olmuştur. İhvân-ı Safâ tarafından, bu risalelerin amacının bütün dünyanın aritmetik, geometrik ve müziksel ilişkilerle uyum içinde bulunduğunu göstermek suretiyle evrensel ahengin gerçekleştiğini açıklamak olduğu³⁴ ifade edilmektedir.

İbn Haldun ise söz konusu kavramı, “mûsikî fenninde bilinen muntazam nispetler üzerine takdîr olunan seslerle, mevzun şiirlerin ahenkli (besteli) hale getirilmesinden ibâret bir iş” olarak tanımlamaktadır. Ona göre mûsikîden hâsıl olan zevkin sebebi, işitilen şeyin keyfiyetinde ve şekillerinde mevcut olan tenâsüptür. Bu noktada İbn Haldun mûsikîyi, Umrân düşüncesinin kemâl noktası olarak sunarak mûsikînin, Umrân düşüncesinde en son meydana gelen ilim olduğunu ifade etmektedir. Ferağ ve zevk-u sefa dönemlerinde ortaya çıktığına işaret edilen mûsikînin, Umrân’ın gerilemesi ve harâp olmaya yüz tutması döneminde de ilk olarak nihâyete eren/sonu gelen bir özelliğe sahip olduğunu dile getirmektedir.³⁵

Tarihî köken itibarıyla ilk insana kadar dayandırılan müzik, edebiyatın sese dökülmüş hali olarak bugüne kadar hemen hemen her toplumda kendine yer bulmuş, dinî, sosyal ve kültürel fonksiyonlar üstlenmesinin yanı sıra ait olduğu toplum adına sözcülük görevi de üstlenmiştir. İnsanın anlam dünyasında önemli bir konuma hâiz olan müzik, küreselleşen dünyada Türk Kültüründe de eski ve yeni formlarıyla yerini korumaya devam etmektedir. Bu sürekliliği sağlayan faktörlerden en önemlisi ise müziğin bünyesinde barındırdığı toplumsallık boyutudur.

³² Ayten Kaplan, *Kültürel Müzikoloji*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005, s. 56.

³³ Özcan- Çetinkaya, “Mûsiki”, c. XXXI, s. 258.

³⁴ Özcan- Çetinkaya, “Mûsiki”, c. XXXI, s.259.

³⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, c. II, s.754-761.

1.5. Müziğin Toplumsallığı

Topluma dâir en önemli kültürel basamaklardan biri olan müzik, hayatın akışı içerisinde meydana gelen diğer sosyal kurumlar gibi toplumun duygu, düşünce ve inançları ile belli boyutlarda bir iç içelik arz etmektedir. Toplumun mevcut yapısı ve bünyesinde barındırdığı değerlerinden bigâne bir müzik anlayışı, elette ki söz konusu toplumda kendine yer bulamayacağından, müzik ele alınırken toplumun siyasî, dinî ve iktisadî paradigmasından ve felsefî alt yapısından bağımsız bir yöntem benimsenmemelidir.

Müzik, insanla birlikte doğmuş, zaman içinde toplum tarafından şekillendirilmiştir. Bireysel olduğu kadar, bireylerin içinde bulundukları kültürle şekillendirilmeleri nedeniyle müzik, bestecisi, seslendiricisi ve her çeşit tüketicisi ile toplumsal bir görünüme sahiptir.³⁶ Bundan dolayı bireyselde toplumsallığın ve evrenselliğin dile geldiği alan olan sanat incelenirken, tarihin ve toplumbilimin hesaba katılmadığı bir estetik varsaymak, yanlış³⁷ olacaktır. Nitekim müzik, bestecisinin veya meydana getiricisinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Burada müziğin aktarıcısı olan dil, yine söz konusu toplumun kültürel paradigmasıyla şekillenmektedir. Dilin kullanılış tarzı, kültürü etkilemekte ve aynı zamanda kültürün diğer unsurlarından etkilenmektedir. Genel çerçevede dil ile aynı yapı vb. fonksiyonlara sahip olan müzik de kültürel kimliğin, kültür ve dünya görüşünün bir ifade tarzıdır. Bundan dolayı müzik de toplumsal bir dildir.³⁸

Toplumsal zeminde kültürel kimliğin ve bireyin karakterinin oluşmasında, muhâfazasında ve geliştirilmesinde müziğin oldukça önemli işlevleri vardır. Müzik, meydana getirildiği kültürün özelliklerini taşımakta, nesiller arasında kültür aktarımına katkı sunmakta, insanın kültürel yaşamında geçmişten günümüze ve geleceğe yönelerek dün, bugün ve yarın düzleminde, yani geçmiş ile gelecek arasında bağ kurma³⁹ vazifesini üstlenmektedir. Müziğin sosyalleşmeyi sağlayan bir boyutu olduğu gibi eğitici bir boyutu da bulunmaktadır. Bu boyutta birey, müzik yoluyla sosyalleşmesini sağlarken aynı zamanda, müzik aracılığıyla söz konusu müziğin meydana getirildiği toplumun temel inanç ve düşüncelerini de edinmektedir. Bu durum ise halk nezdinde özgün bir kimliğin oluşmasında ve bu özgünlüğün korunmasında etkili

³⁶ Edip Günay, *Müzik Sosyolojisi-Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış*, Bağlam Yayıncılık İstanbul 2006, s. 21.

³⁷ Nesrin Feyzioğlu, “İdeoloji, Mantalite, Tarih ve Anlatı Kavramları Çerçevesinde Türkü (Halk Şarkısı) Biçimi”, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 3 (2017), s. 59.

³⁸ Fatma Odabaşı, “Dil-Kültür Bağlamında Müzik Dili ve Bunun Sosyal Bütünleşmedeki Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006), s. 237.

³⁹ Gülşen Göksel Erdal, “Müziğin Kişisel- Toplumsal-Ulusal ve Uluslararası İşlevleri Üzerine”, *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongre Kitabı*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 291.

olmaktadır.⁴⁰ Söz konusu etkileşim ve sosyalleşme boyutunun yanında müziğin duygudaşlık eksenli oluşu da göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Duygudaşlık boyutu, müziği dinleyen ve benimseyenler nezdinde aynı kavram ve durumların aynı duygular öncülüğünde algılanmasını beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan müzik, aynı kavramlar dünyasında yaşayan insanlara bireysel ve toplumsal düzeydeki olaylar nezdinde aynı bakış açısının edinilmesini sağlamakta, ortak tarihî-kültürel belleği kendi bünyesinde barındırarak kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkı sunmaktadır. Böylece kolektif tarih ve kültür bilincini bireye ve topluma kazandırabilen bir olgu hüviyetine sahip olabilmektedir.

Müziğin, bireyler arasında ortak bilinç ve dayanışma şuurunu oluşturma, toplumsal birliğe hizmet etme, sosyal iklimi yansıtma, sosyal becerilerin öğrenilmesine imkân hazırlama, insan davranışını yönlendirme ve kitlelerde ortak bilinç oluşturma, kültürel etkileşim ve kaynaşma, toplumları ortak bir beğeni ve tarz altında birleştirme gibi işlevleri bulunmaktadır. Toplumsal düzeyde ise bireyin sosyalleşmesini, dolayısıyla kültürlenme yoluyla içinde yaşadığı topluma ilişkin aidiyet duygusunu geliştirmesini sağladığı gibi kültürel unsurların paylaşılması ve korunmasında da önemli rol oynamaktadır.⁴¹

Müzik, sosyal bütünleşmeye etki etmesinin yanı sıra toplumda ortak kültür bilincinin ve kültürel kimliğin oluşumuna, bu bilincin nesiller boyu aktarılmasına da hizmet etmektedir. Müzik, toplumsal platformların kültürel kodlarını, iklimini ve kimliğini içermekte, bireyin toplum nezdindeki aidiyet duygusunun gelişmesine etki ederek toplumca benimsenen değerlerin sosyalleşme çerçevesinde bireylere aktarımını sağlamakta ve sosyal bütünleşmenin sağlanmasına katkı sunmaktadır.

Müziğin yapı taşı olan şiir dilindeki sözcüklerin ve imgelerin kullanımı, muhâtaba iletilmek istenen düşüncenin doğru, anlamlı ve etkili bir şekle dönüşmesinde oldukça önemlidir. Herhangi bir dilde üretilen, dilin sahibi olan kitle tarafından kullanılan kavram veya sözcük, o dili konuşan, o dille iletişim kuran birey ve toplumun zihniyetinde birtakım tasarımları ifade etmektedir. Söz konusu toplumun ana dilinde kendisine yer bulan bir kavram veya sözcük, teorik bağlamda işaret/remz olarak da değerlendirilebilir. Teorik düzlemde belli bir remzin anlamlı olarak telaffuzu olan bu kavramın arka planında ise o toplumun temel yaşanmışlık ve tecrübeleri ile karşılaşmaktadır. Bu noktada şiir dilinde mevcut olan duygu ve etki odağının yoğunluğunun, barındırdığı kelimeler ve imgelerle bir arada düşünülmesi gerekmektedir. Özellikle burada sıkça başvurulan söz konusu öğeler, şiir dilini günlük bildirişim amacının

⁴⁰ Ömer Faruk Teber-Ramazan Çalkan, “Alevî Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ”, *Social Sciences Research Journal*, 8 (2019) s. 89.

⁴¹ Erdal, “Müziğin Kişisel-Toplumsal-Ulusal ve Uluslararası İşlevleri Üzerine”, s. 287-294.

dışına çıkarmakta, dilin şiirsel işlevinin duygulandırmaya ve etkilenmeye yönelik yönünü oluşturmaktadır.⁴² Ölüm, gurbet, vuslat, aşk, sevgi, savaş gibi kavramlar ilk etapta kullanıldığında okuyucu ve dinleyicinin zihninde bu kavrama yönelik bir belleğe hitap etmektedir. Söz konusu belleğin toplumsal zeminde karşılık bulması ise bu kavrama yönelik toplumun tecrübeleri, birikimleri ve tüm yaşanmışlıklarıyla bir iç içelik barındırmaktadır. Söz konusu durum, Türküler özelinde de görülebilmektedir. Sarıkamış ve Yemen’de şehit olan askerler için yakılan ağıt ya da Çanakkale Türküsü olarak bilinen eser, toplumun fertlerine ortak tarihî yaşanmışlığın anlamlandırılma sürecinde aynı duygularla hitap etmektedir. Burada Türk halkının temel yaşanmışlıklarının ifade edildiği en temel alanlardan olan Türk Halk Müziği ile onun başlıca türlerine değinmek gerekmektedir.

1.6. Türk Halk Müziği

Halk müziği, halkın yaşadığı zaman diliminde asırları aşan bilgi, duygu ve düşünce birikimini ifade ettiği müzik türü olarak ilkel topluluklardan bugüne değin hemen hemen her toplumda kendine özgü bir kültürel yapı olarak varlık bulmuştur. Halk müziğini ifade etmek üzere birçok tanım yapılmıştır. “Klasik mûsikî yahut san’at mûsikîsi dışında kalan, halk dehasının umumî, müşterek mahsulü olan ve bestekârları meçhul bulunan musikî” olarak⁴³ tanımlandığı gibi “Halkın estetik eğilimini yansıtan, bir yandan halkın yarattığı, öte yandan sevgi ile benimsediği, çoğunlukla dinlediği müzik”⁴⁴ olarak da tanımlanmaktadır.

Türk Halk Müziği ise Anadolu insanının bütün yönleriyle kendini ifade ettiği oldukça önemli bir alandır. Türk Halk Müziği, ninnilerinden ağıtlarına kadar bütün bir hayat boyu Anadolu insanının yaşanmışlıkları ve tecrübeleri ile doludur. Bu eserler incelendiğinde Anadolu insanı tarafından benimsenmiş temel dinî ve felsefî değerler ile karşılaşmaktadır. Unutulmamalıdır ki halk müziği gibi din de millî kültürün önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Din, milletin toplumsal çerçevesinin kuruluşunun en esaslı kaynağı olması hasebiyle mimarî, edebiyat, müzik, felsefe gibi öğelerde en belirleyici otoritelerdendir. Bir milletin benliğinden çıkarak kâinatın her tarafına doğru uzanan irâdesinin sistemli bir ifadesi olan felsefe⁴⁵ ise, millî kimlik ve kültürün vazgeçilmez varoluş alanlarındandır.

⁴² Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, s. 72.

⁴³ Yılmaz Öztuna, *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 140.

⁴⁴ Mehmet Özbek, *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terim Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayıncılığı, Ankara 1998, s. 88.

⁴⁵ Nurettin Topçu, *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 2018, s. 21.

Bünyesinde Türk halkının birtakım felsefî ve dinî referans noktalarını içeren halk müziğine dair bazı eserler, tarihî süreçte yok olmuştur. Bu noktada, tarihin belli bir döneminde bu tarzda ortaya konulan eserlerin yokluğu ya da bizlere ulaşamaması, bu eserlerin olmadığı şeklinde değerlendirilmemelidir. Nitekim Köprülü'nün de işaret ettiği gibi Türk Edebiyatının belli bir döneminde halka ait olan şeyleri mutlak olarak bayağı ve hakîr görmek suretiyle kendilerine toplumda imtiyazlı bir yer ayıran eski medreselilerin bakış açısına göre edebiyat ilminin konusu kelâm-ı Arap'tır.⁴⁶ Bundan dolayı bu gruplarda, eski edebiyat eserlerine yönelik bir kayıtsızlık ve küçümseme duygusu hâkim olmuştur. Hatta söz konusu çevrede ortaya konulan eserlerde halk zevkine dair var olan birtakım yakınlıktan dolayı bu eserler tarihsel süreçte “mühmelât ve tezvirât” olarak değerlendirilmiş ve şiddetle küçümsenmiştir. Köprülü'nün işaret ettiği bu orta çağ düşüncesi⁴⁷ günümüzde farklı kesimlerde farklı şekillerde varlığını hala korumaktadır.

Tarihsel süreç itibarıyla kökeni, ilk Türk gruplarının birtakım uygulamalarına kadar dayandırılan türküler, şüphesiz yukarıda genel ve teorik çerçevesi çizilen Türk Halk Müziğinin en önemli formu olma özelliğini korumuş ve günümüzde de bu durum geçerliliğini hala sürdürmektedir. Bu aşamada türkülerin mahiyetine ve çeşitlerine değinmek konunun daha açık bir şekilde ele alınması için uygun olacaktır.

1.7. Türk Halk Müziğinin Bir Formu Olarak Türküler

Kendine özgü ezgiyle söylenen, Anonim Halk Edebiyatı nazım biçimi ve türü olan türkü teriminin kaynağının köken bakımından Türk sözcüğü olduğu kanaati hâkimdir.⁴⁸ Türkü, Türk sözcüğünün Arapça ‘i’ nisbet (ilgi) ekiyle birleşmesinden ortaya çıkmıştır. Bu sözcük zamanla türkü şeklini almıştır. Şemseddin Sami türküyü, “Türklere mahsus lahinde (ahenkli) şarkı”⁴⁹, M. Fuat Köprülü “Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkısı”⁵⁰; Ahmet Talat Onay “Türklere mahsus lahin (ahenk) ile söylenen şarkılar”⁵¹ olarak tanımlamışlardır. Türkî kelimesinin Türkçe olan ve Türk unsurunun geleneksel tarzını temsil eden edebî

⁴⁶ Fuad Köprülü, *Türk Halk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976, s. 247.

⁴⁷ Köprülü, *Türk Halk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 247.

⁴⁸ Özcan-Çetinkaya, “Mûsiki”, c. XXXI, s. 257-258.

⁴⁹ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türkî*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004, s. 400.

⁵⁰ Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 246.

⁵¹ Ahmet Talat Onay, *Türk Halk Şiirinde Şekil ve Türler*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012, s. 87.

veya şiir musikî bütünlüğüne bağlı parçaların melodik, metrik ve formal yapıyı tanımladığı genel hatlarıyla söylenebilir.⁵²

“Türk’e özgü” sözünün halk ağzında söyleniş biçimi olup çoğunlukla kişi ve toplumla ilgili konuların işlendiği anonim ürünler olan türküler,⁵³ yazılma ve yakılma aşamasında ozanın bireysel duygu ve düşüncelerini içermekte olup bu yönüyle bireysel bir karakterdedir. Fakat aynı eserin zamanla toplum tarafından kabullenip benimsenerek tecrübe ve yaşanmışlık temelinde mekân ve halk bazında anonimleşmesi, kimi zaman sözlerinde ve yorumunda birtakım değişiklikler meydana gelerek halkın ortak bir ürünü olma özelliğini kazanmasına yol açmaktadır.⁵⁴ Böylece türküler, Anadolu insanının duygu ve düşüncelerini doğrudan yansıtma- ları yönüyle diğer sanat eserlerine nazaran bir adım öne çıkmaktadır.⁵⁵ Ayrıca bu eserler, toplumsal ve bireysel nitelikli duygu ve düşünceleri olduğu kadar bireyin ve toplumun doğumdan ölüme kadar yaşama ihtimâli bulunan, yaşanılması durumunda kişi ve toplum nezdinde iz bırakabilecek bütün olayları da dile getirmektedir.

Araştırmacıların bilgi ve görüşlerinden hareketle ortaya çıkan sonuç, türkülerin tarihînin, Türk kültürünün oluşum dönemlerine kadar uzandığı yönündedir. Bu bağlamda türkülerin ortaya çıkışını İslâmiyet öncesi ozanların kopuz eşliğinde çalıp söyledikleri törenlere kadar götürmek mümkündür. Bu durumda türkülerin doğuşunu ozanlık geleneğinin de doğuşunda etkili olan av, sığır, şölen gibi mitolojik törenlerde aramak gerekir. Çünkü o törenlerde ozan, kam, baksı, şaman gibi sanatçıların tören anında söyledikleri ölçülü ve ezgili sözler, türkünün ilk örnekleri olarak kabul edilebilir.⁵⁶

En genel anlamda türkü, Türk halkının içini döktüğü, duygu ve düşüncelerini ifade ettiği, tarih boyu yaşamın sürekliliği içerisinde toplumsal birtakım değişme ve gelişmelere rağmen varlığını korumaya devam eden asli yönüdür. Türküler, mitolojik dönemden günümüze uzanan uzun ince bir çizgide Türk insanının sosyal, siyasal, dinî ve kültürel hayatının her safha ve sayfasında yer almış, önemli görevler üstlenmiş⁵⁷ ve üstlenmeye devam etmektedir. Türküler çoğu zaman bireysel acı veya sevincin, duygu ve düşüncenin ifadesi olarak bir ozan tarafından yakılsa da türküyü söyleyen kişinin ismi ve türkünün kelime dağarcığındaki birey-

⁵² Özcan- Çetinkaya, “Mûsiki”, c. XXXI, s. 258.

⁵³ Saim Sakaoğlu, “Halk Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XV, s. 352-353.

⁵⁴ Türkülerin anonimleşmesi aşamasında aslına nazaran bir takım kelime değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. Aynı durum türkülerin yorumlanmasında da geçerlidir. Mesela ağıt olarak meydana getirilen eserlerin bir kısmının zamanla düğün, festival ve eğlencelerde icra edilen birer oyun havası hüviyetine bürünmüş olduğu göze çarpmaktadır.

⁵⁵ Şerife Nihal Zeybek, “Halk Edebiyatına İslâmiyet’in Bir Yansıması Olarak Ahiret Kavramı”, s. 669.

⁵⁶ Ali Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 54.

⁵⁷ Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, s. 13.

sel izler zamanla ortadan kalkmış, toplumun ortak malı olarak Halk Edebiyatı ürünü karakterine bürünmüştür. Zaman içinde ezgi ve sözlerinde meydana gelen değişiklikler bunların birden çok yöreye ait sayılması gibi bir sonucu da doğurmuştur.⁵⁸

Samimi bir üslup, sade ve doğrudan bir anlatımla tebârüz eden türküler, meydana geldiği toplumun aynasıdır. Bu bağlamda TRT Repertuvarında yer alan türkülerin Müslüman Anadolu insanını yansıttığı söylenebilir.⁵⁹ Türküler, toplumu derinden etkileyen konuları ele alması, ezgi yapısı, basit ve sade ifadelerle duygu yoğunluğu bulunan durumların açık bir şekilde ifade edebilmesi gibi özellikleri ile halkın zevk ve eğlencelerini, sevinç ve üzüntülerini, değer yargılarını en saf ve sade bir şekilde kuşaktan kuşağa aktarmakta, Anadolu insanına hayat tecrübesinin eşlik ettiği ortak bir toplumsal ve kültürel payda oluşturarak bunu asırlardır korumaya devam etmektedir. Bir yumağın sarılmasına benzeyen insan hayatında, yaşanan her şey art arda gelmekte ve doğal olarak birikmektedir. Geçmiş, kaybolan bir şey olmayıp şimdiki zamanın içinde duran, bekleyen bir olgu olarak ortak bilincimizi ifade etmekte⁶⁰ ve belleğimiz bu bilinç tarafından şekillendirildiğinden türküler, toplumsal ve kültürel belleğin millî şuurda canlı tutulmasını sağlamaktadır. Türküler herhangi bir bölge veya şehirdeki insanların yaşam biçimini, dünya görüşünü, hayat algısını ve kültürünün temel kodlarını yansıtmakta, böylelikle toplumdaki fertlerin temel değerlerini, problemlerini, bu problemleri çözme yollarını, insanların olaylar karşısındaki tepkilerini, kabullerini, teslîmiyetten isyana kadar uzanan duygularını içermektedir.

Türküler, kendine özgü çeşitli ezgilerle söylenen, Anonim Halk Edebiyatı nazım biçimi ve türüdür. Halk Edebiyatı nazım türleri, Anonim Halk Şiirleri ve Âşık Şiirleri olarak temelde ikiye ayrılmaktadır. Anonim Halk Şiirlerinin sahibi bilinmemektedir. Türküler, Anonim Halk Şiiri kategorisinde ele alınabildiği gibi Âşık Şiirleri kategorisinde de değerlendirilebilmektedir. Bundan dolayı türküler, Halk Edebiyatının en zengin alanlarından birisi olmaktadır.⁶¹ Türkünün biçim mi tür mü olduğu noktasında ise net bir bakış açısı bulunmamaktadır.⁶²

Türküler e dair çeşitli biçimlerde sınıflandırmalar yapılmış olup bu tasniflerde türkülerin vezinleri, yapıları, konuları ve ezgileri dikkate alınmıştır. Bu noktada, bu eserlere dair temel tasniflerden olan konularına göre türkülere değinmek yerinde olacaktır.

⁵⁸ Nurettin Albayrak, “Türkü”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XLI, s. 611-612.

⁵⁹ Zeybek, “Halk Edebiyatına İslâmiyet’in Bir Yansıması Olarak Ahiret Kavramı”, s. 687.

⁶⁰ Ercan Kesal, *Peri Gazozu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 10.

⁶¹ Feyzan G. Vural, “Türk Kültürünün Aynası Türküler”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6/3 (2011), s. 399.

⁶² Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, s. 45-49.

1.8. Konularına Göre Türküler

Türkülerin konularına göre tasnifinde bireyin yaşamında belirleyici olan savaş, ayrılık, gurbet, göç, düğün, ölüm gibi toplumsal ve bireysel düzeyde ehemmiyeti bulunan olayların dikkate alındığı bir gerçektir. Bu tasnifte son sözü söylemek oldukça zordur.⁶³ Çalışmamızda konularına göre türküler bağlamında ninniler, aşk ve gurbet türküleri, kahramanlık ve asker türküleri, mahpushane türküleri, taşlama, yergi türküleri, düğün türküleri ile ağıtlara değinilecektir.

1.8.1. Ninniler

Türk Halk Müziği ve Türk kültüründe kendine has bir konumu bulunan ninniler, annenin bebeğini sakinleştirmek ve uyutmak için söylediği ezgilerdir. Sözlü kültürün bir ögesi olarak varlığını koruyan ve günümüze ulaşan ninniler, genellikle herhangi bir usul ve makam gözetilmeksizin içtenlik ve samimiyetle icra edilmektedir.

Ninniler, anne tarafından çocuğunun hayatının hemen hemen her evresinde dillendirilmektedir. Ninnilerin çocuğu teskin etmek ve uyutmak için icra edilişi temel olarak kabul edilse de emeklemeye ve yürümeye başladığı, dişini çıkardığı dönemler de dâhil çocuğu sevirken söylenildiği gibi annenin çocuğuna yönelik duâları ve iyi dilekleri esnasında hem kendini hem de çocuğunu ilgilendiren sevinç ve hüznüleri bağlamında da söylendiği bilinmektedir. Ninniler çocuğun doğumuna duyulan mutluluğun bir tezâhürü olarak dillendirildiği gibi çocuğun vefâtı veya hastalığı üzerine de dillendirilebilmektedir.

Toplumun benimsemiş olup barındırdığı dinî düşünce ve anlayışlar da zaman zaman ninnilere yansımıştır. Ninnilerde sevilen bir kişinin kaybı sonrası ya da eşin vefâtından dolayı ifade edilen çaresizliğin dillendirilmesinde kader, yazı ve felek kavramlarına atıf yapılarak; söz konusu durumun, bu öğelerin bir ürünü olduğu vurgulanmakta böylelikle bu durum anlamlandırılma ve içselleştirilmektedir.⁶⁴

1.8.2. Aşk ve Gurbet Türküleri

Aşk, Türk Halk Müziği sözlü eserlerinde kullanımı açısından bağlam ve boyutları yadsınamayacak kadar önemli konulardandır. Aşk, türkülerin meydana getirilmesinde olduğu kadar, bu türkülerin toplum tarafından kabullenmesinde ve anonimleşip toplumun bir ürünü

⁶³ Türkülerin konularına göre tasnifleri üzerine daha fazla bilgi için bkz. Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, s. 211-240; Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 211-579; Özcan- Çetinkaya, "Mûsiki", c. XXXI s. 259; Albayrak, "Türkü", c. XLI, s. 611-612; Vural, "Türk Kültürünün Aynası Türküler", s. 402-409.

⁶⁴ Bkz. TRT Rep. No: 2443; TRT, *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 20; Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 252-253.

olarak varlığını korumasında da oldukça etkilidir. Bu tarz eserlerde lirik bir söylem tarzı ön plana çıkarken heyecan ve sevgi duygusu, kurucu öge olarak tezâhür etmektedir.

Aşk türküleri sevgiyi, muhabbeti, özlemi, fîrkat-vuslat denkleminde sevgiliye kavuşma arzusunu ve sevgiliden ayrılma acısını konu edinen eserlerdir. Bu eserler, seven kişinin, sevilen kişinin ve bu sevgiye şahit olan üçüncü bir kişinin ağzından üretilebilmektedir. Yakılan türkülerin en zengin bölümünü oluşturan bu eserler, köylülük veya şehirlilik fark etmeksizin, bütün halkın dilinde ve gönlünde kendine yer bulabilmekte ve duygu yoğunluğuyla tebarüz etmektedir. Bu tarz eserlerde sevginin ve sevgilinin durumu sade ve saf bir şekilde işlenmektedir. Bu işlenişte kimi zaman sevgiliye kavuşmanın gerçekleşmesi için Mevlâ'ya yazı, felek, murâd, kader, baht kavramları bağlamında duâ edilmekte, Mevlâ'nın sevgiliyi kendisine/sevene yazması dileği işlenmekte, bazen de kavuşma arzusu güdülen fakat kavuşulamayan sevgili, bahtı kara olarak nitelenmektedir.⁶⁵ Aşk'ın ele alındığı eserlerde, ayrılığın ve kavuşamamanın sebebi olarak karşımıza kader ve onunla ilişkili diğer kavramlar çıkmaktadır. Kavuşamamanın nedeni bazen kara baht olup engellerle, sevene ve sevgiliye geçit vermemekte, kimi zamansa kem bir tâlih olup en olmadık durumları sevgilinin başına getirmektedir. Zaman zamansa kavuşamama alın yazısının, kısmetin/kısmetsizliğin, nasibin/nasipsizliğin ve olumsuzluklarla dolu bir hayatın baş sebebi olan feleğin bir sonucu olarak sunulmaktadır.

Gurbet türküleri ise bireyin ailesi, sevdiği, memleketi ya da kendisine muhabbet beslediği herhangi bir kişi veya nesneden ayrılığının ifade edildiği türkülerdir. Gurbet, Türk Edebiyatında en kayda değer konulardan birisi olup, bu türkülerde gurbete düşen ya da geride kalan sevgili, dost, eş, çocuk, nişanlı ya da yârin dilinden “yâd eller”de kalan kişinin durumu ifade edilmeye çalışılmaktadır. Gurbet konulu türkülerin oluşumunda farklı dönemlerde farklı mekânsal ve nedensel bağlamlar dikkat çekmektedir. Yakın dönemlerde iç göçün yol açtığı burukluğun ve psikolojik eksikliğin büyük rol oynadığı bu tarz eserlerde özellikle İstanbul'un gurbet ile özdeşleştirildiği⁶⁶ dikkat çekmektedir. 1970'li yıllardan sonra ise İstanbul, türkülerdeki gurbet temalı ağırlığını kaybetmeye başlamakta ve yerini Almanya'ya bırakmaktadır. Türk işçilerin Almanya'ya göç etmesinin sonucu, Almanya'daki eşe, sevgiliye duyulan özlem, vefasızlıklarına karşı sitem ve Almanya'dakilerin yaşadığı sıkıntılar ile kültürel çatışma türkülerine yansımıştır.⁶⁷

⁶⁵ TRT Rep. No: 2332; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, s. c. II, 670; Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 288.

⁶⁶ Örnek için bkz. TRT Rep. No:2353; Merdan Güven, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, (yayınlanmış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005, s. 511-513.

⁶⁷ Vural, “Türk Kültürünün Aynası Türküler”, s. 40; Örnek için bkz. Güven, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, s. 431-432.

İnsanların karnını doyurmak ve geçimini sağlamak için koyulduğu iş arayışının ya da askerlik vb. vatan görevlerinden dolayı gidilen gurbetin kader inancı ile önemli bağları vardır. İş arayışı ve geçim derdi temelinde rızık düşüncesinin de zaman zaman kendine yer bulduğu türkülerde gurbet ve gurbetin beraberinde getirdiği ayrılık ve bazı olumsuz durumlar, gariplik, yokluk ve yoksulluk bağlamında yine kadere, feleğe,⁶⁸ kismete⁶⁹ ve tâlihe dair atıflarla birlikte ele alınmaktadır.⁷⁰

1.8.3. Kahramanlık, Asker ve Mahpushane Türküleri

Kahramanlık ve askerlik türküleri, askerlik ve askerliğin beraberinde getirdiği sefer, akın, savaş, vb. konuların ele alındığı eserlerdir. Askerin, bir asker topluluğunun ya da topyekûn halkın düşman karşısındaki korkusuzluğunu, taarruzunu veya müdâfaasını da konu edinmekte, mağlûbiyet ya da hezîmete dair toplumsal hafızayı diri tutarak tarihî süreçte siyasî olarak birlikteliğe sahip coğrafyalarla toplumun gönül bağını korumaktadır. Tarihsel bağlamda birçok olayı ele alan bu eserler, toplumsal yelpazede tarihî birer vesika hüviyetini de hâiz olarak Türk Milletinin söz konusu tarihsel vakaya yönelik tavır, duygu ve düşüncelerini ortaya koymaktadır.

Mahpushane türküleri ise farklı nedenlerle ceza evine düşen kişi ya da o kişinin ardından bıraktıkları tarafından yakılan türkülerdir. Özgürlüğünü kaybeden ya da geride bırakılan kişilerce meydana getirilen bu eserlerde çaresizlik ve acziyet duygularının yoğunluğu dikkat çekmektedir. Bu tarz eserlerde vuku bulan herhangi bir olaydan dolayı hapishaneye düşen kişi nezdinde bu durumun anlamlandırılması ve kabullenilmesi sürecinde “kader mahkûmları” ifadesinde de kendine yer bulan düşünce, türkülere yansımıştır.⁷¹ Bu durum zaman zaman kişinin söz konusu olaydaki bireysel sorumluluğunun göz ardı edildiği bir biçimde tebarüz etmektedir. Bu bağlamda kader kavramına ve farklı ifade tarzları olan diğer kavramlara yapılan atıfların kişinin söz konusu durum ekseninde başa çıkma psikolojisinin bir ürünü oluşu göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir.

⁶⁸ TRT Rep. No: 3583, 3578; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 425.

⁶⁹ TRT Rep. No. 2065; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 201.

⁷⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 174.

⁷¹ Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 320.

1.8.4. Taşlama, Yergi ve Düğün Türküleri

Taşlama, Halk Edebiyatında bir kimseyi yeren, eleştiren, hicveden ya da toplumun bozuk yanlarını ve yönlerini genellikle alaylı ve iğneleyici bir şekilde ele alan türkülerdir.⁷² Bu tarz eserlerde toplumsal ya da bireysel kusurların, adaletsizliklerin dolaylı bir biçimde ele alındığı görülmektedir. Baskı, zulüm ya da herhangi bir durumdan kaynaklı kişinin ya da toplumun olumlu ya da olumsuz nitelikteki duygu ve düşüncelerinin dışavurumu olan bu tarz eserlerde bazen bir kişinin bazen de bir kurumun, düzenin, dünyanın ya da zamanın/devrânın eleştirisi yapılabilmektedir. Bu noktada âşığın dile getirdiği şikâyet, yergi veya övgünün, bağlı olduğu sosyolojik çevrenin ve dinî ortamın, diğer bir deyişle yaşadığı asrın ve toplumun din, kültür ve felsefe gibi manevî otoritelerinin bütünlüğüyle iç içeliği göze çarpmaktadır.

Düğün türküleri ise nişan, düğün ve kına gecesi gibi evlilik törenlerine dair söylenen eserlerdir. Kına, Gelin Alma, Karşılama, Kutlama ve Damat Türküleri⁷³ de düğün türküleri içinde ele alınmaktadır. Kına türkülerinde geline ve damada yönelik evliliklerinin hayırlı olması, evlilik yaşamının mutlu ve huzurlu bir süreç olarak devam etmesi için duâ ve dilek ifadeleri kullanılmaktadır. Bu tarz eserlerin bir kısmında geline ve damada yönelik duâ barındıran ifadelerde “Kut olsun, kutlu olsun”⁷⁴ cümlesi ve kut/ kutlu kavramları karşımıza çıkmaktadır. Bu kelime tarihsel bağlamda kullanım olarak siyasî hâkimiyetin Tanrı’nın bir lütfu olarak meydana gelişini⁷⁵ ifade etmekte, muhtevâ açısından tâlih, kısmet, kader, baht, yazı kavramları ile aynı murâd doğrultusunda kullanılmaktadır. Bu durum -belki de farkında olunmayan bir kelime örgüsünün sonucu olsa da- evlilik sürecinin olumlu bir şekilde devamı bağlamında kadere yapılan bir atıf olarak görülmelidir.

1.8.5. Ağıtlar

Ağıtlar, ölüm, ayrılık ya da acıklı bir olayın ele alındığı, içerik ve ezgi bakımından söz konusu olayın yoğun, samimi ve yalın bir şekilde ifade edildiği eserlerdir. Genellikle ağıtlarda ölüm olgusu üzerinden ayrılık teması dillendirilir. Ölüm olgusunun vazgeçilmez bir göstergesi olan yas âdeti dünyada bilinen bütün kültürlerin ve toplumların genel ritüellerinden biridir. Büyük afetler, yenilgiler ve ölümler sonucu insanlar davranış, söz ve giyim kuşamlarıyla

⁷² Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, s. 327; Ugurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 336; Ayr. Bkz. TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*. c. III, s. 13; c. I, s. 51; Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, s. 233.

⁷³ Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, s. 216.

⁷⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi* c. II, s. 459; TRT. Rep. No: 899, 1161; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*. c. II, s. 548; Ugurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 458.

⁷⁵ Nurettin Koç, *İslâmlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, İnkılâp Kitabevi, Ankara 2002, s. 317; Arslan Tekin, *Türk’ün Tarihi*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul 2017, s. 233.

üzüntülerini ifade etmeye çalışmışlardır. Yas tutma geleneği bağlamında hemen hemen her kültürde kendine yer bulduğu gibi Türk kültüründe ve türkülerde de kendine yer bulan ağıt, Türk kültürünün takip edebildiğimiz en eski dönemlerinden günümüze kadar sürdürülen yas geleneğinin bir ürünüdür.⁷⁶

Halkın değer verdiği herhangi birinin,⁷⁷ eşin, sevgilinin,⁷⁸ evladın, devlet liderinin ölümü,⁷⁹ önemli bir şehrin düşman tarafından işgali, gelin olma, askere gitme gibi durumlar üzerine ağıtlar yakılmıştır. Ağıt ve mersiyelede sık sık felek kavramına atıflar yapılmaktadır. Bir ölüm üzerine söylenen ağıtların en eski örneği ise, Firdavsî'nin *Şehname* adlı eserinde "Afrasiyab" olarak bilinen Türk kahramanı Alp Er Tunga için söylenmiş sagudur.⁸⁰ Türk siyasi ve askerî tarihinde büyük kahramanlıklar göstermiş söz konusu kişinin ölümü, Türkler üzerinde derin acı uyandırmış, bu acıdan dolayı meydana getirilen ve İskit/Saka dönemine ait olduğu bilinen Divânü Lügâti't-Türk'teki söz konusu sagu örneği, Türk Edebiyatının söz konusu alandaki ilk örneklerinden sayılmaktadır.⁸¹

Söz konusu saguda ölümün ele alınış bağlamı oldukça dikkat çekicidir. Çünkü zamanın kötülüğünden sakınmak, ölümlü varlık olan insan için asla mümkün değildir. Alp Er Tunga Sagusunda⁸² zaman/felek, insanoğlunun başına musîbetler ihdas etmek için fırsat gözetmekte ve insanı karşı konulamaz musîbetlerle baş başa bırakmaktadır. Bu bakış açısı ile eski Araplar'da dehr kavramının algılanma biçimindeki benzerlikler dikkat çekmektedir. Bu noktada zamanın getirdiği felâketlere karşı içine düşülen çaresizlik üzerinden, zamanın tanrısal bir güç barındırdığı gibi bir düşünceye meyledilmiş gibidir. O sebeple, zamanın yok ediciliği fikri, bazı toplumlarda büsbütün kaderin belirleyici gücü içerisinde ele alınmıştır.⁸³

Tarihî süreçte ağıt olarak meydana getirilen birçok eser, günümüzde ise asıl kurgulanış ve üretiliş amacının yanında günlük tabirle "oyun havası" hüviyeti de kazanmıştır. Bunda birtakım bireysel, sosyal ve psikolojik sebeplerin olduğu aşikârdır. Bu durum ele alınırken bireyin kontrol edemediği şeylerle mücadele etmesinin anlamsızlığı ile "Düşmanı dost yaparak yok etme" söyleminin barındırdığı psikolojik ve felsefî zemin gözden kaçırılmamalıdır.

⁷⁶ Gonca Kuzay Demir, "Dede Korkut Anlatmalarından Hareketle Ağıt Türü Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/2(2015), s. 195.

⁷⁷ TRT Rep. No.814; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*. c. III, s. 181.

⁷⁸ TRT Rep. No. 214; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi* c. III, s. 92; İdris Karakuş, *Allı Turnam Keskinli Hacı Taşan*, Keskin Kaymakamlığı Kültür Hizmetleri, Ankara 2017, s. 248.

⁷⁹ TRT Rep. No. 4387; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 4.

⁸⁰ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s. 47.

⁸¹ Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, 215.

⁸² Koç, *İslâmlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, s. 345-346.

⁸³ Okumuş, "Ezelî Yazgı Düşüncesinin Kadim Yazılım Biçimleri", s. 77.

Ağıtların “oyun havası” hüviyetini kazanmasının⁸⁴ arka planında, ölüm karşısında insanoğlunun söz konusu durumu kabullenme bağlamında bu kavramlara başvurusu ve deyim yerindeyse “acıyı bal eyleyerek”⁸⁵ yaşamına devam etme çabası da dikkat çekmektedir.

Türküler, Anadolu insanının dünyasını bütün yönleriyle ortaya koymaktadır. Türkülerde Anadolu’da gurbete giden bir eşin ıstırapı ile kaybedilen devlet lideri konu olmak bakımından eşit mesafededir. Aşk, ayrılık, sevgi, özlem gibi bireysel konuların yanında savaş, göç, bozgun, zafer ya da hezîmet, deprem ve âfet gibi toplumsal olaylar da türkülerde konu edinilmiştir. Bu bağlamda bireyin hayat boyu yaşama potansiyeli bulunan bütün olaylara dair bir türkü yakma geleneğinin olduğu söylenebilir. Bu gelenekte bireysel ya da toplumsal olay ve durumların anlamlandırılma, kabullenme veya kabullenmeme şeklinde tavır geliştirilmesinde dinin barındırdığı inanç boyutuna zaman zaman atıflar yapılmıştır. Bu atıflarda sık sık kader ve felek kavramına başvurulurken, söz konusu kavramla aynı muhtevâyı barındıran nasip, kısmet, tâlih, baht, alın yazısı gibi ifadeler de karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramların kullanılış bağlamı ise yaşanan olumsuz durumların anlamlandırılışı, kabul ya da isyan eğilimli algılama tavrı, isyan ya da rıza bağlamında psikolojik rahatlama evreleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada türkülerin bir diğer kategorize şekli olan ezgi odaklı tasnife değinmek gerekmektedir.

1.9. Ezgilerine Göre Türküler

Ezgilerine göre türküler, usullü ve usulsüz olmak üzere temelde iki kategoriye ayrılmaktadır. Söz konusu tasnif, folklor alanında çalışma yapan hemen hemen her bilim adamı tarafından küçük nüans farklılıklarıyla benimsenmiştir.

Usullü türküler, belli bir usul ile çalınan, ezgisi ve ritmi belli olan, belli bir düzen ve ölçüdeki eserlerdir. Bu türküler "kırık hava" biçiminde de adlandırılır ki böylelikle şehir ve bölgelere göre farklı isimlendirilmeleri söz konusudur. Kırık vava, Türk Halk Müziğinde ritimsiz uzun havaların karşısı olarak, ritimli ezgilere verilen ad olup, sözlü ve sözsüz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sözlü kırık havalar koşma, destan, varsağı, mâni, divan ve kalenderîden oluşmaktadır. Sözsüz kırık havalar ise oyun havalarıdır.⁸⁶

Uzun havalar olarak da bilinen usulsüz türkülerin nota değerleri bakımından belli bir düzeni ve usulü yoktur. Dinleyende doğaçlama izlenimi bırakmaktadır. Belirli bir usul ile değil, her sanatçının isteğine bağlı olarak çalınabilmekte, belirli bir şekil ve kararlılık göster-

⁸⁴ Örnek için bkz. TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 390.

⁸⁵ Mustafa İsen, *Türk Edebiyatında Mersiye - Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.

⁸⁶ Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 203; Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, s. 242.

memektedir. Bu türkülerde ezgilerine⁸⁷ ve icra edildikleri bölge/şehirlere göre bozlak, çukurova, divan, eğin, hoyrat, kayabaşı, kerem, kesik kerem, koşma, maya, müstezât, türkmani vb. adlar verilmektedir.⁸⁸ Burada ezgi odaklı türkü tasnifinde Abdal zümrelerle özdeşleşen bozlaklara biraz daha yakından bakmamız uygun olacaktır.

Bozlak, Orta Anadolu başta olmak üzere Anadolu'nun belirli yörelerinde görülen, konar-göçer, yarı konar-göçer veya yerleşik yaşam tarzı süren Türkmen boyları ile bunlara bağlı aşiretlere (özellikle Abdal aşiretleri) mensup halk sanatçıları arasında çalınıp-söylenen, yapısında kendine özgü ağız, hançere ve tavır özellikleri taşıyan bir uzun hava türüdür.⁸⁹ Bozlaklar, Anadolu'da çeşitli yörelerde görülmekte olup bunların en önemlileri Orta Anadolu, Orta Toroslar ve Çukurova'nın Toroslara bakan kesimidir. Türkçe bir terim olan Bozlak sözcüğü, etimolojik anlam ve tanım bakımından kaynaklarda çeşitli şekillerde karşımıza çıkmakta, temelde yüksek sesle feryat etme, acı acı haykırma anlamları taşımaktadır.⁹⁰

Demografik olarak bünyesinde barındırdığı Abdal nüfusun da önemli bir yekûn teşkil etmesinden dolayı Orta Anadolu, bozlak kültürünün merkezi konumundadır. Kırşehir, Kırıkale, Yozgat bu yörenin önemli merkezlerindendir. Bozlak Anadolu'ya özgü bir uzun hava türü olarak acının, hüznün güçlü avazlara dönüştüğü bir dışavurumun müziğidir. Bozlaklarda insana ve insan ötesine dair hemen hemen her konu işlenmiştir. Fakat bozlakların en temel konusunun ağıtlar olduğu göz ardı edilmemelidir. Hüzün duygusunun başat duygu olarak ele alındığı bozlakların meydana gelmesinde ve biçimlenmesinde, iç içe yaşadığı toplumun abdal zümreleri horlaması⁹¹ ve söz konusu zümrelerin hayat boyu kendisine eşlik eden yoksulluğu ve garipliği çok etkili olmuştur. Bu bağlamda üretilen bozlak tarzı eserlerde de söz konusu toplumun yaşadığı birtakım olumsuz durumların nedeni olarak kader, felek, takdir gibi kavramlar göze çarpmaktadır.⁹²

Farklı tasniflerle ele alınan türkülerde Anadolu insanının yaşamına dair hemen hemen her noktaya yer verilmiştir. Bu bağlamda eserlerde yer bulan duygu ve düşünceler zamanla bireysel bir tavır ve tutum olma hüviyetini aşarak toplumsal bir boyuta da kavuşmuştur. Nitekim folklorik öğelerin önemli bir yere sahip olduğu Anadolu'da toplumsal bellek, belli oranda

⁸⁷ Uğurlu, *Halk Türkülerimiz*, s. 218; Yakıcı, *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, s. 242.

⁸⁸ Çalışmanın temel amacı ve konu yaklaşımı bağlamında, Ezgilerine göre tasnif edilen türküler kategorisinde sadece "Bozlak" formu ele alınmıştır.

⁸⁹ Erol Parlak, *Garip Bülbül Neşet Ertaş, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Demos Yayınları İstanbul 2013, s. 250.

⁹⁰ Bayram Bilge Tokel, *Neşet Ertaş Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 78-79; Parlak, *Garip Bülbül Neşet Ertaş*, s. 251.

⁹¹ Parlak, *Garip Bülbül Neşet Ertaş*, s. 252.

⁹² TRT Rep. No.33; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 11.

sözlü kültüre dayanmaktadır. Bu noktada türkülerin Türk kültüründeki yeri ve barındırdığı kolektif hafızaya değinmek gerekmektedir.

1.10. Türk Kültürünün Toplumsal Belleği Olarak Türküler

Toplumsal bellek, bireyin sosyalleşmesi sürecinde oluşmakta, bu oluşumda birey kurucu öge olma özelliğini korusa da “bellek” zamanla toplumsal bir boyut kazanmaktadır. Türk insanının tarihî ve toplumsal yapısının hikâyesini dünden bugüne taşıyıp yaşatmakta olan türküler, mikro kozmik anlamda ait olduğu kavmin kolektif bilinçdışı ve bilinçaltının bir aynası olarak kendi topraklarının öyküsünü anlattıkça kozmosun mitik öyküsüne yeniden gönderge-lerde bulunmaktadır.⁹³ Ait olduğu halkın tinsel varlığını içinde taşıyan türküler, o halkın kültürel ve tarihsel kodlarını da bünyesinde barındırır. Bu açıdan türküler, bir anlam aktarıcısı, taşıyıcısı ve kurucusudur.⁹⁴ Halkın kültürel, tarihsel ve dinî kodlarını taşıyan ve bunları gelecek nesillere aktaran bu eserler, Anadolu insanının toplumsal belleği ve kolektif bilinci ile yakın ilişkiler barındırmaktadır.

Bellek öğrenilmiş, yaşanmış konuları ya da olayları geçmişle bağları içerisinde bilinçli bir şekilde zihinde saklama yetisi olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal bellek ise söz konusu toplumun tarihî ve kültürel tecrübelerinden meydana gelmektedir. Toplumsal bellek, toplumun temel referanslarının araştırılmasında ve doğru bir şekilde anlaşılmasında en önemli kaynaklardanır. Bellek, kimlik kurucu bir kavram olduğundan, bellek yitimi toplumsal kimliğin de yitirilmesi anlamına gelmektedir. Toplumsal belleğin yansıtılması hususunda bir ayna görevi yerine getiren dil ve onun türevi olan edebiyatın ayrı bir yeri vardır. Bu bakımdan dil, dünya algısının sistemleşmiş bir hali olarak toplumun en temel dinamiğidir. Edebiyat ise dilin bireysel ve toplumsal düzeydeki en önemli ögesidir. Edebiyat toplumun değerlerini ele aldıkça ve bu değerlerin benimsenmesine katkı sağlayıp yeni kuşaklara taşıdıkça millileşmektedir.

“Türk’ü anlamak için türkü dinlemek gerek.” ifadesinde de kendini bulduğu gibi türkülerin, Türk kültürünün vazgeçilmez bir ögesi oluş hakikati göz ardı edilmemelidir. Bu bakımdan türküler, Anadolu insanının hayat tecrübesinin ve anlam dünyasının birer tezâhürüdür. Tarihi süreçte Türk insanının yaşamış olduğu birçok olaya değinen bu eserler, söz konusu halkın duygu, düşünce ve inançlarını yeni kuşaklara aktararak kolektif hafızanın asırlar boyu korunmasında bir köprü işlevi görerek⁹⁵ Türk halkına eşlik etmiştir. Bu eşlik süreci içinde

⁹³ Veysel Şahin, “Kültürel Bellek Mekanı Olarak Türküler”, *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri*, Es Ofset Matbaacılık, Sivas 2013, s. 103.

⁹⁴ Şahin, “Kültürel Bellek Mekânı Olarak Türküler”, s. 106.

⁹⁵ Yılmaz- Çalkan, “Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı”, s. 1330.

zaman zaman yakıcısı, ozanı unutulup anonim bir boyut kazanarak halkın kendisine mâl edilmiştir. Yer yer ise varyantlaşarak sözlerinde bölgeden bölgeye değişimler meydana gelmiştir. Hayatın sürekliliği içinde birçok değişmeye rağmen daimî kalan yanımızı ifade eden⁹⁶ bu eserleri bugüne aktaran en önemli kitle ise, âşıklardır. Âşık, söz konusu eserleri aktarma noktasında gündelik hayatın ve söz konusu toplumun bir parçası olup, aktif bir ferttir. Böylelikle o, geçmiş ve bugün arasında ilişki kurmakta ve bir anlamda mensubu olduğu toplumun bizatihi varlığını ortaya koyan tefekkürün, tezekküre dönüştürülmesine katkı sağlamış olmaktadır.⁹⁷

Modernleşen dünyada Anadolu halkının geleneksel tavrını ve karakteristik yapısını yansıtan türküler, günümüzde izleyiciyi ekran başında tutma amacı güden dizi ve filmlerde de kendine yer bulmaktadır. İzleyici ile duygu eksenli bir iletişim kurma çabasının sonucu olan bu durumun neticesi olarak izleyiciyi etkileme bağlamında duygu yoğunluğu bulunan ölüm, ayrılık, hastalık, savaş gibi durumlarda türkülere yer verilmektedir. Özellikle ölüm, yaralanma, ayrılık, gurbet gibi çaresizliğin etkili bir biçimde izleyiciye hissettirildiği dramatik sahnelerde Türk Halk Müziğinin temel çalgısı saza ve türkülere yoğun olarak yer verilmesi dikkatleri çekmektedir.⁹⁸

Türkülerin sosyal, kültürel ve tarihî bağlamdan vâreste bir tarzda ele alınamayacağı hakîkati şüphesiz coğrafya faktörü için de geçerlidir. Türküler yakıldığı coğrafyanın insanların kültür dünyasından etkilendiği gibi bu coğrafyanın karakterinden de etkilenmiştir. Türkülere “oy dağlar, yolumu kesme dağlar”, “gelmek isterim de dağlar engeldir”, “derdimi anlattım dağlara taşlara”, vb. göndermelerle yansıyan boyut, birey-coğrafya ilişkisinin bir sonucudur. Kişinin etrafını çevreleyen dağlar, denizler, ovalar ve ırmakların türkü sözlerine yansımaları çoğu zaman sadece bir motif olarak algılanabilir. Bu ifadeler, kişinin soyut duygu dünyasını ifade etmesi bağlamında şiire/türküye girizgâh olarak da sunulabilmektedir. Bu girizgâhta kullanılan coğrafi unsurlara dair ifadeler, aynı zamanda kişinin soyut duygu dünyasını açığa vurma için bir dikkat toplamanın ötesinde bir durumdur. Bireyin ve toplumun belleğinde ve dilinde yer bulan bu ifadelere duygu ve düşüncelerin somutlaştırılması aşamasında başvurulmaktadır. Bu motifler, kişinin ve toplumun belleğinde vuslat-firkat ikileminin ele

⁹⁶ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000, s. 329.

⁹⁷ Mustafa Arslan, “Kültürel Belleğin Uzman Taşıyıcıları Olarak Âşıklar”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15 (2015), s. 5.

⁹⁸ Süleyman Fidan, “Televizyon Dizilerinde Geleneksel Müzik Belleğinin Kullanımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/60 (2018), s. 126-139.

alınışında da kendine yer bulmuştur. Sözelimi türkülerde dağ, âşık ile mâşuk ya da gurbetteki birey ile sılada hasreti çekilen şahıs arasında bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır.⁹⁹

Türkülerde söz konusu coğrafyanın barındırdığı kültürel ögeler, coğrafya-kültür ikilemi üzerinden de ele alınabilmektedir. Bu eserlerde coğrafyanın insan ve toplum üzerindeki etkisi ile toplumun kültürel kodlarını da bulmak mümkündür. Nitekim kimi Türküler ait olduğu coğrafya ve kültürel çevre ile bütünleşmiş, ayrılmaz bir öge hüviyeti kazanmıştır. Türkülerin coğrafyası dikkatle ele alındığında Anadolu'nun her yöresinin barındırdığı kültürel temalar, olgular ve özellikler ile karşılaşılacaktır. Nitekim bu durum, son zamanlarda il valiliklerinin, ilçe kaymakamlıklarının yer yer birtakım üniversitelerin düzenlemiş olduğu çalıştay, konferans ve sempozyumların hareket noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışmalar dikkatle incelendiğinde ise söz konusu coğrafyanın geçmişten bugüne son derece önemli bir takım kültürel özelliklerin eserlerde kurucu öge olarak yer bulduğu gerçeği ile karşılaşılacaktır.

Bireyin evrende ve kendi çevresinde meydana gelen olayları anlama, anlamlandırma ve yorumlama çabasının önemli bir ürünü olan müzik olgusu, tarihî süreçte hemen hemen her toplumda yer bulmuş ve söz konusu topluma dair birtakım veriler barındırmıştır. Türk halkı tarafından aşk-nefret, sevinç-üzüntü, firâk-visâl, gurbet-sıla, refah-yoksulluk gibi farklı temalarla üretilmiş olan türküler için de aynı durum söz konusudur. Türkülerin yakılmasına sebep olan olay ya da durum ele alınırken anlamlandırma ve yorumlama aşamasında başvurulmuş en temel dinî kavram ise kaderdir. Söz konusu mefhum eserlerde çoğu zaman yaşanan olayın anlamlandırılması bağlamında kurucu öge olarak sunulmuş ve eserlere yansıyan bu tutum söz konusu inanç ögesinin sosyalleşme süreciyle halk tarafından benimsenmesine de katkı sağlamıştır. Bu noktada eserlere yansıyan kader kavramının anlaşılabilmesi için İslâm dininin temel metinlerindeki hali ile Müslümanların inanç ve düşünce dünyalarında yer bulan temel kader yorumlarını incelemek uygun olacaktır.

⁹⁹ TRT Rep. No. 3999.

İKİNCİ BÖLÜM

KADER KAVRAMI VE İSLAM DÜŞÜNCE TARİHİNDE ALGILANMA BİÇİMLERİ

İnsanlık tarihinde farklı şekillerde önemli bir yer teşkil eden kader konusu, İslâm düşünce tarihinde kelâm ilminin ortaya çıkmasına sebep olan, aynı zamanda da etkin ilimlerin hiçbirinin kayıtsız kalamadığı temel meselelerden biridir. Kelamcılarının olduğu kadar filozofların da daima gündemlerinde yer alan bu konu, İslâmiyet'ten değil, insanın insan olmasından kaynaklanan bir problem olup¹⁰⁰ söz konusu mesele karşısında dinler, azade bir tutum benimsememiş, Yahudilik, Hristiyanlık, Zerdüştlük gibi din mensupları ile cahiliye dönemi Araplar arasında da birtakım tartışmalar yapılmıştır.¹⁰¹ Bu mesele temelde iki boyut barındırmaktadır. Bunlar; ilim, irâde ve kudret bakımından mutlak olan yaratıcının hâkimiyeti ile zaman zaman peygamberler vasıtasıyla görevleri ve sorumlulukları hatırlatılan insanın hürriyeti ve özgürlüğü problemidir. Kader konusunda günümüze değin yapılan tartışmalar ve ortaya konulan düşünceler söz konusu iki kutbun rollerini belirlemede düğümlenmektedir.¹⁰² İnsanın kendi irâde ve tercihiyle ortaya çıkan fiillerinde Allah'ın ve insanın etkisi ne derecededir? Meydana gelen/getirilen bu fiillerin hakikî faili kimdir? Son tahlilde bu fiiller bireye mi yoksa Allah'a mı nispet edilmelidir? Bu fiillerin bütünüyle Allah'a ait olması durumunda insanın hürriyet/özgürlük çabası ve sorumluluğu nasıl temellendirilebilir? Bu tarz soruları bünyesinde barındıran kader problemi, insanlık tarihi boyunca zaman zaman tartışıldığı gibi İslâm düşünce tarihinde de dâima gündem olmuş ve günümüzde de güncelliğini korumaktadır.

Filozoflar ve kelamcılar tarafından çokça tartışılıp¹⁰³ sıklıkla ele alınan kader meselesine yaklaşımda belli başlı birkaç eğilim ortaya çıkmıştır. Kader tartışmasının İslâm dünyasında meydana geldiği zemin dikkate alındığında tarihî tecrübenin anlamlandırılma ve kabul edilme sürecinde, özellikle Hz. Peygamber'in vefâtından sonra meydana gelen çatışmalar sonucu Müslümanların zihinlerdeki soru işaretlerine çözüm arayışı oldukça önemlidir. Bunun bir sonucu olarak kader mevzuunda farklı görüşler revâç bulmuş ve benimsenme yoluna gidilmiştir. Bu bakış açılarında zaman zaman insan irâdesinin mutlaklaştırılma iddiası kendine yer bulurken zaman zamansa söz konusu irâdenin hiçe sayıldığı düşünce biçimi tebarüz etmiş-

¹⁰⁰ Ahmet Akbulut, *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Otto Yayınları, Ankara 2016, s. 251.

¹⁰¹ M. Saim Yeprem, *İrâde Hürriyeti ve İmâm Mâturîdî*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s. 125; Sabri Yılmaz, *Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), DEÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997, s. 62.

¹⁰² M. Sait Yazıcıoğlu, "Mâturîdî Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi", *AÜİFD*, 30 (1988), s. 157.

¹⁰³ M. Said Yazıcıoğlu, *Mâturîdî ve Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Akit Yayınları, Ankara 1988, s. 15.

tir. Kaderî tutum, teklife muhatap olan insanın özgürlüğünü hareket noktası kabul ederek meydana gelen fiil ve uygulamaların insana nispet edilmesini savunmuştur. Bu tavır, zamanla gelişip müesseseseleşerek Mutezile adını almıştır. Buna karşı Cebriyye ise Allah'ın her şeyin yaratıcısı olarak mutlak hâkimiyetini hareket noktası edinmiş, insanın fiillerde rolünün mecazî olduğunu, dolayısıyla bu fiillerin meydana gelişinde insanı irâdesiz bir pasiflik konumunda (cebr) bulunduğunu ileri sürmüştür. Söz konusu ifrat ve tefrit bağlamındaki iki kutup arasında üçüncü ve orta bir yol arayışında itidal çabası etkili olmuştur. Ehl-i Sünnet bu noktada Allah'ın her şeyin yaratıcısı olduğunu, ancak insanın da fiillerini kesbederek bunların kendisine mâl edilmesi gerektiğini ileri sürmüş ve orta bir yol arayışı olarak¹⁰⁴ kendini konumlandırmıştır. Ehl-i Sünnetin temeldeki iki itikadî kolu olan Mâturidî ve Eş'arî yaklaşım da bünyelerinde farklı bakış açıları taşımaktadır. Kader meselesi söz konusu cenahların temel meselesi olduğu kadar, halkın da gündeminde kendine yer bulmuş, gündelik yaşamında kendisine başvuru bir inanç ögesi olarak varlığını devam ettirmiştir.

Kader inancı ile ilgili bir diğer önemli durum ise bireysel mesuliyet duygusudur. Kişisel sorumluluk duygusu, kişinin yaşantısının bütün evrelerinde, eylemlerinin diğer bireyler nezdinde olduğu kadar kendisine ve Allah'a karşı yükümlülüklerinin yerine getirilmesinde de oldukça önemlidir. Bu noktada büyük ölçüde geleneğin yardımıyla oluşan ezber kader algısına¹⁰⁵ da değinmek gerekmektedir. Geleneksel Müslüman kültüre baktığımızda kader, bir takım bireysel ve toplumsal sebeplerden dolayı kişisel sorumluluğu gölgeleyecek bir hüviyette karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu kader düşüncesinin odak noktasında ise yazgıcı bir anlayış bulunmaktadır. Yazgıcı kader yorumu, temelde her şeyin Allah'ın takdiri ile olduğu¹⁰⁶, kulun hayat boyu eylem ve faaliyetlerinde etkisinin arka plana atıldığı, hatta hiçbir etkisinin bulunmadığı bir çerçevede ifade edilmektedir. Söz konusu düşünce, kişinin varoluşsal sorgulamalarına ve evrendeki anlam arayışına bir cevap olarak sunulmaktadır. Yazgıcı kader anlayışının kendisine yer bulduğu birey ve toplumlarda bu düşünce, söz konusu toplumların ürettiği düşünce ve sanat eserlerine de yansımıştır.

¹⁰⁴ Süleyman Toprak, "Nesefinin «Tabsıratü'l-Edille»sinde Kazâ ve Kader", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1985), s. 133-134.

¹⁰⁵ Ömer Müftüoğlu, "Kur'an Ayetleri Bağlamında Kader Nedir Ne Değildir?", *Kader Nedir Ne Değildir?*, Ed. Adnan Demircan, Fecr Yayınları, Ankara 2019, s. 48.

¹⁰⁶ Fatma Bayraktar Karahan, *Duâ ve Kader*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013, s. 9.

2.1. Kader Kavramı

Kader kelimesi sözlükte; bir şeyin miktarını beyan edip açıklamak,¹⁰⁷ bir şey üzerine güç yetirmek,¹⁰⁸ rızkı taksim etmek ve dağıtmak,¹⁰⁹ hazırlamak¹¹⁰ gibi anlamlara gelmektedir. “Allah’ın bütün nesne ve olayları ezeli ilmiyle bilip belirlemesi”¹¹¹ diye târif edilmekte, Allah’ın nesneleri ve olayları özellikle sorumluluk doğuran beşerî fiilleri, ezelde planlayıp zamanı gelince yaratması anlamında bir terim olarak kullanılmaktadır.¹¹² Kader, Allah’ın tabiata yönelik planını ve işleyişi ifade etmesi bağlamında kaza kelimesi ile birlikte kullanılmaktadır.¹¹³ “Hükmetmek, muhkem ve sağlam yapmak, emretmek, yerine getirmek” anlamlarındaki kazâ ise “Allah’ın nesne ve olaylara ilişkin ezeli planını gerçekleştirmesi” şeklinde tanımlanmaktadır. Kaza kelimesi kelâm literatüründe bazen kader kelimesini ifade etmek üzere kullanılmıştır. Her iki kelimeyi birbirinin yerine kullananlar olduğu gibi, kazâyı kader kavramı yerine kullananlar çoğunluktadır.¹¹⁴

Türkçe sözlükte kader kavramı açıklanırken alın yazısı, yazgı, genellikle kaçınılması gereken kötü tâlih olarak ifade edilmekte; kaderci ise alın yazısına inanan, kaderden yana olan ve fatalist olarak açıklanmaktadır.¹¹⁵ Bir tutum olarak kadercilik, insan hayatının önceden belirlenmişliğini kabul etmektir. Genel itibarıyla kadercilik, olayların gidişatında bireyin müdahalesinin bulunmadığı tezini taşımakta ve bireyi edilgen bir boyuta konumlandırmaktadır. Davranış ve olayların sonuçlarıyla birlikte önceden takdir edildiği, bunun da değişmeyeceği inancıyla hareket etme, davranış ve olayları bu şekilde açıklama tarzında ifade edilebilecek bir paradigma¹¹⁶ olarak karşımıza çıkmaktadır. Kader ve ezeli yazgı meselesi, tarihsel süreçte yalnızca Müslümanların dinî ve kültürel bir sorunu olmamış, insanlığın kadim bir zihinsel meselesi¹¹⁷ olarak varlığını korumuştur. Bu bağlamda büyük dinler incelendiğinde hemen

¹⁰⁷ Râgıb Hüseyn b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, haz. Muhammed Ahmed Halefullah, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 596.

¹⁰⁸ Cemâleddin Muhammed b. Mükrim İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebîr vd., Dâru'l-Meârif, Kahire ts, c V, s. 3546.

¹⁰⁹ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c. V, s. 3546;

¹¹⁰ Mecdüddîn Muhammed b. Yakub el- Fîruzabâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naim el-Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005, s. 460.

¹¹¹ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, “Kader”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010, s. 173.

¹¹² Yusuf Şevki Yavuz, “Kader”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIV, s. 5.

¹¹³ Yavuz, “Kader”, c. XXIV, s. 58.

¹¹⁴ Karahan, *Duâ ve Kader*, 83.

¹¹⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 10.6.2020).

¹¹⁶ Mustafa Macit, *Boyun Eğme ve Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014, s. 22.

¹¹⁷ Okumuş, “Ezeli Yazgı Düşüncesinin Kadim Yazılım Biçimleri”, s. 86.

hemen hiçbirinin kaderci öğretilerden arınmış bir karakter arz etmediği¹¹⁸ gerçeği ile karşılaşılacaktır.

Kâinatta yaratılan her varlığın kendine has bir kaderi vardır. Ancak insan söz konusu olduğunda kader, kendisine irâde verilen insanın iyilik ya da kötülük yapabilecek bir kapasitede yaratılmış olmasıdır. Yaratılış gayesi Allah tarafından tespit edilen insan, söz konusu görevini aklı ve irâdesiyle gerçekleştirme imkânına ve kudretine sahip bir varlıktır. Bu bağlamda kader, irâde, akıl ve tercih hakkı sunulan insanın, neticesinde lehte ve aleyhte bireyin sorumlu olduğu fiillerinde hür ve istediğini yapabilecek bir şekilde yaratılmış oluşudur.¹¹⁹ Bu bağlamda akıl ve irade unsurlarıyla diğer varlıklardan farklı bir konuma hâiz olup hürriyet ve mecbûriyeti bünyesinde bir arada taşıyan insanın kaderi, fitrat bakımından iyi ya da kötü fiillerini tercih edebilecek bir imkâna sahip oluş ve yapıp ettiklerinden sorumlu oluş¹²⁰ durumudur. Kaderi, meydana gelen ve gelecek her şeyi Allah'ın bilmesi, dilemesinin yanında insanın kendi istek ve ihtiyârı ile bir şeyi yapma ya da yapmamaya mâlik olması, şeklinde tanımlayan Ahmed Hamdi Akseki ise insanın iyiliği de kötülüğü de tercih edebilecek şekilde yaratıldığını, mükâfât ve cezâyı da kendi iş, kılış ve eylemleriyle elde ettiğini belirtmektedir. Bu yüzden o, kulun irâdesini sarf ettiği cihette Allah'ın o fiili yarattığını, iyi ya da kötü iki cihetten birini seçip almanın ise kula ait olduğunu vurgularken insanların kendilerini mesuliyetten kurtarmak için kazâ ve kader inancına sığınmamaları gerektiğini ifade etmektedir.¹²¹ Bireyin yaşama potansiyeli bulunan olayların yazımı noktasında Ebu Hanife'nin (ö.150/767) fiillerin hükmen değil vasfen yazılış kaydı¹²² unutulmamalıdır. Aksi takdirde sorumluluk duygusundan kaçışın bir tonu olarak kader, şans, yazgı gibi doğaüstü güçlere yapılan bu atıf, bireyi güdülemekte böylece birey kendi melodramının kahramanı kılınmaktadır. Bu durumun sonucunda; bir çözüm mekanizması olarak değerlendirilen kader, yaşanan olay ve durumlar bağlamında irrasyonel boyutuyla önemli bir ihticac aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹¹⁸ Timur Kuran, "İslâm ve Geri Kalmışlık; Eski Bir Muammâya Çözüm Arayışları", *Birikim*, 13/78 (2000), s. 74.

¹¹⁹ Ahmet Akbulut, *Müslüman Kültürde Kuran'a Yabancılaşma Süreci*, Otto Yayınları, Ankara 2018, s. 28-33.

¹²⁰ Sabri Yılmaz, Hak Dini ve Kur'an Dili'nde Kader İnancı ve İnsan Hayatındaki Yeri, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (2006), s. 146.

¹²¹ Ahmed Hamdi Akseki, *İslâm Dini İtikat, İbâdet Ahlâk*, Nur Yayınları, Ankara 1989, s. 93-97.

¹²² Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l Ekber*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1979, s. 3.

2.1.1. Kader Kavramının Anlam Alanı

İnsanın kendi kontrolü dışında ve beklenmedik şekilde meydana gelen nâhoş olayların hemen akabinde yoğun bir şekilde anlama gayreti ya da nedensel açıklama sürecine¹²³ dair birtakım çabalar tezâhür etmektedir. Bu tür olayların daha kolay kabullenilmesinde psikolojik boyutuyla insanın içinde bulunduğu çevrenin kültürel ve ahlakî değerleri, âdet, gelenek ve görenekleri, bireyin hayatı anlama ve anlamlandırma sürecine etki etmektedir. Bu durum, bireyin kişiliğinin tamamen toplumun bir ürünü olarak meydana gelmesi anlamında olmasa da temel kültürel kodları bireyin bellemesi hususunda fiziki ve sosyal şartların bireyin özelliklerini tâyin ve tespitinde çok önemli etki potansiyeli taşıdığını göstermektedir. Böylelikle kader inancı, bir anlamda bireyin hayat algısı ve felsefesini dillendirmekte, Allah-âlem ve insan arasındaki münâsebette cereyân eden ilahî kurallar ile bunların bilgisini yansıtmaktadır. Bu nedenle bireyin kader algısı hayata bakışını şekillendirmekte veya bireyin hayata bakışı insanın kader algısını etkileyebilmektedir.¹²⁴

Kaderi doğru bir şekilde anlayabilmek için bireyin imtihan alanı olan, hayatı boyunca başına gelen olayların doğru bir tasnifle ele alınması gerekmektedir. İnsanın doğumu, anne-babası, öleceği yer, cinsiyeti bireyin elinde olmayan şeylerdir. Çoğunlukla insanüstü açıdan ele alınan bireyin başının ağrması, fakir ya da bilgisiz olması, kıtlık, yangın, deprem ve doğal afetler gibi durumların neden ve sonuçlarına bireyin de etki ya da katkısının olduğu anlaşılmaktadır. Allah'ın mutlak takdiri ile cereyân eden bu olaylarda bireyin takınması gereken tavır ilk etapta tevekkülден ziyâde tedbir olmalıdır. İnsanın tedbir mekanizmasıyla bireysel sorumluluk ve imtihan alanında hakikî manada kulluk görevini yerine getirmesi, meydana gelen ve gelecek olaylar arasında kurulan bağlarla daha iyi bir kul olması ve yeryüzünü daha yaşanabilir bir hale dönüştürmesi ile doğru orantılıdır. Mutlak mânada tevekkül boyutunu tedbir boyutunun önüne koymak ve bu durumun bir zorunluluk olduğunu iddia etmek, akıllı ve irâdesiyle dine muhâtap olan insanın söz konusu hitâp bağlamında vâroluşsal sorgulamalarında cevapsız sorularla baş başa kalmasına sebep olacaktır.

Bireyce meydana getirilen eylemler Allah'ın bilgisindedir. Bununla birlikte birey, kendi hür irâdesiyle söz konusu eylemleri gerçekleştirerek sonuçta sevap ya da ıkâb ile yüz yüze kalmaktadır. Bireyin âlemde hakikî manada kurucu ve etkin bir öge olarak bulunduğu boyut, eylemlerini tam olarak kendi irâde ve seçimiyle yap/mış/ıyor/acak olduğu alandır. Burada bireyin kendi irâdesi doğrultusunda, olumlu ya da olumsuz bağlamda meydana gelen

¹²³ Ali Köse-Talip Küçükcan, *Doğal Âfetler ve Din*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 64.

¹²⁴ Sinan Öge, "Arabesk Kader Algısı-Orhan Gencebay Örneği-", s. 57.

olayların sonucunda sorumluluktan kaçma eğilimiyle de karşılaşılabilir. Bu durumda bireye düşen kendi sorumluluğunu üzerine alarak olayların neden ve sonuçlarına müdahale edebilme yetisinin farkında olmasıdır. Bu noktada bireyi, hayatında ve eylemlerinde kader inancına sevk eden iki önemli etkene değinmek gerekmektedir. Birincisi, Öncelikle bireyin, yaşamış olduğu evrende karşılaştığı hemen hemen her durum ve olayı anlamlandırma eğilimidir. İkincisi ise, birey nezdinde anlamlı bir boyuta kavuşturulan bu duruma dair bir yorumlama çabasıdır.

Diğer taraftan bireysel ve toplumsal bazda kayda değer etkileri ve izleri bulunan kader kavramının siyâset ile ilişkisini de göz ardı etmemek gerekmektedir. İslam tarihinde Emevîler ile Abbasîler dönemlerinde iktidarlar ile halk arasındaki mücâdelede, özellikle Emevîlerin halkla olan münâsebetinde kader inancını iktidarlarını muhâfaza etmek için bir argüman¹²⁵ olarak kullandıkları, zâlimâne birtakım uygulamalarını kader kavramı çerçevesinde sunarak siyasî otoriteye meşruiyet kazandırma çabasının yanında ikbal mücadelelerinin garantörü olaral telakkî ettikleri bilinen bir gerçektir. Nitekim iktidar için pasifleştirilmiş kitlelerin teşekkülünde kader, son derece güvenli ve etkin bir liman olarak telakkî edilmektedir. Bu durum ise bir sonraki aşamada, bireyin din müessesesinde edinmiş olduğu anlam arayışı ve vâroluşsal sorgulamalarına dair en temel cevaplardan olan kader inancını, siyasî/politik, toplumsal ve dinî birtakım çıkmazlarla sentezlenmiş bir halde bulmasıyla sonuçlanmaktadır. Sosyal ve siyasal ortamdan olduğu kadar mevcut kaotik yapıdan da etkilenen bu düşünce zamanla birtakım kadîm telakkîlerle ilişkilendirilerek kaderci bir paradigma haline bürünmüştür. Söz konusu paradigmayı daha belirgin bir şekilde açıklamak için İslâm dininin ilk müntesipleri nezdinde kadere dair yaşanan ilk tartışmaların zeminine değinmek faydalı olacaktır.

2.1.2. Kader Tartışmasının Meydana Geldiği Zemin

Tarih boyunca insanlar tarafından tartışma konusu olan kader problemi, Hz. Peygamber henüz hayattayken gündeme geldiği gibi ilk Müslümanlar arasında da tartışma zemini bulmuştur. Hz. Peygamber'in kader mevzusunda ashabın tartışmalardan uzak durmalarını telkin ettiğine dair rivâyetler,¹²⁶ Müslümanlar arasında tesis edilen/edilmeye çalışılan birlik ve beraberlik ruhunun zarar görmemesi, fitne ve fesâdın yayılmasına engel olma çabası olarak değerlendirilebilir. Hz. Peygamber'den sonra dört halife devrinde zihinlerde soru işaretleri

¹²⁵ Ahmet Keleş "Hadislerde Kader Nedir Ne Değildir?", *Kader Nedir Ne Değildir?*, Ed. Adnan Demircan, Fecr Yayınları, Ankara 2019, s. 85-86.

¹²⁶ Hadislerde Kader konusunun tartışılmasının yasaklanmasına dair örnekler için bkz. Fikrullah Çakmak, *Hız. Peygamber'in Hadislerinde "Kader" Kavramı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Erzurum 2007, s. 26-61; Keleş "Hadislerde Kader Nedir Ne Değildir?", s. 108.

barındıran kader, Müslümanlar arasında vuku bulan çatışmalar, siyasî ve sosyal birtakım olaylar nedeniyle canlı bir şekilde ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle Hz. Osman'ın (ö.35/656) şehit edilmesinin akabinde meydana gelen olaylar ve Hz. Ali (ö.40/661) döneminde yaşanan Cemel (36/656) ve Sıffin (37/657) savaşları zihinlerde ve toplumun vicdanında büyük etki oluşturmuş, böylece bir inanç problemi olarak kader, gündemi işgal etmeye başlamıştır. Bu konudaki tartışmalar Emevîler döneminde ciddi boyutlara ulaşmış ve kader, dinî metinler ile aklî çerçevede tartışma konusu haline gelerek kelâmî bir düzeye kavuşmuştur.¹²⁷

Bu noktada kayda bir diğer durum ise Hz. Peygamberin tevhid eksenli öğretisine muhatap olan toplumun geçmişten birtakım kadim inançlar ve telakkîler barındırmasıdır. Bu telakkîlerin en önemlisi ise dehr'dir.

2.1.3. “Dehr” Düşüncesi

Kader ile ilgili düşünceler hemen hemen her toplumda kendine yer bulmuştur. Farklı toplumlarda farklı isimlerle anılması bu gerçeği gölgeleyememektedir. İslâm öncesi câhiliye toplumundaki dehr düşüncesinin kader inancıyla benzeşir birtakım yanları bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğe başladığı dönemdeki muhâtap olduğu toplumda fitrata aykırı kabullerin önde gelenlerinden birisi de fatalizm ve kadercilikti. Söz konusu dönemde bu düşüncüyü ifade etmek üzere “dehr”, “günler” ve “geceler” kavramlarının kullanıldığı bilinmektedir. Câhiliye dönemi Arap kültüründe bireyin başına gelen olayların dehr'in kontrolünde gerçekleştiğine dair düşünce hâkim olup, bu düşünce söz konusu toplumun şiirlerine dahi yansımıştı. Belirsizliklerle dolu çöl hayatında yarının ne getireceğinin meçhul olduğu bedevî yaşam tarzına da uygun olan bu anlayış, çöl şartlarında her şeyin önceden tâyin ve tespit edildiği, dolayısıyla bunlara karşı koymanın anlamsızlığı üzerine bina edilmişti. Bu anlayışta gelecek hâdiselere karşı koymanın anlamsızlığı yerine kişinin günlerin/kaderin getirdiğini kabul etme tavrını benimsemesi, kişi nezdinde bir nebze de olsa hayatta kalabilme ümidi oluşturmaktaydı.¹²⁸ Müslümanlar arasında kader konusundaki tartışmalarda, geniş bir fatalizm ve kadercilik unsurunun mevcut bulunduğu bu arka planın etkisi göz ardı edilmemelidir.

Çöl şartlarının bilinmezliği ve zorluğuyla örülü câhiliye dönemi Arap zihniyetinde yaşamın devam etmesi için dehre ve getirdiklerine teslim olunmalıydı. Arabistan çöllerinde insanın, tabiatın kaprisleri karşısında bir kurban pozisyonunda bulunması, komşu ya da diğer bir kabilenin saldırısına açık olması, zengin bir insanın bir gecede fakir düşebilmesi ya da kurak-

¹²⁷ Cengiz, *İslâm'ın İlk Dönemlerinden Kader*, s.13.

¹²⁸ W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fırlı, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010, s. 120.

lık yüzünden açlık ve ölüm tehlikelerine açık bir hayatın kaderci eğilimleri¹²⁹ beslemesi oldukça doğaldır.

İslâm öncesi Arap toplumunda, birçok hususun dehr veya eyyâm diye adlandırılan kaçınılmaz bir kuvvet tarafından daha başlangıçta tâyin edildiğine dâir bir inanış vardı. Bu inanç sisteminde dehr, kendisine ibadet edilecek bir mabud değil, mutlaka hesâba katılması gereken kozmolojik bir kuvvet idi.¹³⁰ Bu fatalist (kaderci) tasavvurda dehr, salt zamanı ifade etmenin ötesinde bir anlam ihtiva etmekteydi. Dehr, insanoğlunun varlığını kontrol altında tutan ve daha önceden insanlar için takdir edilenden kaçmasının imkân dışı olacak bir şekilde icraatta bulunan bir faktör olarak hem iyi hem de kötü tâlih-in -çoğu zaman kötü tâlih-in- müsebbibi olarak somutlaştırılmaktaydı.¹³¹

“Mutlak Zaman” anlamına gelen bir kavram¹³² olarak karşımıza çıkan Dehr, Kur’an’da sadece iki ayette “İnsanın üzerine uzun devirden öyle bir zaman gel(ip geç)ti ki (o vakit) o, anılmaya değer bir şey değildi.”¹³³, “Dediler ki: “Bu (hayat) dünya hayatımızdan başka (bir şey) değildir. Birilerimiz ölür, birilerimiz doğar. Bizi o sürekli zamandan başkası helâk edemez.”¹³⁴ şeklinde geçmektedir. Câsiye suresindeki dehr kelimesi, insanın evrendeki durum ve konumuna ilişkin son derece pesimist bir zihniyete göndermede bulunan bir kavram olarak zikredilmiştir.¹³⁵ Bu bağlamda dehr, tanrısal bir güç odağı şeklinde olmayıp kozmolojik ve gayr-i şahsî mücerret bir güç olarak¹³⁶ algılanmıştır.

İslâm öncesi Arap toplumundaki dehr telakkisi ile özellikle Anadolu Türk-İslâm Kültüründeki felek mefhumu arasında kullanım evreni ve anlam muhtevâsı bakımından bir bağ kurmak mümkündür. Ortaçağ İslâm kozmolojisinde yıldızları taşıdığına ve hareket ettirdiğine inanılan şeffaf gök küre veya gezegenlerin yörüngesi olarak tanımlanan felek mefhumu mecazî olarak dehr, dünya, devrân, tâlih, baht ve kader gibi anlamlarda da kullanılmaktaydı. Bu doğrultuda Divan edebiyatında ‘çarh’ kelimesiyle ifadeye kavuşturulan feleğe sitem etme geleneği bulunmaktaydı. Dehr, Elem-i dehr (Hayat kaygısı), Dehr-i dün (Alçak dehr), Dehr-i dil-rubâ (Gönül çelen dehr), Fani dehr, Çarh yahut onun yerine kullanılan sipihri, cihânı v.d.

¹²⁹ Resul Öztürk, *Cebrî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Siyasî İktidarın Etkisi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 61.

¹³⁰ Mustafa Öztürk, “Kuranda ve İslâm Öncesi Arap Düşüncesinde “Dehr” Kavramı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (2003), s. 251.

¹³¹ Öztürk, “Kur’an’da ve İslâm Öncesi Arap Düşüncesinde “Dehr” Kavramı”, s. 261.

¹³² Hayrani Altıntaş, “Dehriyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IX, s. 107.

¹³³ İnsan 76/1; H. Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Yayınları, İstanbul 2017, c. 3, s. 276.

¹³⁴ Câsiye 45/24; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. III, s. 63.

¹³⁵ Öztürk, “Kuranda ve İslâm Öncesi Arap Düşüncesinde “Dehr” Kavramı”, s. 255.

¹³⁶ İlhami Güler, *Allah’ın Ahlakîliği Sorunu (Ehl-i Sünnetin Allah Tasavvuruna Ahlakî Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Ankara Okulu Yayınları 2017, s. 81.

ömür serüvenini ihata eden fiziksel, sosyal ve kültürel şartlar, yani âlem olarak¹³⁷ da karşımıza çıkmaktadır. Dehr kavramına benzer bu tutumun felek kavramı üzerinden kurgulanışı, Türk-İslâm edebiyatında kendine oldukça fazla yer bulmuş ve deyimlere dahi yansımıştır. Türkçede zâlim felek, kahpe felek, feleğin sillesini yemek ve feleğe küsmek ifadeleri söz konusu düşüncenin dile yansımalarıdır. Bu tutum, dildeki ifade kalıplarında kendine yer bulduğu gibi şiir ve türküler gibi edebî eserlere de yansımıştır. Benzer bir duruma Latince kökenli fırtına kelimesinde de karşılaşmak mümkündür. Aslı itibarı ile deniz ticaretine dair olaylar silsilesinin anlamlandırılması sürecine dair bir kavram olan fırtına, belirsizliklerle dolu deniz hayatının bir ürünüdür. Nitekim kelimenin anlam yelpazesine bakıldığında “kader, kötü şeyler, şans, servet, zenginlik¹³⁸” gibi manalarla karşılaşılabilmektedir. Kader kavramının anlam potası ve tartışmaya açıldığı zemini ortaya konulduktan sonra bu noktada Müslüman kitlede kader inancına dair temel yaklaşımlara değinmek gerekmektedir.

2.2. İslam Kültüründe Kader İnancına Dâir Temel Yaklaşımlar

İnsanlığın ortak problemlerinden birisi olarak kader, tarihin başlangıcından beri tartışılmıştır. Mesele temelde Allah’ın mutlak ilim, irâde ve kudrete sahip olup her şeyin yaratıcısı olması karşısında bireyin kendisine ait olan bir irâde ve kudretinin olup olmadığı, eğer var ise sınırlarının ne olduğu ile ilgilidir. Kaderi, soyut ya da fizikötesi bir güç şeklinde dehr manasında ele alan câhiliye Araplarına göre bir kimsenin başına gelen olaylar, yaşam ve ölüm, insanın başarısı veya başarısızlığı gibi durumlar, kısacası insan yaşamının her ânı zaman tarafından belirlenmekte, tâyin ve tespit edilmektedir.¹³⁹ Hz. Peygamber döneminde bütün hususlar gibi kader meselesi de Kur’an’ın temel ilkeleri doğrultusunda algılanmış ve insanlar arasında ciddi manada bir soruna dönüşmemiştir. Vahiy nuruyla insanları aydınlatmak ve onlara rehberlik yapmakla görevli Hz. Peygamber’in hayatta oluşuyla tadrîcen kendisine vahyolunan ayetlerle, birtakım sorulara cevaplar sunulmuştur. Fakat şu bir gerçek ki kader hususunda Hz. Peygamber’e nispet edilen birtakım rivâyetler konunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Çünkü sonradan tedvin edilmiş bu rivâyetler adeta fırkaların kendi görüşlerini desteklemek üzere Hz. Peygamber’e dayandırıldığı gibi bir intiba uyandırmaktadır.¹⁴⁰

¹³⁷ Kenan Mermer, “Bağdatlı Rûhî’de Hicvin Bir Başka Yüzü: Çarh ve Dehr”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 17 (2016), s. 93.

¹³⁸ <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/fortune> (erişim tarihi: 10.6.2020).

¹³⁹ Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, s. 10.

¹⁴⁰ Kasım Turhan, *Bir Ahlak Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996, s. 30.

Sahabe asrı, Hz. Peygamber'in vefâtından sonraki süreçte tarihsel tecrübenin en yoğun olarak yaşandığı dönemdir. Hz. Peygamber'in defnedileceği yer, imâm ya da halifenin tâyin ve tespit problemi, Hz. Osman'ın katli, Müslümanlar arasında yaşanan Cemel (36/656) ve Sıffin (37/657) vakaları gibi olaylar bu döneme damgasını vurmuştur. Müslümanların birliğini muhâfaza etmek amacıyla sahabe, kaderle bağlantılı meselelerde tartışmalardan mümkün olduğunca uzak durmuştur.¹⁴¹ Fakat bu durum, meydana gelen çatışmalar ve Hz. Osman'ın katli sonrası büyük günah meselesinin altyapısını oluşturan kader meselesi ile yüz yüze gelinmesine engel olamamıştır. Böylelikle yaşanan olayların anlamlandırılma sürecinde ilk Müslüman kitlede kader meselesi yer yer konuşulmuş ve tartışmaya açılmıştır. Kısa süre sonra siyasî hâkimiyet mücadelesinin olduğu bir dönemde insanların siyasî ihtirasları, sorunları itikadî sahaya çekerek hem çözümsüz bırakmış hem de sonu gelmeyen fikri tartışmalara sebep olmuştur.¹⁴² Görülüyor ki kader meselesinin tartışmaya açılmasına, yaşanan hadiseler sebep olmuş ve sorun hakkında ilmî münakaşalar cereyân ederken insanlar farklı tavırlar geliştirmiştir.¹⁴³ Bu aşamada kader meselesine yönelik benimsenen temel iki tavrı ele almak uygun olacaktır.

2.2.1. Cebrî Tavır

Sözlük anlamı itibariyle bir tür zor kullanarak bir şeyi düzeltmek olan¹⁴⁴ cebr, fiili insandan nefyederek Allah'a havale etmektir.¹⁴⁵ Cebrî ise cebr kelimesine nispet ekinin ilâve edilmesiyle üretilen bir terim olup zorlayıcı bir gücün hâkimiyeti fikrini benimseyenler için kullanılmıştır. Cebrî tavrın temel özelliği, insanlara ait ihtiyarî fiillerin ilâhî irâde ve kudretin zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğinin savunulmasıdır.¹⁴⁶ Bu tavrın temel iddiası, bireyin kendine has irâde, kudret ve ihtiyâra sahip olmadığı için bireye dair bütün iş ve eylemlerin yani fiillerin ilâhî gücün kaçınılmaz tesiriyle meydana gelmekte oluşudur. Bu bakış açısına göre bireyin, fiillerinde herhangi bir etkisi yoktur ve yaşam boyu meydana gelen olaylar ilâhî irâdenin birer tecellisidir. Bu fiillerin insanlara isnâdı ise mecazî olup, hakikî bir bağlamı ifade etmemektedir. Cebrî düşüncenin köklerinin, düşünce tarihi ve dinlerin başlangıç dönemine

¹⁴¹ Halife Keskin, *İslâm Düşüncesinde Kader ve Kazâ*, Beyan Yayınları, İstanbul 1997, s. 42.

¹⁴² Keskin, *İslâm Düşüncesinde Kader ve Kazâ*, 27.

¹⁴³ Yusuf Ziya Yörükân, "İslâm Akaid Sisteminde Gelişmeler ve İmam-ı Azam Ebu Hanife", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2-3 (1953), s. 19.

¹⁴⁴ İsfahânî, el-Müfredât, s. 118.

¹⁴⁵ Ebü'l-Vefâ Ğanîmî Taftazânî, *İlmü'l-Kelâm ve Ba'du Müşkilâtih*, Dâru's Sekâfe li'n-Neşri ve't-Tevzî, Kahire 1974, s. 135.

¹⁴⁶ İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, c.I, s. 534-536; Seyyid Şerif Ali b. Muhammed Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, s. 74.

kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Hz. Peygamber sonrası Müslümanlar arasında meydana gelen siyasî ve sosyal birtakım olayların da etkisiyle, Kuran'da insanın hür irâdeye sahip oluşunu vurgulayan naslar yanında cebir anlayışına yol açabilecek müteşabih ayetlerin de mevcûdiyeti¹⁴⁷ bu düşüncenin ortaya çıkmasının nedenlerindendir. Böylece zihinlerde tartışılma zemini bulan bu düşünce, bir boyutuyla kader inancına dair teslîmiyetçi bir tavır olarak kendini temellendirmiştir. Ayrıca cebrî düşüncede, Kuran'ın barındırdığı Allah'ın kâinata koymuş olduğu düzeni/sünnetullâhı belirten âyetler parçacı bir tarzda ele alınmış, insanın yaşamış olduğu olumsuz nitelikteki durumun kaynağı olarak bireyi işaret eden ayetler görmezden gelinerek kader kavramının insanın hayatında yaşanan olumsuz ve kötülüklerin müsebbibi olduğu şeklinde bir algıyla bireyin ilahî hitap bağlamındaki irâde ve sorumluluk eksenli konumu göz ardı edilmiştir.¹⁴⁸

Bu akımın öncüleri olarak Ca'd b. Dirhem (ö. 124/742 [?]) ve Cehm b. Safvan'ın (ö. 128/746) ismi zikredilmektedir. İnsanların fiillerine dair itikadî konuları ilk defa tartışmaya açanlardan biri¹⁴⁹ olarak Ca'd b. Dirhem, rüzgârın önündeki bir yaprak gibi kabul edip, insana fiillerin nispetinin mecazî olduğunu savunmuştur. Dolayısıyla insanın yapmış olduğu eylemlerinde mecburiyeti söz konusu olmaktadır. Ca'd'dan sonra onun ortaya attığı fikirleri yayan ve geliştiren Cehm b. Safvan olmuştur.¹⁵⁰ Cehm'in iddiasına göre insan fiilleri meydana getirecek irâde, ihtiyâr ve kudretten yoksun olup, fiillerini meydana getirmeye mecburdur.¹⁵¹ Cehm, Ca'd ile aynı doğrultuda insanın fiillerinde mecbur olduğu fikrini benimsemekteydi. Ca'd'ın ortaya atmış olduğu cebr fikri, Emevî yönetimi tarafından sahiplenilmiş, daha sonra da cebr-i mütevassıt şeklinde Eş'arîlik'te geliştirilmiştir.¹⁵²

Eş'arîlik'te kader mefhumu temellendirilirken, tamamen olmasa da Cebriyenin ve Emevîlerin anlayışına yakın bir tarzın benimsendiği ifade edilebilir. Onlar kaderi, Allah'ın ilmi ve kudretini ispat bağlamında hadislerden de destek alarak "Fiili Allah yaratır, insan işler" şeklinde izah etmeye çalışmışlardır. Bu tutuma tamamen karşı çıkan Mu'tezile ise insan fiillerinin Allah'ın takdiri ile değil, insanın kendi özgür irâdesiyle meydana geldiğini ispat etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan Matüridîler, kavrama daha dengeli bir anlam yükleyerek

¹⁴⁷ Fettâh, "Cebriyye", c. VII, s. 205.

¹⁴⁸ Yılmaz- Çalkan, *Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı*, s. 1332.

¹⁴⁹ Mustafa Öz, "Ca'd b. Dirhem", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. VI, s. 543.

¹⁵⁰ Şerafettin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, Esra Yayınları, Konya 1992, s. 42.

¹⁵¹ Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, çev. Mustafa Öz, Litera Yayınları, İstanbul 2019, s.86.

¹⁵² Güler, *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu*, s. 84.

kaderi, insanın kendi özgür irâdesiyle işleyeceği fiilleri Allah'ın ezeli ilmiyle tavsifi olarak (takdiri değil) bilmesi şeklinde yorumlamışlardır.¹⁵³

Şunu belirtmek gerekir ki; kader konusunda farklı bakış açıları ve söylemlere sahip olan itikadî ekollerin hiç birisi bu konuya tam bir açıklık getirebilmiş değildir. Bununla birlikte Müslümanların büyük çoğunluğunu teşkil eden Ehl-i Sünnetin kader anlayışı, Mâturîdîlikten ziyade Cebriyeye yakın olan Eş'arîliğin düşünceleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu noktada, Eş'arîliğin İslâm dünyasının büyük bir kesimindeki uzun süreli tarihî hâkimiyeti unutulmamalıdır. Mu'tezilenin birkaç asırlık mevcûdiyeti, girilen siyasî mücadeleler ve polemikler sonucunda birkaç yerel istisna dışında son bulmak zorunda kalmış, Mâturîdî düşünce ise döneminin ilim ve kültür merkezinden uzak oluşu gibi birtakım sebeplerle yeterince yaygınlaşamamıştır. Bu durumun sebepleri arasında Mâturîdîlerin hilafet merkezinden uzak oluşu, Mutezili düşünceye yakınlığı ve en az onlar kadar akla başvurması, Eş'arîler kadar destek görmemesi de sayılabilir.¹⁵⁴ Mâturîdîliğin, Anadolu'ya ve Osmanlıya girip güçlenememesi, Müslümanların büyük çoğunluğunu teşkil eden Ehl-i Sünnetin kader meselesindeki algısında ve Tanrı tasavvurunda Eş'arîliğin belirleyici olmasına yol açmıştır.¹⁵⁵ Tarihte zaman zaman karşılaşılabilen ve özellikle Emevî yönetimiyle tebellür eden siyasî alanda kaderi istismar düşüncesinin, gerek iktidarın meşrulaştırılmasında gerekse iktidarın uygulamaları sonucu meydana gelen hâdiselerde sorumluluktan kaçmasında olduğu kadar sosyal adaletsizliği savunma ve gerekçelendirmede de bir sığınağa dönüştüğü dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. İnsanlık tarihî boyunca alın yazısı temelli bir algıyla iktidarların işini kolaylaştıran bu tarz bir bakış açısının, insanlar tarafından benimsendiği müddetçe varlığını sürdüreceğinde şüphe yoktur.

2.2.2. Kaderî Tavır

Kader taraftarı manasına gelen Kaderiyye, sorumluluk doğuran fillerle ilgili ilahî kaderi reddedenler hakkında kullanılmıştır. Kelimenin bu tarzda kullanımı hususunda çeşitli görüşler vardır. Bazılarına göre bu grup ilahî takdiri reddetmekle birlikte kaderi bireye nispet etmekte ve bundan dolayı Kaderiyye diye nitelenmektedir. Bazılarına göre bu kişiler, kader meselesi üzerinde yoğunlaşarak ilgi odaklarının merkezine bu sorunu aldıklarından, bir diğer gruba göre ise bu kelimenin Arapçada ezdâd, yani zıt anlamları bünyesinde bulundurmasın-

¹⁵³ İlhami Güler, *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1999 s. 119.

¹⁵⁴ Sönmez Kutlu, *İmam Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Otto Yayınları, Ankara 2015, s. 60.

¹⁵⁵ Güler, *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu*, s. 22-27.

dan dolayı bu isimlendirme yapılmıştır.¹⁵⁶ Başlangıçta homojen bir yapıya sahip olmayan bu zümreye kötüleme ve yaftalama amacıyla muhalifleri tarafından bu isim verilmiştir. Daha sonra bu zümrenin zihniyet biçimi, Mu'tezile içerisinde zemin bulmuş ve sistemleşmiştir.

Bu tavrın genel karakteristik özelliği, cebrî tavrın aksine eylemlerin bireye nispetinin mecazî değil hakikî oluşudur. Böylelikle yapıp ettiklerinde özgür olan bireyin dinî sorumluluğu temellendirilmektedir. Cebrî tavrın tam karşısında konumlandırılan bu tavır zaman zaman bireyin eylemlerini özgür irâdesi ile meydana getirişi ve buna güç yetirebilmesini ifade ettiğinden dolayı Allah'ın karşısında diğer bir yaratıcıyı kabul etmekle de itham edilmiştir.

Temelde iki farklı tutum olarak tezâhür eden kadere dair algı biçimleri tarihî süreçte farklı kesimlerce benimsenmiş, savunulmuş hatta zaman zaman siyasî polemiklere dahi malzeme olmuştur. Burada Türk halkı nezdinde kader mefhumunu ifade eden birtakım kavramlara değinmek yerinde olacaktır. Bu kavramların bir kısmının Arapça ve Farsçadan dilimize geçmiş olması, söz konusu halkın tarihsel süreçteki kültürel etkileşim boyutuna da işaret etmektedir.

2.3. Türk Kültüründe Kader İncancını İfade Eden Farklı Kavramlar

İnsanın varlığının en temel göstergelerinden olan dil, temelde bireyin zihnindeki kavramın farklı boyutlarla tezâhür ettiği önemli bir alandır. Bu tezâhürde mekân ve zaman farklılığı tezâhürün de farklılaşmasına sebep olacaktır. Burada dilin barındırdığı dünya ile bireyin zihnindeki evrenin belli noktalarda kesiştiği söylenebilir. Bu bağlamda bir dilde ifade edilen kavramın en açık anlaşılma biçimi, yine o dilin ve dili kullananların sosyal, kültürel ve siyasal tarihi ile dinî ve felsefî atmosferidir.

Türk kültürünün ve tarihinin en erken dönemlerinde kader kavramını çağrıştıran inanç ve anlayışların, kaderci eğilimlerin mevcut olduğu ve alın yazısına inanıldığı¹⁵⁷ bilinmektedir. Türklerin İslâmiyet öncesi dini denilebilecek olan (Kök Tengri) Gök Tanrı incancının temelinde, her şeyin yaratıcısı bir Tanrı'ya ve ölümden sonra yeni bir hayatın başladığına iman, öbür dünyada yiğitliklerin ve iyiliklerin mükâfatlandırılması gibi temel birtakım inançların bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca siyasî iktidar ve hâkimiyetin kaynağını Tanrı'dan aldığı kabul edilmekte¹⁵⁸ bu da kut kavramı ile ifade edilmekteydi. Orhun Yazıtları esas alındığında kâinat düzeninin ve insan kaderinin kendisine bağlandığı, ezelî ve ebedî olan Gök Tanrı'nın daha

¹⁵⁶ İlyas Üzümlü, "Kaderiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIV, s. 64-65.

¹⁵⁷ Macit, *Boyun Eğme ve Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, s. 78.

¹⁵⁸ Arslan Tekin, *Türk'ün Tarihi*, Kariyer Yayınları, İstanbul 2017, s. 232-233; Harun Güngör, "Türk (Din)", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XLI, s. 533.

sonraları antropomorfik özelliklere bürünmekle birlikte bilhassa Göktürkler döneminde yaratıcı, kâdir-i mutlak Tanrı şeklinde algılandığı görülmektedir. Eski Türk inancına göre kaderci algının temelinde yer alan ‘kara yazı’ inancı, insanın başına gelen ‘kötü kader’ olarak görülmekte, onu da sadece Tanrı yazmaktaydı. Fakat birey, insanın ölümünü de içine alan kötü kadere, yani kara yazıya rağmen bütünüyle savunmasız da bırakılmamıştı.¹⁵⁹

Tarihî süreçte birçok devlet kuran ve varlığını sürdüren Türkler, Orta Asya’da Hz. Ömer’le başlayan ve Ömer b. Abdülaziz’e kadar uzanan süreçte Müslüman Arap ordularıyla karşılaştılar. Bu dönemde toplu bir ihtidâ sürecinden ziyâde bireysel bazda İslâm’ı seçenlerin olduğu bilinmektedir. Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/720) döneminde ise toplu ihtidâlarla¹⁶⁰ Türklerin Müslüman olma serüveni hız kazanmıştır. İlerleyen zamanlarda ise Ebû Hanife (ö. 150/767) nin düşüncelerine dayanan ve onun fikhî ve itikadî görüşlerini sistemleştiren¹⁶¹ İmam Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) öncülük ettiği Mâtürîdîlik bir îtikadî mezhep olarak bu bölgede kök salmaya başlamış ve zamanla bölgedeki en yetkin ve yaygın îtikadî mezhep halini almıştır. Daha sonraki süreçte ise Türkler, Anadolu’da (Selçuklular ve Osmanlılar döneminde) Eş’arîliğin etkisinde kalmıştır.¹⁶² Bu bağlamda diğer İslâm devletlerinde olduğu gibi Osmanlıda da Eş’arîlik rağbet görmüş¹⁶³, toplumca benimsenmiş ve bugün Türkiye’deki Müslüman kitlenin Allah tasavvurunda¹⁶⁴ ve kader telakkisinde belirleyici olmuştur.

Beşerî bir eylem olan inanç, insan ve topluma dair hemen hemen her yerde kendisine yer bulmuştur. Böylelikle toplum, söz konusu inancı bünyesindeki kültürel ve sosyal olgularla birlikte dil ve kültür aktarımı yoluyla geleceğe taşımıştır. Müslüman Türk halkınca benimsenen kader inancı, bireysel ve toplumsal birtakım sebeplerle meydana getirilen türkülerde çeşitli motifler şeklinde yer bulmuş ve zamanla söz konusu inancın toplumca benimsenip muhâfaza edilmesinde son derece etkili olmuştur. Bu noktada türkülere ve Türkçeye yansıyan kader inancının farklı ifade kalıpları, bize söz konusu inanç motifinin kullanım yelpazesi ve muhtevâ evreni hakkında bilgi verebilmektedir.

Türkülerde kader mefhumunu ifade etmek üzere; eski Türkçe kökenli bir kelime olan kut; Arapça kökenli kelimeler olan nasip, kısmet, felek, devrân; Farsça kökenli kelimeler olan gerdun ve baht kavramları ile yazı, alın yazısı, kara yazı, çarh kavramının eklendiği çarh-ı/çark-ı felek kavramları karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu arkaik kelimeler kader düşüncesi

¹⁵⁹ Okumuş, “Ezelî Yazgı Düşüncesinin Kadim Yazılım Biçimleri”, s. 72.

¹⁶⁰ Sönmez Kutlu, *Türkler ve İslâm Tasavvuru*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011, s. 54-55.

¹⁶¹ Kutlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s.141.

¹⁶² Güler, *Allah’ın Ahlâkiliği Sorunu*, s. 26.

¹⁶³ Uludağ Süleyman, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013, s. 23.

¹⁶⁴ Güler, *Allah’ın Ahlâkiliği Sorunu*, s. 28.

çerçevesinde belli bir mefhumu yansıtmakta, muhtevâ ve bağlam dünyaları ile edebiyat penceresinden sosyal, tarihî, felsefî ve dinî veriler sunmaktadır. Bu kelimeler umut, yaşantı, yaşamışlık ve bireysel/toplumsal bazda birtakım olay ve durumların algılanma-anlamlandırılma- kabullenme boyutlarına işaret etmektedir. Bu bağlamda eseri meydana getiren birey, şüphesiz söz konusu inançla bireysel ve sosyal bünyedeki temel kodlar üzerinden ilişki kurmaktadır.

Bu aşamada türkülerde kader mefhumunu ifade etmek üzere en çok başvurulan felek kavramının anlam alanına, tarihî çerçevesine ve kullanım bağlamına değinmek yerinde olacaktır.

2.3.1. Felek Kavramı

Arapçada “kirmen ağırsağı gibi yuvarlak nesneler için kullanılan felek kelimesinin aslı Sümerce bala(g) (yuvarlak olma ve kendi etrafında dönmek) kökünden türetilen Akkadca’da pilakku (kirmen, iğ) kelimesidir.¹⁶⁵ Astronomi terimi olarak ise felek, yörünge anlamında kullanılmaktadır.¹⁶⁶ İslâm âlimleri yedi gezegenin hareketini açıklarken iç içe geçmiş yedi halkadan bahsetmekte ve her halkaya bir gezegenin karşılık geldiğini, bunların da Allah’ın izniyle hareket ettiğini belirtmektedir. Batlamyus sistemi çerçevesinde üretilen bir düşünceye göre dünya, kâinatın merkezinde olup, dünyayı iç içe geçmiş soğan zarı gibi halkalar halinde dokuz felek/gezegen çevrelemektedir.¹⁶⁷ Bu tasavvura göre bilinen yedi gezegen feleklerin/feleğin içinde yüzmekte, felekler de soğan zarı gibi birbirini saran bir kümelenme biçimindedir. Ortaçağ İslâm kozmolojisinde felek, yıldızları taşıdığına ve hareket ettirdiğine inanılan şeffaf gök küre olarak telakki edilmiştir.¹⁶⁸ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1209) Arapçada dönen her şeye felek dendiğini, ancak feleğin dönme eyleminin fâili mi yoksa mahalli mi olduğu hususunda ihtilaf bulunduğunu ifade eder. Aristo’nun ay altı ve ay üstü âlem ayrımına dayanan kozmolojisinde ise ay üstü olarak kabul edilen âlem beş unsurdan meydana gelmekte ve dâirevî hareket etmektedir.¹⁶⁹

Bu noktada gökyüzünde bulunan tabakaların ve bu tabakalardaki gök cisimlerinin insanların kaderlerini etkilediğine dair bir inanç sistemi olan Felekiyyât’ı unutmamak gerek-

¹⁶⁵ İlhan Kutluer, “Felek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XII, s. 303-304.

¹⁶⁶ Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007. s. 447.

¹⁶⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987, s. 164.

¹⁶⁸ Kutluer, “Felek”, c. XII, s. 303.

¹⁶⁹ Kutluer, “Felek”, c. XII, s. 304-307. Ayr. Bkz. Yılmaz- Çalkan, “Kader İnancının Anadolu Türkülerinde İzdüşümü: Felek”, s. 3-4.

mektedir. Kaynak itibariyle İslâm öncesi dinlere ait olan bu düşüncenin Müslümanlar arasında da zaman zaman taraftar bulduğu¹⁷⁰ gözden kaçırılmamalıdır. Bir diğer önemli nokta ise Macit'in Mesûdî'den aktardığı “yeryüzünü halklar ve kavimler arasında paylaştıran kişinin Nuh'un torunlarından olan Peleg” şeklindeki ifadeyi dikkate alarak bu kelimenin bünyesinde barındırdığı “taksim eden” anlamının felek inancının dayanaklarından biri olduğu yönündeki tespitinin¹⁷¹ oldukça önemli oluşudur. Bu durum morfolojik açıdan olduğu kadar bağlam bütünlüğüyle de uyum arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ise felek kelimesi, mücerret olarak iki ayette¹⁷² geçmekte olup bu ayetlerde söz konusu kelime, yörünge manasında kullanılmaktadır.¹⁷³

Eski astronomi anlayışına göre dünya sâbit, felekler ise dönmektedir. Felekü'l-eflâk olan dokuzuncu gök, diğer feleklerin batıdan doğuya olan tabii dönüşünü tersine doğudan batıya çevirir, dolayısıyla yıldızları da birlikte döndürür. Bunun tabii sonucu olarak yıldızların birbirine ve burçlara olan uzaklığı sürekli değişir. Yıldızların insanın tâlihine tesir ettiği inancına bağlı olarak onların yerlerini değiştirip duran felek, her türlü kötülüğün ve uğursuzluğun sebebi sayılmış ve devamlı bir şekilde kendisinden şikâyet edilmiştir. Böylece felek “kader” manasını¹⁷⁴ almıştır. Böylelikle bu seyyar yıldızlardan her birinin, dünya ve dünya üzerindeki canlı-cansız her şeye hâkim ve müessir olduğu varsayılmıştır.¹⁷⁵

Roma, Babil, Eski Yunan düşünce sistemlerinde bulunan ve İran kültüründe de etkili olduğu bilinen bu anlayış, Anadolu türkülerinde de kader mefhumunun farklı bir ifadesi olarak kullanılmıştır. Divan Edebiyatında her şeyin ilâhî takdire bağlı olduğunu bildikleri halde şâirlerin, tâlihsizlik ve ıstıraplarını daima feleğe yüklemeleri Fars Edebiyatından geçmiş bir edebî gelenek dolayısıyladır.¹⁷⁶ Divan Edebiyatındaki bu tarz kullanıma Halk Edebiyatı eserlerinde de sık sık rastlanmaktadır.

Türkçede gökyüzü, sema, dünya, tâlih, baht, şans ve askeri mızıkada telli bir çalgı aracı gibi anlamlara gelen felek,¹⁷⁷ edebiyatta genelde şikâyet mercii olarak kullanılmaktadır.¹⁷⁸

¹⁷⁰ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, *İslâm İnanç Esasları (Fıkh-ı Ekber Şerhi)*, çev. A. Bülent Baloğlu- Murat Memiş, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, Ankara 2014, 72.

¹⁷¹ Macit, *Boyun Eğme ve Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, s. 79.

¹⁷² Enbiyâ, 21/33; Yâsin, 36/40.

¹⁷³ Muhammed Fuad Abdülbaki, *Mu'cemü'l-Müfrehes*, nşr. Dâru'l-Hadis, Kahire 1996, s. 637.

¹⁷⁴ Cemal Kurnaz, “Felek”, c. XII, s. 306.

¹⁷⁵ Kolektif, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, c. II, Ankara 2001, s. 447.

¹⁷⁶ Kurnaz, “Felek”, c. XII, s. 306.

¹⁷⁷ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 15.2.2020).

¹⁷⁸ Felek kavramının Divan Edebiyatındaki kullanımlarına dair bkz., Kolektif, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. II, s. 447-450.

Türk Halk Edebiyatında felek kavramının oldukça geniş bir kullanım yelpazesi bulunmaktadır. Gök, semâ, ilah, kader, acûze bir kadın, ermiş ve kamburu çıkmış bir ihtiyar, baht, tâlih, şans gibi çok farklı kullanımları bulunmakta; bunlar deyimler, atasözleri, bilmecelede de kendine yer bulmaktadır.¹⁷⁹ Kahpe felek, zâlim felek, feleğin çemberinden geçmek, feleğin sillesini göğüslemek, kaderin cilvesi feleğin sillesi ile mücadele etmek, kambur felek ve felekten bir gece çalma bu tarz kullanımlardandır.

Divan Edebiyatında görülen çarha sitem geleneğinde de felek, Çarh-ı denî, Çarh-ı felek, Felek-i süfle, Felek-i süfle-perver (Alçak, aşağı çarh, adi felek) kelimeleriyle meydana getirilen farklı terkiplerle olumsuz bir dünya görüşünü¹⁸⁰ belirtmek üzere kullanılmıştır. Günümüze kadar olan zaman zarfında Arapça şiir yazar kimselerin, bütün kötü tâlih ve kısmetleri, el-menâya yahut ed-dehr (devir, zaman) adına zemmedip, kötülemeleri,¹⁸¹ Divan Edebiyatındaki çarha sitem geleneği ile halk edebiyatındaki feleğe şikâyet geleneği tarihî tecrübe bakımından bir paralellik arz etmektedir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, bireyin olumlu bazdaki sınırsız isteklerine her zaman karşılık bulamamasının bir sonucu olarak kendini psikolojik olarak tatmine yönelmesi ve inandığı değerler ile çelişkiye düşmeden bir çözüm arayışı olmalıdır.

Halk Edebiyatı eserlerinde felek, elinde bir çarkı olan ve bu çarkı döndürerek insanların kaderini belirleyen, onların iyi ya da kötü ne yaşayacaklarına karar veren bir mekanizma olarak da kendine yer bulmuştur. Aynı zamanda bir keman (yay) olarak da kullanılagelen felek, kavisli görünüşüyle insanlara sürekli kaza okları (tîr-i kazâ) fırlatan bir yaydır. Burada kadere dair bir ima söz konusudur. Felek, kaza oklarını atarak insanların başına belâ ve musîbetler salmaktadır. “Kader kurbanı” benzetmesini anımsatan “âsumânî kazâ” tabiri yine bu münâsebetle üretilmiştir.¹⁸² Feleğin işi ise, Anadolu kültüründe vücut bulan kendine has kadercilik anlayışında arzu edilmeyen veya kontrol edilemeyen durumları sembolize etmekte, beklenenin yerine beklenmeyen ve olumsuz bir gelişme karşısında hayret ve hayıflanma bildirmek amacıyla¹⁸³ kullanılmaktadır.

¹⁷⁹ Esmâ Şimşek, “Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları”, *Millî Folklor Dergisi*, 84 (2008), s. 35.

¹⁸⁰ Mermer, “Bağdatlı Rûhî’de Hicvin Bir Başka Yüzü: Çarh ve Dehr”, s. 93.

¹⁸¹ Philip K.Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980, s. 150.

¹⁸² Kurnaz, “Felek”, c. XII, s. 307; Kolektif, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. II, s. 449.

¹⁸³ Fatma Acun, “Millî Mücadele Dönemi Türküleri Üzerine Örnek Bir Çalışma”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 87/22 (2016), s. 91.

İlkel dinlerden, batıl inanışlardan, mitolojiden, efsanelerden ve kadim felsefî birikimden kaynaklanarak halk muhayyilesinde oluşan kader-felek münâsebetinde felek,¹⁸⁴ daha çok olumsuzlukların temellendirildiği bir karakterdedir. Aynı zamanda felek, âşık ya da şâirin sevgiliden yüz bulamaması, tâlihsizlikten dolayı yârin nasip olamaması ve bireyin zamandan nasibini alamamasından dolayı suçlu bulunmakta, söz konusu durumların müsebbibi olarak yorumlanmakta ve sitemkâr bir tutumla ele alınmaktadır. Böylece Türk toplumunda genellikle bir takım dinî kaygılarla kader adı altında yapılamayan sitem ve isyanların felek kavramıyla dile getirilmesi¹⁸⁵ gerçeği ile karşılaşilmektedir.

Sorumluluk duygusunun yeterince yer etmediği bireylerce sığınma amacıyla başvuru- lan bir kavram olarak karşımıza çıkan felek, bireyin yaşamını iyiye ya da kötüye sevk etmek- te; insanların iyi-kötü, firkat-vuslat, zenginlik-yoksulluk, sıla-gurbet gibi durumlardan hangi- sini yaşayacağına karar vermektedir. Zaman zaman felek, bir inanç otoritesi olmaktan ziyâde karşı konulamayan insanüstü bir gücün sitemkâr ifadelerle somutlaştırılması olarak da tezâhür etmektedir. Bu noktada kader kavramına dair en temel kullanımlardan Farsça kökenli bir ifade olan baht kavramına değinmek gerekmektedir.

2.3.2. Baht Kavramı

Sözlükte baht, gelecekteki olayları kaçınılmaz bir biçimde belirleyen ilahî irâdenin in- san ve toplum için çizdiği yaşayış biçimi, kader, tâlih¹⁸⁶ olarak ifade edilmektedir. İlahî irâde- nin insanlar için çizdiği hayat programı anlamında Farsçadan Arapçaya geçmiş olan baht “iyi ve kötü olayların bağlı bulunduğu insanüstü program” olarak değerlendirilmekte, tâlih keli- mesinin Türkçede aldığı şekil olarak görülmekte ve daha çok sevindirici olaylar için kullanıl- maktadır.¹⁸⁷

Baht, yeryüzünde yaşayan insanların arzularının ve isteklerinin çokluğu ve bunun ger- çekleşmesinin imkânı ya da imkânsızlığı hususunda söz konusu durumların bağlandığı ilahî plan olan kaderin Türkçe farklı ifade tarzlarından birisidir.¹⁸⁸ İnsanlar bu noktada kader inan- cına atıf yapmakta ve söz konusu kavram üzerinden imkânı ya da imkânsızlığı barındıran du- rumu kaderle temellendirmektedirler.

¹⁸⁴ Kolektif, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, c. II, s. 450.

¹⁸⁵ Öge, “Arabesk Kader Algısı-Orhan Gencebay Örneği-”, s. 61.

¹⁸⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 15.2.2020).

¹⁸⁷ Bekir Topaloğlu, “Baht” *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, s. 521.

¹⁸⁸ Topaloğlu, “Baht”, c. IV, s. 521.

Yukarıda ifade edilen söz konusu kabulü de yansıtan baht, Türk dili ve kültüründe oldukça yaygındır. Kara bahtlı, bahtsız, bahtı kapalı, bahtı açık olmak, bahtı bağlı olmak, bahtına küsmek, bîbaht, bedbaht, “Baht olmayınca başta ne kuruda ne yaşta”, “Atalar çıkayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta” gibi deyim ve atasözleri en bilinen örneklerdendir. Kara bahtlı ya da bahtı kara deyiminde ise melankoli, umutsuzluk ve düş kırıklığıyla bezeli kötümser bir bakış açısı kendini hissettirmektedir. Bahtiyar da yine dilimizde kendine yer bulmuş olup, kara baht ifadesinin karşıtı olarak kullanılmaktadır.¹⁸⁹

2.3.3. Tâlih Kavramı

Sözlükte şans olarak kaydedilen tâlih,¹⁹⁰ açıklanırken ilâhî irâdenin insanlar için çizdiği hayat programı anlamında kullanılan bir terim olarak ifade edilmekte ve baht terimine atıf yapılmaktadır. Böylelikle tâlih, insanın irâde ve kudretini aşan bir boyutla gelecekte meydana gelecek olan bir program olarak anlaşıldığı gibi, kaderin daha ziyâde iyi yönde tecellisi olarak da telakki edilmektedir. Aynı his ve inançları dillendirmek üzere kullanılan kader kelimesi diğer bütün kavramları kapsayacak bir şekilde “canlı-cansız bütün tabiat nesnelerinin ve bütün olayların önceden Allah tarafından bilinmesi ve planlanması” demektir. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu ilâhî irâde ve takdirin hayır veya şer niteliğindeki her şeye şâmil olduğunu kabul ederler. Bununla birlikte Türkçede kader, baht, kısmet, nasip ve Fransızcadan dilimize geçmiş bulunan şans (chance) kelimelerinin aksine daha çok elem verici tecellîler için kullanılmaktadır.¹⁹¹ Belli bir kabulü de yansıtan tâlih, dilimizde deyim halinde de kendine yer bulmuştur. “Tâlihi yaver gitmek”, “tâlihine küsmek”, “tâlihin kucağına atılmak”, “tâlih kuşu”, “kör tâlih”, “kara tâlih”, “kem tâlih”, “tâlihi gülmek/gülmemek” bunlardan birkaçıdır.

2.3.4. Kısmet Kavramı

Kısmet, sözlükte Tanrı’nın herkese uygun gördüğü yaşama durumu, nasip, evlenme tâlihi, olayların kötü sonuçlarını tevekkülle karşılama durumu, tâlih, kader, şans, gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹² Terim olarak ise daha çok insanların geçim vasıtası olan rızkın Allah tarafından belirlenmesi şeklinde tanımlanan kısmet, baht kavramıyla bağlantılı olarak açıklan-

¹⁸⁹ Baht kelimesini barındıran deyimlerle ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ayşe Ünal, “Atasözleri ve Deyimlerde Baht ve Bahtla İlgili Kelimeler Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66 (2019), s. 358-361.

¹⁹⁰ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bf1bcb7bd50.02201297 (erişim tarihi: 15.2.2020).

¹⁹¹ Topaloğlu, “Baht”, c. IV, s. 521-522.

¹⁹² http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bf3f5adcf13.63348650 (erişim tarihi: 15.2.2020).

maktadır.¹⁹³ Arapça kökenli bir kelime olup kısmet bölmek, taksim etmek, paylaşmak anlamlarına gelmektedir. Arapçada “pay, hisse, bölüşülen şeyin belli bir kısmı” anlamına gelen kısmet ile nasip kelimeleri de Türkçede aynı maksatla kullanılmaktadır.

Kısmet kelimesi Kur’an’da masdar kalıbıyla üç ayrı sûrede geçmektedir. Miras taksiminin ele alındığı “Miras taksim olunurken (mirasçı olmayan) hısımlar, yetimler yoksullar da hazır bulunursa...”¹⁹⁴ mealindeki ayette mirasın taksimi ve paylaşılması anlamında; câhiliye dönemi adetlerinden bir tutum eleştirilirken “O takdirde bu, insafsızca bir taksim!”¹⁹⁵ mealindeki ayette mastar olarak yine aynı anlamda kullanılmıştır. Semûd kavmine mucize olarak verilen devenin ve sözkonusu kavmin suya erişmesinden bahsedilirken “Bir de suyun herhalde aralarında taksimli olduğunu kendilerine haber ver.”¹⁹⁶ mealindeki ayette yine taksimi ifade etmektedir. Söz konusu kelimenin mefûl sigasıyla kullanıldığı bir ayette¹⁹⁷ cehennem yedi kapısından girecek olanların her kapıya taksim edildiğini belirten ifade nasip olarak açıklanmaktadır.¹⁹⁸ Söz konusu kelimenin mezid babındaki kullanımlarında ise “kısmet ve hüküm aramak”¹⁹⁹ anlamında zikredilmektedir. Bir başka açıdan ise kısmet, “Allah’ın daha çok geçim açısından önceden (ezelde) herkesin elde edeceği şeyleri belirlemesi, rızkını taksim etmesi”, nasibin ise “bu taksimde herkese ayrılan pay” manalarına geldiği görülmektedir.²⁰⁰

Câhiliye dönemi müşriklerinin nübüvvetin iki şehrin ulularından birine verilmesi gerektiği yönündeki temennîlerinin eleştirildiği “Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar?”²⁰¹ mealindeki ayette kısmet, yine taksim ve paylaşma anlamında kullanılmıştır. Buradaki rahmet ifadesi Tefsirü’l-Celâleyn²⁰², Medarikü’t Tenzil²⁰³ ve Envarü’t Tenzil’de²⁰⁴ peygamberlik olarak tefsir edilmiştir. Ayetin devamında ise “Onların o dünya hayatında aralarındaki geçimlerini biz taksim ettik.” buyurulmaktadır. Ayette ifade edilen tutumu Fahrettin er-Râzî, Ebu’l-Berakât en-Nesefî ve Kâdı Beyzâvî insanlara verilen mal, rızık, akıl, anlayış ve kuvvet

¹⁹³ <https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kismet--baht> (erişim tarihi: 15.2.2020).

¹⁹⁴ Nisâ, 4/8; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. I, s. 162.

¹⁹⁵ Necm 53/ 22; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. III, s. 121.

¹⁹⁶ Kamer 54/28; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. III, s. 136.

¹⁹⁷ Hicr, 15/44.

¹⁹⁸ Celâleddin el-Mahallî-Celâleddin es-Süyûtî, *Tefsîrü’l-Celâleyn*, Nursabah Yayıncılık, Mardin 2008, s. 264.

¹⁹⁹ Mâide 5/3; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. I, s. 208.

²⁰⁰ Sinan Yılmaz, *Türk Toplumunda Kader ve Kısmet İnancı*, Divan Kitap, Ankara 2012, s. 59.

²⁰¹ Zuhuf 43/ 32; Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. III, s. 40.

²⁰² Mahallî- Suyutî, *Tefsîrü’l-Celâleyn*, s. 392.

²⁰³ Ebü’l-Berakât en-Nesefî, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Tevil*, Dar-ı İbn Kesir, Dimaşk 2013, s. 271.

²⁰⁴ Kâdı Nâsır’ud-Din Beyzavî, *Envar’u-t-Tenzil ve Esrar’u-t-Tevil*, Daru’l-Kütübî’l-İlmiye, Lübnan 2011, c. II, s. 372.

bakımından farklılığı Allah'ın fiili açısından ele almaktadır.²⁰⁵ Nitekim insanlar arasında rızık ve mal taksimi açısından mutlak bir eşitlik meydana gelmiş olsa idi evrenin düzeni ve hayatın devamlılığı için bir tehlike söz konusu olurdu.²⁰⁶

İnanç temelli belli bir kabulü yansıtan kısmet, dilimizde ve kültür dünyamızda da kendine yer bulmuştur. Kısmet kapısı, kısmeti kesilmek, kısmetini bağlamak, kısmeti kapanmak, kısmetini tepmek, kısmetini beklemek ya da kısmet beklemek gibi deyimler ile “Kısmet gökten zembille inmez.”, “Allah kulunu kısmeti ile yaratır.”, “Kısmet ise gelir Hint'ten Yemen'den, değilse ne gelir elden!” gibi ifade kalıpları bunlardan birkaçıdır. Türkçede ve Türk kültüründe daha çok evlilik konusunda hatıra gelen kısmet, yine bu bağlamda dilimizde ve kültürümüzde yer edinmiştir. Kısmet duâsı, kısmeti çıkmak, kısmeti kapanmak, kısmet olmak/olmamak gibi tabirlerin yanında kısmeti kapalı olduğu düşünülen bazı kişiler için kısmet açtırmak üzere türbe türbe dolaşma, hocalara kısmet açtırmak için başvurma gibi örnekler bulunmaktadır.

Türk halkının, evliliği büyük oranda kader inancı çerçevesinde mütalaa ettiği bilinmektedir. Evliliğin ya da evlenilecek kişinin daha önceden değişmez biçimde yazılı oluşu düşüncesinin de temellendirildiği kısmet, evliliğin önce kaderde, levh-i mahfuzda, göklerde karar kılınması daha sonra bunun insan hayatında gerçekleşmesini ifade eder. Bu kabulün bir sonucu olarak da evliliğin, yazgı sonucu mutlak olduğu, Allah'ın, kişinin kiminle evleneceğini tâyin ettiği ve bunun değişmeyeceği yönünde algı meydana gelmektedir. Söz konusu algıya zemin hazırlayan ayet²⁰⁷, “Evlatlığın boşadığı kadınla evlenilemeyeceğini” ifade eden câhiliye âdetinin herhangi bir dayanağının olmadığını göstermektedir. Evlenilecek ya da evlenilmeyecek kişilere dair bir tâyin söz konusu edildiği bu ayet, bu bağlamdaki bir hükmün, sadece Allah tarafından verilebileceği yönünde yorumlanmaktadır.²⁰⁸ Görünen odur ki ayetteki bağlam göz ardı edilerek, ayetin maksudunun evlenilebilecek ve evlenilemeyecek kişilerin tespiti zîyâde Hz. Peygamber ile Hz. Zeynep'in evlendirilmesi olduğu düşünülmüştür. Böylelikle buradaki takdirin, ilahî bir müdahale ile sıkıntılı bir durumun tashihiinden ziyâde evlilik ve evlenilecek kişi temelinde anlaşıldığı görülmektedir. Hadislerde de kendine yer bulan bu

²⁰⁵ Mahallî- Suyutî, *Tefsîrû'l-Celâleyn*, s. 392; Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, s. 271; Beyzavî, *Envar'u-t-Tenzîl*, s. 372.

²⁰⁶ Ebû'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidü't-Tenzîl ve Uyûni'l Ekâvîl fî Vücûhi't Te'vîl*, Dâru'l-Küttâbî'l-Arabî, Beyrût 1986, c. IV, s. 249.

²⁰⁷ Ahzâb, 33/38.

²⁰⁸ Çantay, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. II, s. 358.

düşüncenin²⁰⁹ -tam tersi durumları ifade eden rivâyetlerin bizzat hadis külliyyatında bulunmasına rağmen²¹⁰ -Anadolu'daki Müslüman kitle tarafından oldukça güçlü bir şekilde benimsendiği görülmektedir.

Bugünkü baht, tâlih, kısmet gibi kavramların karşılığı olarak Köktürk yazıtlarında ülüg ve kut sözcüklerinin kullanıldığı görülmektedir. Ülüg kelimesi üleşmek, üleştirmek şeklinde dilimizde hala kullanılmaktadır. Aynı kelime pay, hisse anlamında aynı çağda kullanılmakta ve insanın hissesine düşen, pay anlamıyla bağlantılı olarak “baht, tâlih, mutluluk” anlamı da kazanmış bulunmaktadır.²¹¹ Türk hükümdarının dünya çapında iktidara sahip olmak için ilâhî bir mevhibe yoluyla aldığı idare yetkisi temellendirilirken başvuru kut kavramı da ilahî bir bağış²¹² anlamındadır. Nitekim kut, Türk kağanlarına sunulan siyasî hâkimiyetin temeli olup Tanrı tarafından verilmekte²¹³ ve böylece siyasî iktidar ve hâkimiyet kaynağını Tanrı'dan almaktadır. Söz konusu anlayış Hunlarda olduğu gibi Göktürklerde de bulunmakta ve kitabelerde yer yer bu durum, kut düşüncesi üzerinden temellendirilmektedir.²¹⁴ Ülüg kelimesi aynı zamanda kısmet kavramını da içermektedir. Kül Tigin yazıtında ülüg kelimesi ve kut kelimesi aynı pasajda kullanılmakta (kutum bar için ülügüm bar için) kelimelerin karşılığı olarak daha çok “kısmet” ifadesi kullanılmaktadır.²¹⁵ Ayrıca ülüg kelimesinin karşılığı olarak, hisse, kısmet, tâlih, pay, kader kavramları kullanılmakta; ülügsüz kelimesinin karşılığı olarak da kısmetsiz ifadesi tercih edilmektedir.²¹⁶

2.3.5. Nasip Kavramı

Sözlükte birinin payına düşen şey, bir kimsenin elde edebildiği, sahip olabildiği şey, kısmet, tâlih, baht, günlük kazanç gibi anlamlara geldiği belirtilen²¹⁷ nasip, Allah'ın bir kimse için önceden belirlediği mutluluk payı anlamında bir terim olarak tanımlanarak baht kavra-

²⁰⁹ Ashabdan bir adamın, Hz. Peygamber'e "Filanca kadınla evlenmek istiyorum, bana duâ buyurun." demesi üzerine o "Eğer sana Cebrail, İsrail, Mikail ve hamale-i arş duâ etse, aralarında ben de bulunsam yine senin için yazılan kadınla evlenirdin." şeklinde karşılık vermiştir. Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevi, *Râmüz'ül-Ehâdis*, çev. Abdülaziz Bekkine, Milsan Yayınları, İstanbul 1982, c. II, s. 357.

²¹⁰ Örnek için bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-i İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut 1995, "Nikâh", 6.

²¹¹ Aksan, *Anlambilim*, s. 132.

²¹² Koç, *İslâmlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, s.317; Tekin, *Türk'ün Tarihi*, s. 233.

²¹³ Saadettin Yağmur Gömeç, *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016, s. 154; Okumuş, "Ezelî Yazgı Düşüncesinin Kadim Yazılım Biçimleri", s. 72.

²¹⁴ Tekin, *Türk'ün Tarihi*, s. 232.

²¹⁵ Koç, *İslâmlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, s. 285; Aksan, *Anlambilim*, s. 133.

²¹⁶ Koç, *İslâmlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, s. 525.

²¹⁷ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bf332adc2b1.47599855 (erişim tarihi: 15.12.2019).

mıyla ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Kur'an'da ise hisse ve pay²¹⁸ anlamlarında zikredilen nasip, bir ayette çoğul formuyla dikili taşlar²¹⁹ manasında geçmektedir. Genelde birinin payına düşen şey olan nasip, bireye isabet eden şey olarak da kullanılmaktadır. Ayrıca nasip, günümüz Arap dünyasında piyango kelimesinin karşılığı olarak da tercih edilmektedir.²²⁰

Nasip de dilimizde kendine yer bulan kelimeler arasındadır. Nasip almak, nasipli olmak, nasibini almak, nasip etmek, nasip olmak ve nasipsiz olmak gibi deyimler ile “Gelin ata binmiş ya nasip demiş.” atasözü bunlardan birkaçıdır. Zenginlik ve fakirlik ikileminin ele alındığı nasip boyutunda “herkesin nasibi kadar yiyeceği” yani herkesin dünya hayatında nasibi kadar faydalanacağı, ne kadar zorlarsa zorlasın nasibi tahakküm altına alamayacağı ve yazgısını değiştiremeyeceği anlayışı bulunmaktadır. Çünkü bu anlayışa göre nasipten öte yol yoktur; eğer söz konusu (amaç, durum, konu) nasip değilse bireyin yapabileceği herhangi bir şey bulunmamaktadır.

2.3.6. Alın Yazısı Kavramı

Alın yazısı, yazgı ve kader anlamında kullanılan bir kavramdır.²²¹ Yazgı, tâlih ve kader gibi anlamları içeren ve halk tarafından değişmez olarak kabul edilen bu kavram, yazgıcı kader anlayışının en dikkat çekici ifade biçimlerindendir. Bu kavramın kullanım çerçevesi, bünyesinde engellenemez ve karşı konulamaz karakterli bir kader anlayışını ortaya koymaktadır. Bu anlayışın bir ifadesi olan alın yazısı, Anadolu insanının günlük hayatına, deyim ve atasözlerine de yansımıştır. Alın yazısı olmak, “Allah alınıdakini gönlüne, gönlündekini alına yazsın.” diye duâ etmek, alın yazısı gibi olmak bunların birkaçıdır. Tarihî tecrübenin ve toplumsal hafızanın ürünü olan bu ifadeler zaman içerisinde aktarılacak, kavramın barındırdığı düşüncenin nesiller boyu var olması sağlanmıştır. Kısmen dağlık coğrafya kısmen de bozkır hayatının egemen olduğu Anadolu’da insanlar, içinde yaşadıkları tabiat şartlarının tahakkümü altında karşılaştıkları meşakkatlerin üstesinden gelemeyişlerini ifade ederken bu kavramları kullanma yoluna gitmişlerdir.

Alın yazısının, bozkır ve çöl insanının aşamadığı tabiat karşısındaki acziyetinin ve kabulünün ifadelerinden birisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Teslîmiyetçi bir tavrın yansıması olarak kültürümüzde yer bulan bu ifade, Müslüman zihinlerde zamanla kutsal bir görünüm

²¹⁸ Bakara 2/202; Nisa 4/7, 32, 44, 51, 53, 85, 141; Şura 42/20; Ali İmran 3/23; Enam 6/136; Nahl 16/52.

²¹⁹ Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, c. I, s. 208.

²²⁰ Yılmaz, *Türk Toplumunda Kader ve Kısmet İnancı*, s. 59.

²²¹ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bfc3c0b7ab9.90479839 (erişim tarihi: 24.6.2019).

de kazanmıştır. Bu kavram, tam ve mükemmel manadaki teslimiyeti ifade etmektedir. Nitekim alın yazısının bozulamayacağı, silinmez oluşu, levh-i kalemin kara yazısı, hayatta yazılanların başa geleceği, kimsenin yazıdan kurtulamayacağı toplum tarafından kabullenilen ve benimsenen bir durumdur.

Tarihî süreçte bireysel ve toplumsal düzeyde birtakım sorulara cevap bulma gayretindeki dinî ve felsefî cenahların üzerinde sıklıkla durduğu kader problemi Müslümanlar arasında da tartışılma zemini bulmuştur. Bu soruna yaklaşımda temelde özgürlükçü ve cebrî olmak üzere öne çıkan iki tavır, zamanla benimsenerek sosyo-kültürel öğelerde kendine yer bulmuştur. Söz konusu tartışma zemininin arka planında câhiliye dönemi insanları tarafından benimsenen dehr düşüncesi gözden kaçırılmamalıdır. Dehr düşüncesinin yazgıcı kader anlayışına benzerlikleri bir tarafa, bu tarz bir ezber kader anlayışının tarihî süreçte farklı toplumlarda ve ilahî dinlerde kendisine müntesip bulması oldukça dikkate değerdir. Bireyin istek ve dilekleri ile güncel hayatta yaşanan olay ve durumlar arasındaki mesafe de bu tarz bir anlayışın birey tarafından bir sığınma limanı olarak algılanmasındaki en önemli etkenlerdendir. Birey ve toplum tarafından yaşanan durum ve olayları anlamlandırma ve yorumlama ihtiyacı doğrultusunda başvurulan bu düşünce zaman zaman siyasî hegemonyaların da önemli argümanlarından olmuştur. Bu algı zaman içerisinde halk tarafından benimsenmiş, farklı kadim telakkilerle de ilişkili olarak farklı ifadelerle büründürülmüştür. Anadolu özelinde alın yazısı, felek gibi kavramlar üzerinden de benimsenen kader algısı, tarihî süreçte üretilen folklorik eserlere, dolayısıyla türkülere de yansıtılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU TÜRKÜLERİ VE KADER İNANCI

Türk halkının sosyal ve kültürel kimliğinin tezâhürlerinin en önemli göstergelerinden birisi olan türküler, millî kimliğin korunması ve devamının sağlanmasında olduğu kadar, Türk insanının duygu ve düşünce dünyasının şekillenmesinde, biçimlenmesinde bazı sosyal, felsefî ve dinî öğretilerin benimsenmesinde de etkili olmuştur. Bunların en önemlilerinden birisi de türkülerin barındırmış olduğu inanç temelli tavırlar ve tutumlardır. Bu noktada Türk insanının yaşamı ve tecrübeleri doğrultusunda temel inanç öğretileri ve inanç boyutunu ilgilendiren durumların farklı ifade boyutlarıyla türkülere açık bir şekilde yansıdığı görülmektedir. Bu bağlamda zaman zaman kadere ve kader öğretisini çağrıştıran mefhumlara göndermeler yapılmıştır. Bunlar kader, felek, baht, tâlih, nasip, kısmet ve yazı kavramlarının muhtevâsı, tarihsel süreçteki anlam ve bağlam dünyası ile de ilişkilidir. Anadolu toplumu nezdinde belli bir kabulü yansıtan bu kavramların seçimi ve kullanımında, isyan-teslîmiyet, meydan okuma-rıza tavırları ile kabullenme-meşrulaştırma tavırları iç içedir. Böylece türküler üzerinden Anadolu insanın ve toplumunun temel kabulleri ve hareket noktaları aşikâr hale gelmiştir.

3.1. Türkülerde Kader Kavramı

Türk Halk Müziğinin bir formu olup, Anadolu halkının metafizik algısını ortaya koyan türküler²²²; Türk insanının hayata bakış açısına, yaşam boyu meydana gelen olayları algılama ve anlamlandırma sürecine dair oldukça önemli izler taşımaktadır. Bu anlamlandırma sürecinde kader, kimi zaman trajik olaylara neden olan ve kendisine karşı konulamayan bir güç olarak sunulmakta, kimi zaman ise türküyü yakan kişi tarafından, kendisiyle bir hesaplaşmaya girilen bir karakterde ifade edilmektedir. Bu ifade boyutları dikkatle incelendiğinde ise ezeli yazgı düşüncesini yansıtan bir anlayışla karşılaşılmaktadır. Bu anlayış, türkülerde farklı kavramlarla ifade edilmektedir. Felek, baht, tâlih, kısmet, yazgı, yazı, nasip ifadeleri bunlardan birkaçıdır.

Türkülerde kader mefhumu, zaman zaman tek başına kullanılırken kimi zaman ise kısmet, yazı kavramlarıyla birlikte yer almaktadır.²²³ Böylece kader ve ilişkili kavramlara yapılan atıflar ve değerlendirmeler oldukça geniş bir yelpaze görünümü sunmakta ve dikkat çekici bir boyut kazanmaktadır. Bunun yanında kader kavramının tek başına kullanıldığı bazı

²²² Yılmaz-Çalkan, *Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı*, s. 1332.

²²³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 30, 391, 406.

eserler de söz konusudur. Örneğin Trabzon yöresine ait bir türkünün barındırdığı “Amentü billâh ile kadere inanmışım/Dileğim öbür dünya bu dünyada yanmışım.” ifadesi dikkate değerdir. Söz konusu eserdeki bu ifade tarzının zamanla tikel gerçeklik bağlamından koparılıp önemli bir sosyal ve dinî tutumu belirten bir kalıba dönüştüğü, neticede temel bir hakikat söylemi olarak da karşımıza çıktığı bilinen bir durumdur. Hâlbuki yukarıdaki mısra, birbirini seven iki kişinin kavuşamaması ve her ikisinin başkalarıyla evlenmesinden sonraki durumu ifade etmekte ve bu pasaj söz konusu bireysel tecrübeyi dillendirmektedir.²²⁴

Bir diğer eser ise evlilik olgusunun kader algısı perspektifinde ele alınışına dair önemli veriler sunmaktadır. Bu eserin “Bir gemim var (aman) salıverdim engine/Kaderim yok düşemedim (aman) dengime.”²²⁵ mısraında eş seçimi ve evlilik hususundaki isâbetsizlik yani dengine düşememe, kişinin kaderinin olmayışı ile ilişkilendirilmektedir. Bu bakış açısı, Türk kültüründe oldukça yaygın olarak karşılaşılabilen bir durumdur. Tarihsel süreçte bu durumun en açık ifade tarzlarından biri de at, avrat, silah üçlemesi bazında temsil edilen bireyin dünya hayatı boyu kazanım potansiyellerinin, baht yani kader bağlamında meydana gelmiş ve gelecek oluşudur. Türk İslâm kültüründe evlenme olgusunun ve evlenilecek olan kişinin, çoğunlukla kadercı bir bağlamda ele alındığı bilinmektedir. Bu tutuma zaman zaman, evlenilen kişinin ya da evliliğin olağan şartlarda cereyân etmemesi ve olumsuz durumlarla sonuçlanması bağlamında başvurulduğu görülmektedir. Bu olumsuz tutum ele alınırken yaşanan durumların anlamlandırılmayan ve adlandırılmayan çıkmazları hususunda ise olay, kader söylemiyle ifade edilmektedir.

Burada dikkat çekici bir örnek olarak halk arasında “Zahidem” adıyla bilinen esere değinmek gerekmektedir. Bu türkünün kahramanı, babasını ve annesini küçük yaşta yitiren Arap Mustafa’dır. Çocukluğunu bir akrabasının yanında geçiren Mustafa, belli bir yaşa gelince bir ağanın yanında çiftçi olarak çalışmaya başlar. Yiğitliği, becerikliliği ve zerâfetiyle dikkat çeken Mustafa, kısa süre sonra ağanın kızına gönlünü kaptırır. Fakat bu durumu kimseye açmadan askere gider. Askerdeyken arkadaşlarıyla mektuplaşmalarında, ağanın kızı Zahide’nin kısa süre sonra düğünü olacağını öğrenen Mustafa, bir türkü yakar. Arap Mustafa, eserinde yaşadığı durumu ele alırken, feleğin kollarını kırıp kendisini çaresiz bıraktığını ve iyinin kaderinin kötüye düşmek olduğunu ifade etmektedir.²²⁶

²²⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 124.

²²⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 151, 340.

²²⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 200; Güven, “Türkiye Sahasında Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma”, s. 523-525; <https://on5yirmi5.com/muzik/muzik-turleri/zahidem-turkusunun-duygulu-hikayesi/> (erişim tarihi: 10.6.2020).

Aşk olgusunun kurucu öge olduğu bazı türkülerde; yaşanan platonik tarzdaki sevgi, başa gelen ayrılık ve kötü olaylar “Kaderim böyle imiş/Ne yapsın eller!” denilerek kabullenilmekte, kaderin ve kısmetin böyle oluşuna hiç kimsenin engel olamayacağı ifade edilmektedir.²²⁷ Bu tarz olayların sebep-sonuç ilişkisi ise “Allah alnıma yazdı/Bu kara yazıları.”²²⁸ ifadesi ile ortaya konulmaktadır.

“Entarisi aktandır/Ne gelirse Hak’tandır/... Yazım kaderim böyle.” mısraına yansıyan tutum, temel bir refleksten öte bir düşünce biçimi ve davranış tarzını ifade etmektedir. Bireyin yaşamış ve yaşayacak olduğu her ihtimâlin Allah’ın ilmi doğrultusunda olduğu bilinen bir husustur. Yukarıdaki eserde ise, sevdiği kişiyle birlikte olmasına izin verilmeyen birinin hâli yazı ve kader doğrultusunda mutlak olarak Hak’tan oluş bağlamında ele alınmaktadır.²²⁹ Bu durumun, yazı ve kaderin böyle oluşuyla açıklanmasının yanı sıra kader, zaman zaman ise “kör olası” gibi sitemkâr ifadelerle anılmaktadır.²³⁰ Kader kelimesinin farklı kullanımlarından olan “Mukadderde hilâf olmaz/Hakk’ın yazısı bozulmaz.” cümlesinde ise mukadder, değişime tabi olmayan alın yazısı olarak târif edilmektedir.²³¹ Başka bir kullanım olan tecelli, yine alın yazısı ve kader²³² anlamında, “tecelli-yi gader” ise kaderin gerçekleşmesi²³³ anlamında kullanılmaktadır.

Anladım evelden böyledir takdir
Gider de bu ayrılık başaca kalmaz
Aradım derdime bir çare yoktur
Yoksa tecelli-yi kader mi böyle

Aksine çark etti devrân-ı felek
Hep havaya gitti çektiğim emek
Sevda çöllerinde ah yar diyerek
Mecnun da gezerdi ben gibi böyle²³⁴

Yukarıda bir kısmı verilen eserde ayrılığın takdir sonucu meydana geldiği ve bunun bir gün sona ereceği ifade edilmekte, derdine çarenin bulunmayışının ise kaderin bir tecellisi olduğu, bireyin hayat boyu kazanımlarının ve kayıplarının feleğin dönüşünün istenilmeyen yönde oluşundan kaynaklandığı ifade edilmektedir.

“Kerem der ki âhım kalmaz âlemde/ Böyle yazılmıştır levh-i kalemde/ Diyâr-ı gurbette garip ölerde /Duyar düşmanları bayram ederler...” şeklinde bir kısmı verilen bu türküde ise

²²⁷ TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 729, 617.

²²⁸ TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 209.

²²⁹ TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 319.

²³⁰ TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 302.

²³¹ TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 122.

²³² TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 299.

²³³ TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 11.

²³⁴ TRT, THM *Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 11.

doğru ve müstakim bir hayat süren yiğit bir kişinin başına gelme ihtimâli bulunan durumlardan dert yanılmaktadır. Yiğitlik ile bezenmiş bir kişi, dünyada çoğu kere iftirâyâ uğrayabilmekte ve sevdiklerinden ayrılıp gurbete gitme zorunda bırakılmaktadır. Gurbette ölmesi durumunda düşmanlarının sevinci ifade edilirken yiğit kişinin başına gelme ihtimâli olan bu durum, levh-i kalemin çalınışıyla ilişkilendirilmektedir. Çünkü levh-i kalem, kişinin hayatı boyunca yaşadığı olayların sebebi olup, alın yazısı anlamına gelmektedir.²³⁵

Bugün Ürgüp’le özdeşleşen bir diğer eserde de aynı algılama biçimine rastlanmaktadır. Bu eserde olayın kahramanı Cemal, kendisine kurulan bir pusuda öldürülür. Bunun üzerine eşinin yaktığı ağıtta, onun başına gelenleri ve kendi durumunu ifade ederken “Ne yapsam eylesem/Kaderim böyle...” ifadesine yer verilmektedir.²³⁶

Yukarıda bahsedilen durumların kader kavramı çerçevesinde ele alışı noktasında dikkat edilmesi gereken hususlardan biri, kişinin kendisini konumlandırma biçimidir. Bu noktada “Murâd alıp doya doya gezmedim/ Bu kara yazıyı kendim yazmadım...” mısraındaki ifadeye değinmek gerekir. Bu eserde isteklerine erişemeyen kişinin durumu, kara yazı ile ilişkilendirilirken bireyin “yazı”ya herhangi bir dahlinin olmadığı belirtilmektedir. Böylelikle söz konusu durum, bireyi aşarak inanç bağlamında bireyüstü otoriteyle ilişkilendirilmektedir. Yaşanılan olayların kabullenışı ise, “Kaderim böyle imiş!” ifadesindeki teslimiyetin izharı yoluyla açıklanmaktadır.²³⁷

İnsanoğlunun, dünya hayatında ölümle malul olduğu ve ölümün akıllardan uzak tutulamayacak bir gerçek olduğu muhakkaktır. Bireyin yaşadığı en önemli travmatik durumlardan biri de âni ve beklenmedik bir tarzda gelişen ölümün anlamlandırılması ve geride kalan kişi için bu durumun ifade ettiği mânadır. “Lütfi hey der ölüm kader/ Gelmiş ecel beni bekler.” mısraında ölümün kader olduğu belirtilerek, herkesin ister istemez bu kadere boyun eğmek zorunda olduğu ifade edilmektedir.²³⁸ Bir başka eserde ise, kişinin yaşamakta olduğu bir rahatsızlıktan dolayı vefât etmesi ve sevdiklerinden zamansız ayrılması durumunda kaderine sayıvermesi işlenmektedir.²³⁹ Eserlerde kişinin kadersiz oluşundan hareketle, bireyin kadere karşı bir dava güttüğü de zaman zaman vurgulanmaktadır.²⁴⁰

²³⁵ TRT Rep. No: 984; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 164.

²³⁶ TRT Rep. No: 3819; Güven, “Türkiye Sahasında Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma”, s. 487-489; <http://www.gulsehir.org.tr/yazarlar/doc-dr-faruk-guclu/cemal-im-turkusunun-oykusu/196/> (erişim tarihi: 11.6.2020).

²³⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 541.

²³⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 565.

²³⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 634.

²⁴⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 665.

Kader kavramına atıfla meydana getirilen bir diğer eserin kahramanı ise Mihrali Beydir. Mihrali Bey, Tiflis'te doğup büyüyen, Osmanlı-Rus savaşında (1877-1878) ve savaş sonrası Kuzey Irak'ta meydana gelen isyanları bastırmada büyük fedakârlıklar gösteren bir kahramandır. Kuzey Irak isyanlarını bastırması sonrası ilerlemiş yaşına rağmen Yemen'deki isyanları bastırmak için mücadele etmiş ve burada şehit olmuştur. Mihrali Bey'in mücadelesi ve ölümü hakkında meydana getirilen eserlerden biri olan "Yedi Kaleminen Yazı Yazarım" adlı eserde Mihrali Bey'in yaşadıkları bağlamında şehâdeti ve naâşının Yemen'de kalışı, türkünün yakıcısı tarafından "kaderinin böyle oluşuyla" ilişkilendirilmektedir.²⁴¹

Türkülerin bir formu olan uzun havalarda ise, yaşanan olaylara dâir teslimiyet, "Ardım derdime bir çare yoktur/Yoksa tecelli-yi gader mi böyle."²⁴² mısraında da görüldüğü gibi ezelden takdirin böyle oluşu, kaderin tecellisinin bu yönde meydana gelişi ile açıklanmaktadır. Ayrıca bu tarz eserlerde kişinin hayat serüveninde kader, zaman zaman zâlim olarak anılmakta,²⁴³ bireyin yakın çevresinden herhangi birinin vefâtı sonucu dillendirdiği ağıtta ise yaşamış olduğu acıyı kanıksama ve kabullenme çerçevesinde kendine yer bulmaktadır.²⁴⁴ Örneğin Âşık Veysel, başına gelen çiçek hastalığı sonucu gözünü kaybetmesini, âmâ olarak sürdürmüş olduğu hayatı ve garipliğini ifade ederken, çiçek hastalığının bahane olup kaderin böyle cereyân ettiğini, feleğin bir dem olsun yüzünü güldürmediğini, kader ile girmiş olduğu hesaplaşmada kadere güç yetiremediğini, bunların levh-i kalemden yani kader ve yazgisından kaynaklandığını ifade etmektedir.²⁴⁵

Kara bulut olmuş döner başımda
Bu dünyamı zindan eyledin kader
Düşmüşsün peşime yedi yaşımda
Küçük yaşta sana n'eyledim kader

Nereye kaçtımsa geldin arkamdan
Gelip de yapıştın iki yakamdan
Sonunda eyledin evim barkımdan
Ben de gurbet eli boyladım kader.²⁴⁶

Böylece yukarıdaki eserde bireyin yaşamış olduğu olumsuz durumlar temel olarak kader inancına dayandırılmakta, kaderin bireyin hayatını yaşanamaz hale getirdiği, kendisini

²⁴¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 788; Güven, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, s. 453-462; Emre Sarı, *Türkü Hikâyeleri*, Nokta E-Book Publishing, Antalya 2016, s. 207-210; https://www.youtube.com/watch?v=_6nKIUmTFas; http://mihralibeyoo.meb.k12.tr/icerikler/mihrali-bey-kimdir_7785096.html (erişim tarihi: 11.6.2020).

²⁴² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 11.

²⁴³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 12.

²⁴⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 47.

²⁴⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 86.

²⁴⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 120.

küçük yaşından beri sıkıntılara düşar kıldığı, kaderden ve tasarruflarından kaçışın mümkün olmadığı ifade edilmektedir.

Burada 1940'lı yıllarda Siverek'te vuku bulan bir kız kaçırma eyleminin hazin bir durumla sonlanması üzerine yakılan ağıt formundaki esere de değinmek yerinde olacaktır. Söz konusu eser zamanla deformasyona uğramış ve oyun havası şeklini de almıştır. Diyarbakır'da hayatını sürdüren bir terzi, zaman içinde bir sebeple Siverek'e gider ve bölgenin önde gelenlerinden birine damatlık dikme işini üstlenir. Çalışma esnâsında ev ahâlisinden bir kızını görüp beğenir ve kıza vurulur. Fakat sonradan o kızın, damatlığını diktiği kişi ile nişanlı olduğunu, kızın baba zoru ile başlık parası için evlendirilmek istendiğini ve bu evliliğe kızın rızâsının olmadığını öğrenir. Terzi, kısa süre içinde kızla konuşma fırsatını bulur, anlaşılır ve kaçmaya karar verirler. Düğün günü gelin evinden kız kaçırır terzi, gelin ile yola koyulur. Durumdan haberdar kılınan jandarmalar ile kızın ailesi kaçakları aramaya koyulur. Uzun bir takip sonrasında yakalanırlar. Kız, babasının istediği kişiyle evlendirilir, terzi ise hapse atılır. Terzi yaşamış olduğu süreci ve durumunu, yaktığı türküde “Meğer kaderim böyle” diyerek ifade etmektedir.²⁴⁷

Bir başka eser ise birbirini seven iki gencin yaşamış olduğu olayların sonucunda meydana getirilmiştir. Bu türkünün hikâyesinde bir köyün varlıklı ailelerinden birinin kızı Ağgül, oldukça güzel olup köyün delikanlıları tarafından beğenilmektedir. Küçük yaşta babasının vefâtından sonra ailesinin geçimini üstlenmek zorunda kalan Mustafa ise herkesin sevdiği saydığı bir delikanlıdır. Birbirini seven bu iki gencin evliliğine sıcak bakmayan kızın babası, Mustafa'yı tahkir etmekte ve kızını bir şehirliyle evlendirmenin hayallerini kurmaktadır. Bu zaman zarfında Ağgül ile Mustafa, bahçede ceviz ağacının altında buluşmayı sürdürmekte, kaçmaya karar vermekte fakat hep ertelemektedirler. Günler böyle geçip giderken bir gün Mustafa yine Ceviz ağacının altında bekler, fakat Ağgül gelmez. Uyuyakalan Mustafa rüyasında pek de hoş olmayan şeyler görür. Kısa süre sonra kafa dağıtmak için köyün kahvesine gider ve burada arkadaşından Ağgül'ün bir önceki akşam şehirli birisi ile nişanlandığını haber alır. Mustafa, bu haberden sonra günlerce ceviz ağacının altında bekler, fakat Ağgül gelmez ve nihâyet düğün günü gelir çatar. Bu duruma daha fazla dayanamayan Mustafa, köyden uzaklaşmak ve dağlara kaçmak ister, fakat uzaklaşamaz ve geri gelip Ağgül'ü beklemeye devam eder. Şehre gidenlerden aldığı habere göre Ağgül, günlerini gelin olduğu konağın pence-resinde dalgın dalgın düşünerek geçirmektedir. Mustafa ise daha fazla dayanamaz ve elinde

²⁴⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 580; <https://www.uludagsozluk.com/k/makaram-sar%C4%B1-ba%C4%9Flar/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

bir ceviz fidanıyla tepeye tırmanırken görülür. O günden sonra kendisinden haber alınamayan Mustafa tarafından söylenen bu türkü, zamanla yayılmış, insanlar tarafından söylenilmiş ve dinlenilmiştir. Bu türküde aşığın serencamı, yaşanan bu olayın ve yârine olan sadakatinin ifadesi bağlamında “Kaderime küstüm sana küsmedim.” diyerek kadere atıf yapılmaktadır.²⁴⁸

Yakın döneme ait bir başka eser ise Âşık Reyhanî’ye aittir. Âşık Reyhanî’nin, yaşamış olduğu zor hayatın ve eşine yapılan iftirâların sonucu olarak Erzurum’dan ayrılırken dillendirdiği “Öz Canımdan Çok Sevdığım Erzurum” adlı eserinde yaşadıklarının sonucu olarak kaderine boyun büküğü, söz konusu olayları kara bahtı doğrultusunda yorumladığı anlaşılmaktadır.²⁴⁹

Yukarıda verilen eserlerde de görüleceği üzere kader kavramı türkülerde ele alınmış ve kullanım bağlamı itibariyle genellikle olumsuzluklarla iç içe sunulmaktadır. Kader kavramının kendine yer bulduğu eserlere dair aşağıda verilen tabloda İç Anadolu ile Doğu Anadolu bölgelerinin diğer bölgelere nazaran öne çıktığı görülmektedir.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Akdeniz	4	6
Doğu Anadolu	5	14
Ege	3	6
Güneydoğu Anadolu	2	8
İç Anadolu	9	30
Kerkük		1
Karadeniz	5	5
Marmara	2	2
Rumeli	1	
Orta Anadolu		3
Yöresi Belli Değil		1

Bu durumun temel sebepleri arasında söz konusu bölgelerin yaşam koşulları ve kırsal yapının sembolize ettiği coğrafya faktörü gözlerden kaçırılmamalıdır. Kaderci anlayışın türkülerde bir diğer tezahürünü yansıtan, aynı zamanda kötü talihi belirleyen bir otorite olarak

²⁴⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 3; <https://www.turkuler.com/hikayeler/aggul.asp> (erişim tarihi: 20.3.2020); Sarı, *Türkü Hikâyeleri*, s. 7-9.

²⁴⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 151; <http://erzurumgunebakis.com/haber/oz-canimdan-cok-sevdigim-erzurum-caresiz-disimi-siktim-gidirem-dizeleri-ile-hafizalara-kazinmisti-13908.html> (erişim tarihi: 20.6.2020).

felek kavramı karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada türkülerde felek kavramına, kullanım boyutlarına, anlam evrenine ve bu tarzdaki bir kullanım tercihinin arka planına değinmek yerinde olacaktır.

3.2. Türkülerde Felek Kavramı

Felek kelimesi farklı türkülerde farklı kullanımlarla dikkat çekmektedir. Çark-ı felek, kadere hükmettiği sanılan doğaüstü güç,²⁵⁰ felek ise kader, tâlih, dünya, gökyüzü,²⁵¹ alın yazısı,²⁵² bir süs bitkisi, fırladık çiçeği,²⁵³ dünyanın düzeni, işleyişi,²⁵⁴ gökyüzü²⁵⁵, âlem, dünya,²⁵⁶ dünyayı yönettiğine inanılan güç²⁵⁷ gibi anlamları ifade etmektedir. Felek kelimesi ile yakın ilişkili olan devrân; dönüş, çağ, zaman,²⁵⁸ devirler,²⁵⁹ anlamlarını ifade ederken çark-ı devrân dünya, felek,²⁶⁰ bütün zamanlar²⁶¹ anlamlarında devrân-ı felek, feleğin devri²⁶², gerdun ise felek anlamında²⁶³ kullanılmaktadır.²⁶⁴

Felek, türkülerde sitemlerle anılıp kendisiyle bir hesaplaşma içine girilen fakat dâima hasmını kendisine boyun büktüren bir karakterde tezahür etmektedir. Hayatın güzelliklerinin Allah'tan geldiğine inanan insanlar, karşılaşılan musîbetli ve meşakkatli durumları kader çerçevesinde değerlendirerek, felek ve diğer yakın anlamdaki kavramlara atıflarla anlamlandırma eğilimi içerisinde olmuşlardır. Felek, türkülerde yarınla sembolize edilen geleceğin beraberinde getirme potansiyeli bulunan şeylerin bilinmezliği ile sürüp giden insan hayatında, bütün olumsuzlukların yüklendiği, zulüm ve kahpelik gibi sıfatlarla anılan bir kavramdır. Çünkü felek, bireye yaşam boyu farklı tasarruflarıyla engel olmaktadır. Bundan dolayı o, aşılması imkânsız bir yazgı olarak görülmektedir.²⁶⁵

²⁵⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 136.

²⁵¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 358.

²⁵² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 419.

²⁵³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 595.

²⁵⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 43.

²⁵⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 189.

²⁵⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 192.

²⁵⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 194; c. III, s. 11.

²⁵⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 178; c. III, s. 4, 36.

²⁵⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 434; c. III, s. 36.

²⁶⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 408.

²⁶¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 86.

²⁶² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 11.

²⁶³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 13.

²⁶⁴ TRT Repertuarındaki türküler özelinde felek kavramının kullanımları hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yavuz Şen, "Türkülerde Felek Kavramı", *Akademik Bakış Dergisi*, 61 (2017), s. 404-422.

²⁶⁵ Yılmaz-Çalkan, "Kader İnancının Anadolu Türkülerinde İzdüşümü: Felek", s. 6.

Urfa’da yaşanan bir olayda kızını tâliplisine vermek istemeyen bir babanın sonunda iknâ edilmesiyle yapılan düğünden üç gün sonra, gelinin sancılar içinde ölmesi üzerine yakılan ağıtta, yaşanan bu acı sonun sebebi olarak felek görülmekte, bu bağlamda kahpe felek ile baş edememe²⁶⁶ ifadesi doğrultusunda felek, hedef tahtasına konulmaktadır.

Bir genç kızın başına gelenler üzerine yakılan bir türküde de benzer bir kullanım dikkati çekmektedir. Oldukça güzel bir genç kız olan Melike, köy çeşmesinde su içmek için teyzesi ile durduğunda çeşmenin üstündeki çiçekten yapılmış tacı ve Yusuf’u görür. Bu süreçte ikili birbirlerinden etkilenirler. Yusuf, kızın babasına gidip durumu açmayı düşünürken oradan geçen kızın sözlüsü olan Hüseyin bu duruma şahit olur ve kavga etmeye başlarlar. Yatıştırılan kavgadan sonra Hüseyin, vakit kaybetmeden evliliğin gerçekleştirilmesini talep eder ve kız evine hediyeler gönderir, fakat Melike bu hediyeler yerine çiçek tacı ile ilgilenmektedir. Hüseyin tarafından Melike’ye sunulan en son hediye, altın kafeste bir bülbüldür. Fakat o, bunu da kabul etmez, çünkü kısa süre sonra kendisinin de bu kafesteki bülbül gibi olacağının farkındadır. Kısa zaman sonra düğün yapılır ve akabinde Melike damat evine götürülür. Melike, burada hastalanır ve hastalığın etkisiyle günden güne erir. Bu olay üzerine yakılan türküde, genç âşıkların yaşamış olduğu olayların müsebbibi olarak feleğe göndermede bulunulmaktadır, “Ben feleğe neylemişem/Beni her bahar ağlatır” ifadeleriyle kendilerinin feleğe hiçbir şey yapmadığı halde feleğin onları her bahar ağlattığı dillendirilmektedir.²⁶⁷

Denizli’de 1930’larda yaşanan başka bir olayda ise bölge halkından oluşan bir ticaret kervanı, kış günü yoluna devam etmektedir. Köylülerin, kendilerine Derbent boğazından geçmelerinin zor, hatta imkânsız olduğuna dair ikaz ve uyarılarına rağmen bu kabile, yoluna devam eder. Derbent boğazında develerin ayakları buzdan dolayı kayar ve develer düşerler. Kafiledekiler develerin derdine düşer. Onlar develerle uğraşırken vakit ilerler, soğuk da git-tikçe şiddetlenir. İlerleyen vakitlerde kervan ahâlisi donarak can verir. Kervanı ve cesetleri bulan halk, arkalarından bir ağıt yakar. Bu ağıtta, soğuk ve tipinin şiddeti ve bu durumdan dolayı meydana gelen ölümler karşısında hissedilen acı “Devrent deresine çıvgınlar esti/ Feleğin bizlere böyle mi kastı” ifadeleriyle dile getirilmiştir. Kafiledeki kişilerin ölümü, söz konusu mekânın onlar için mezar oluşu ve ani ölümün hem hikâye kahramanı hem de bu olaya

²⁶⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 157; <https://www.dinlence.xyz/2019/06/28/bir-oda-yaptirdim-hurma-dalindan-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁶⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 194; <https://www.milliyet.com.tr/rumeli-turkuleri-nin-can-yakan-hikayeleri-molatik-3186/?Sayfa=3> (erişim tarihi: 20.3.2020).

şâhit olan halk tarafından kabullenişinin zorluğu vurgulanırken bu durum, görüldüğü üzere doğrudan “feleğin kastı”²⁶⁸ tabiriyle felekle ilişkilendirilerek sunulmaktadır.

Bir başka eserde birbirini seven iki gencin evlenmelerinin kızın babası tarafından engellenip kızın başka birisine verilmeye çalışılması çerçevesinde olaylar gelişir. Erkek, kızı kaçırma düşüncesindedir, fakat mevsim kıştır ve sığınacak güvenli bir mekân hemen hemen yoktur. Herhangi bir sığınak bulmak için bahar beklenmek zorundadır. Günler böyle geçerken kızın başka birine verilme kararını duyan erkek gider, kızı kaçıtır. Kaçış yolunda iken jandarma ve kızın babasının adamları tarafından yakalanır. Karakolda kız, erkeğin aleyhine ifade verir. Erkeği hapse atarlar, fakat erkeğin içi içini yemekte, mahkeme günü kızın doğru söyleyip-söylemeyeceğini düşünmektedir. Hapiste yaktığı türküyü bu düşüncesini “Neler geldi şu gençlikte başıma/Felek zehir kattı aşıma” ifadeleriyle yansıtmıştır. Olayın kahramanı nezdinde bu olaylar silsilesi, feleğin aşına zehir katmasının²⁶⁹ bir sonucundan başka bir şey değildir.

Cumhuriyet öncesinde Niğde’de meydana gelen bir olayda gençlerden birisi bir ağanın kızına vurulur ve bu iş, ağanın kulağına gider. Aradan geçen birkaç tatsız olaydan sonra ağanın, genci yakalattırıp hapse attırması üzerine genç, hapiste bir türküyakar. Gencin dilinden dökülen eserde “Aksine dönderdi devrânı felek/Hebalara gitti çektiğim emek” ifadesi dikkat çekmektedir. Söz konusu genç, bu söylemiyle yaşamış olduğu olayların sebebini feleğin devrânı aksine döndürmesiyle²⁷⁰ irtibatlandırmaktadır.

Yine Niğde’de yaşanan ve hikâyesine kısmen yakın bir kurguyla film olarak da²⁷¹ kültür dünyamıza kazandırılan eserde Tahir Efendi, atının üstünde oba oba gezen bir âşıktır. Bir yaz günü Ereğli’ye vardığında bir aşîrete konuk olur. Konukluğu esnasında görmüş olduğu bir kıza vurulur. Kısa süre sonra kıza durumu izah ederek, kızın babasıyla bir hayırlı mesele için konuşmak istediğini ifade eder. Fakat kızın babası Adana’ya gitmiş ve bir hafta sonra dönecektir. Bu esnada Tahir Efendi de ailesinin yanına döner, onlara durumu anlatır. Vakit gelip kızı istemek için aşîretin konakladığı obaya vardıklarında, obanın yerinde yeller esmektedir. Çünkü kızının hareketlerinde birtakım tuhafliklar sezen kızın babası olayı öğrenmesi üzerine göç kararı almış ve obayı, kısa sürede oradan taşımıştır. Bunun üzerine Tahir Efendi, sazını

²⁶⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 278; Güven, “Türkiye Sahasında Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma”, s. 352-355; <https://bekirhoca.com/turku-hikayeleri/derbent-deresine-duman-burudu/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁶⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 323; <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=1254> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁷⁰ http://www.turkuler.com/hikayeler/turku-hikayeleri_gine_yesillendi_nigde_baglari.html (erişim tarihi: 20.3.2020); http://www.turkuler.com/hikayeler/turku-hikayeleri_gine_yesillendi_nigde_baglari.html (erişim tarihi: 20.3.2020); TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 409.

²⁷¹ <https://www.youtube.com/watch?v=mzf0NmpBwPA> (erişim tarihi: 11.6.2020).

eline alır ve bir türkü yakar. “Kahpe felek ne etti ne eyledi/ Adana’ya bir kız geçti gördün mü? ” mısralarında da görüldüğü üzere olayın kahramanı, yaşadığı bu durumu feleğin kahpe-liği penceresinden ele almaktadır.²⁷²

Köprülüzâde Fazıl Paşa sadaretinde Edirne’de yaşanan bir olayda bir delikanlı sevdiği yüzünden cinayet işlemek zorunda kalır. Cinayetin ardından atına binip kaçan delikanlı dönemin kolluk kuvvetleri tarafından takip edilir. Delikanlının, dostlarına ve arkadaşlarına yönelik bütün sığınma talepleri bu kişilerce geri çevrilir. Saklanacak yer bulamaz ve kolluk güçleri ile arasında çıkan çatışma sonucu yaralanır ve yakalanır. IV. Mehmed devleti Edirne’den idare eden padişahlardandır ve söz konusu muhitte cereyân eden bu olay, kısa sürede Sadrazam’ın kulağına gider. Şefaati isteyip gençlik hali diye dil dökenlere aldırmayan Sadrazam îdam emrini verir ve genç, îdam edilir. Bu olay üzerine halktan birileri tarafından bir ağıt yakılır. Söz konusu ağıtta “Felek çemberini de (Ağalar) deldim de geçtim/ Aşkın dolusunu (Ağalar) kaldırdım içtim” ifadeleri kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere, genç şahsın yaşadıkları ve başına gelenlerin dehşeti ağıtta, feleğin çemberini delip de geçmek²⁷³ olarak ifade edilmiştir.

Bir başka eserde hakkında farklı rivâyetler bulunan olayın kahramanı, kimine göre âlemci, gezer tozar cinsten olan Harput Posta Müdürü Âkif’tir. Âkif, herkes tarafından sevilip sayılan bir gençtir. Kendisi Hüseyinik’te ikamet etmekte ve her sabah, Saray yolu ile Harput’a çıkmaktadır. Erkek kardeşi Musul’da yaşadığından dolayı Âkif ile kız kardeşi Atiye Hanım beraber yaşamaktadır. Atiye Hanım, abisine oldukça düşkündür. Âkif, bir gün Hüseyinik’ten Harput’a çıkarken yolda ansızın kalp krizi geçirip vefât eder. Bu haberi duyan halk, Âkif’in vefâtından büyük bir üzüntü duyar. Bu olay üzerine Saçlızade Hacı Vehbi Efendi bir türkü yakar. Bu eserde ölüm olgusunun insanlar tarafından anlamlandırılması ve kabullenilmesi aşamasında felek kavramına yapılan bir atıfla karşılaşılmaktadır. Kalp krizi sonucu vefât eden kişinin durumu, kendisine yakılan ağıtta “feleğin kastı” olarak²⁷⁴ sunulmaktadır.

Feleğe karşı konulamayacağını vurgulayan bir başka türkü, Anadolu’da Babâî isyanları olarak bilinen olaylar sonucunda yakılmıştır. Türkmen zümreleri Selçuklu hükümetinin baskılarından kurtarmak üzere bir mehdî hüviyetiyle ortaya çıkan Baba İlyas (ö. 637/1240), 637/1240 yılında Anadolu Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev’e (ö. 643/1246) karşı

²⁷² TRT Rep. No: 4317; Güven, “Türkiye Sahasında Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma”, s. 362-363.

²⁷³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 235; <https://mutlakaoku.com/edirne-tarihinden-bir-hikaye-cifte-kuburlar/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁷⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 471; <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=611> (erişim tarihi: 20.3.2020); Söz konusu esere dair bir diğer hikâye için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=F8u9L0qbI3I> (erişim tarihi: 8.6.2020).

başlatmış olduğu ayaklanmanın idaresini halifesi Baba İshak’a havale ederek onu, Türkmen nüfusun yoğun olarak meskûn olduğu bölgelere gönderir. İlk zamanlarda bir takım yerel başarılar kazanan Baba İshak’ın (ö. 637/1240) rehberliğindeki Babaîler, Amasya’da ilk yenilgiye uğrar ve Amasya Kalesi’ne sığınmış olan Baba İlyas, burada Mübârizüddin Armağanşah (ö. 646/1248) kuvvetleri tarafından yakalanarak îdam edilir. Amasya’ya gelen fakat şeyhini kurtarmaya yetişemeyen Baba İshak yönetimindeki diğer grup, Konya üzerine yürür, Kırşehir yakınlarındaki Malya ovasında paralı Frank askerlerinin de bulunduğu Selçuklu ordusu tarafından ikinci defa ağır bir yenilgiye uğratarak, Baba İshak öldürülür ve isyan bastırılır.²⁷⁵ Söz konusu olay üzerine yakılan ağıtta, yaşanan bu duruma maruz kalışın, “Erişilmez şu feleğin sırrına/Ezelden büküktür bizim belimiz” ifadeleri ile halk tarafından kabullenilmeye çalışıldığı görülmektedir. İsyan, halkı isyana sevk eden sebepler ve zaman zaman farklı çevrelerce “kırım” olarak nitelenen bu tarihî vaka, feleğin sırrının erişilmez oluşuna havale edilmektedir. Yine bu olaydan etkilenen halkın çaresizliği ise, üstesinden gelemedikleri bu güç karşısında ezelden beri bellerinin bükük oluşu ile anlamlandırılmaktadır.²⁷⁶

Elazığlı Bekir Hoca’nın yaşadığı olaylar üzerine yakılan bir diğer türküde de feleğin insan hayatı üzerindeki etkisine dair inanç vurgulanmaktadır. Elazığ’ın Koca Mustafa Paşa mahallesinde oturan ve güzel bir hanımefendi ile evli olan Bekir Hoca, efendiliği ve yumuşak kalpliliği ile bilinmektedir. Oldukça genç olan Bekir Hoca’nın eşi, bir gün gençliğin verdiği kıpırtı ile evli olmasına rağmen halk tarafından Mamoş diye seslenilen bir gençle münâsebette bulunur. İkili arasındaki ilişki günden güne alevlenir. Bu durum Bekir Hoca ve mahalleli tarafından da sezilir olmuştur. Bir gün, Bekir Hoca Harput’a gideceğini söyleyerek evden çıkar, genç kadın da fırsattan istifade Mamoş’u eve çağırır. Fakat Bekir Hoca Harput’a gitmemiş, bir köşede olanı biteni izlemektedir. Karanlık basınca eve giren ve ikiliyi uygunsuz bir durumda bulan Bekir Hoca, tabancasıyla ikisini de vurur. Daha sonra zaptiyeye teslim olur. Olay yeri ve olayın derinlemesine incelenmesi sonrası Bekir Hoca serbest bırakılır. Bahsedilen bu olayların yaşanması üzerine yakılan ağıt niteliğindeki eserde yaşanan süreç, “kör olası zâlim feleğin” bir eseri olarak sunulmakta ve feleğin, murâda ermeyi engellediği ifade edilmektedir.²⁷⁷

Aynı vurguyu ihtiva eden bir diğer eser, Kurtuluş Savaşı ve sonrasında yaşanan olaylar sonucu meydana getirilmiştir. Söz konusu harp döneminde seferberlik ilanı üzerine henüz

²⁷⁵ Ahmet Yaşar Ocak, “Baba İlyas”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IV, s. 368.

²⁷⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 472; <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=15491> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁷⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 646. Güven, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, s. 468-472; <https://www.turkusu.com/pencereden-bir-tas-geldi-mamos-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020); <https://www.youtube.com/watch?v=u4WnefhZyA> (erişim tarihi: 8.6.2020).

birkaç günlük taze evli olan Mustafa da cepheye gider. Cepheye yaralanan Mustafa'nın köyüne kısa vakit sonra şehit olduğu haberi gelir. Bu olay üzerine eşi, babası tarafından başka bir kişi ile evlendirilir. Aylar sonra iyileşip savaş sonrası köyüne dönen Mustafa, durumdan haberdar edilir. Üzüntüsünü atlatmak için kendisini avcılığa adayan Mustafa bir gün yine keklik avındayken ayağının altındaki taşın kayması sonucu uçuruma düşerek vefât eder. Olayı görenlerin haber vermesi üzerine oğlunun cenazesinin yanına gelen acılı baba bir ağıt yakar. Bireyin anlam dünyasını yaralayan ve tahrip eden olayların üst üste geldiği yukarıdaki hikâyede söz konusu olaylar silsilesinin yaşanması üzerine yakılan ağıtta da durum, felek kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Eserde, hayatın normal seyri içinde yaşanan bunca olayın üst üste gelişinin şaşkınlığı ile bireyin bahtsızlığına atıf yapılmakta ve bu olayların anlamlandırılması bağlamında “Felek, bu ne iş imiş!”²⁷⁸ cümlesiyle somutlaştırılan sorgulama gibi görünen bir kabullenme çabası kendini hissettirmektedir.

Bir başka eserde Urfa belediyesinde zabıta memuru olan bir şahıs, 1960'da görevden alınmasından sonra kısa zamanda maddi sıkıntılar yaşamaya başlar. Bir süre sonra olayın kahramanı, dönemin revaçtaki uygulamasına riâyet ederek “Altın İken Tunç Oldum” isimli şiirini plağa okur. Bunun üzerine, dönemin yöneticilerine yönelik hakâret ve eleştiriden dolayı mahkemeye verilir, fakat sonunda cezalandırılmaktan kurtulur. Yaşadığı olaylara ve bunların sebebine yer yer değindiği eserinde “Felek murâdın olsun/Ellere gülünç oldum” diyerek olayları, feleğin sorumluluğu doğrultusunda²⁷⁹ değerlendirdiği gözükmektedir.

Başka bir türküde ise Âşık Veysel, yaşadığı hastalık ve bu hastalıktan dolayı gözlerini kaybetmesi gibi travmatik durumları anlamlandırırken özünü sabır ile teskin ettiğini ifade etmektedir. Saz eşliğinde tellendirdiği eserinde bu olayları “Genç yaşımda felek vurdu başıma/ Aldırdım elimden iki gözümü” ifadesiyle felek ile ilişkilendirmekte bu durumun sebeplendirilmesini de “Kader böyle imiş çiçek bahane/ Levh-i kalem kara yazmış yazımı” ifadeleri ile kader bağlamında ele almaktadır.²⁸⁰

Bir başka eserin kahramanı, Niğde'de yaşayan genç ve acar bir delikanlıdır. Bu kişi, gücü, becerikliliği, mahâreti ve yakışıklılığı ile dönemindeki akranları tarafından dillendirilmekte ve zaman zaman kıskanılmaktadır. Bir gün o, yine gençler arasında zâhire çuvalı taşı-

²⁷⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 6; <https://www.dinlence.xyz/2019/05/31/aha-kilic-aha-meydan-vuran-vurana-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁷⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 9; <https://www.evvelcevap.com/altin-iken-tunc-oldum-turkusu-hikayesi-sozleri-notalari/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁸⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 86.

ma yarışındayken bir sokakta bıçaklanıp öldürülür. Bu olay üzerine yakılan ağıtta yaşanan olay, feleğin bir çiçeği genç iken soldurmasına benzetilmektedir.²⁸¹

Ağıt tarzında meydana getirilen bir diğer eser ise Kırşehir’de uzun yıllar önce askerlik görevini ifâ eden Adana ve Antepli iki erin soğukta donarak can vermeleri üzerine yakılmıştır. Bu ağıtta söz konusu durum “Felek doyurmadı beni dünyama/Ezrayıl gurbette geldi ağlarım.”²⁸² şeklinde ifade edilmektedir. Felek kavramının zaman zaman kaderi belirleyen otorite olarak kullanımın yanında, bir başka kullanım ise feleğin kismetle olan ilişkisinin ele alınışıdır. Bir eserde bu durum, “Yine kismetim kaldırdı felek/Aşıp gideceğim dağlar dumandır.” şeklinde ele alınmakta ve feleğin kismetini tâyin eden bir yönünün oluşuna da değinilmektedir.²⁸³

“Bodrum Hâkimi” olarak bilinen türkû ise Mefharet Hanım’ın yaşadıkları üzerine yakılmıştır. Bodrum Hâkimi Mefharet Hanım’ın intihârı ile sonuçlanan olaylar silsilesi için birçok sebep ifade edilmektedir. Halk tarafından adaleti ile baş tâcî edilip saygı duyulan Bodrum Hâkimi’nin, nişanlısının ölümü, îdam cezası verdiği bir gencin abisinin tecâvüzüne uğraması, sevdiği genci yargılarken vicdânı ile kalbi arasında kalması ya da suçlu ithamıyla suçsuz bir kişi hakkında îdam kararı vermesi sonrasında pişmanlığı sonucu intihâr ettiği ifade edilmektedir. Mefharet Hanım’ın intihâr etmesinden sonra, yörede ardından yakılan ağıtta, söz konusu şahsın bir takım olay/lar sonucu intihârı, feleğe kurban gitmek olarak sunulmaktadır.²⁸⁴

Bu noktada türkülerde zaman zaman kader kelimesinin “yazgı” anlamında, felek kelimesinin ise “kötü yazgı” anlamında ya da bu yazgının senaryosunu yazan hayali bir varlığı ifade etmek üzere kullanıldığını²⁸⁵ belirtmek gerekir. Ayrıca türküler dikkatle incelendiğinde kader kavramına yapılan atıfların, felek kavramına dâir atıflar kadar yoğun olmadığı görülmektedir. TRT Repertuarındaki eserlerde 31, Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi’nde 76 eserde kader kavramına yapılan atıflarla karşılaşılmaktadır. Felek kavramına dâir atıflar incelendiğinde ise TRT Repertuarında 113, Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi’nde 237 eserde bu kavrama yer verildiği anlaşılmaktadır.

²⁸¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 125.

²⁸² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 181.

²⁸³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 192.

²⁸⁴ TRT Rep.No3592; Güven, *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, s. 329-331; http://www.turkuler.com/hikayeler/turkuhikayeleri_bodrumlular_erken_bicer_ekini_bodrum_hakimi; <https://bekirhoca.com/turku-hikayeleri/bodrum-hakimi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

²⁸⁵ Banu Mustafa Dönmez-Derya Karaburun, “Türkülerde Metaforik Anlatım”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/4 (2013), s. 1092.

Felek kavramının bölge bazında kullanım oranının verildiği aşağıdaki tabloda söz konusu kavramın türkülerdeki kullanım sıklığında İç Anadolu, Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz bölgelerinin sırasıyla öne çıktığı görülmektedir.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Akdeniz	7	15
Azerbaycan		2
Çukurova	1	2
Doğu Anadolu	30	57
Ege	8	9
Güneydoğu Anadolu	9	41
İç Anadolu	33	71
Karadeniz	16	19
Kerkük	3	7
Kıbrıs	1	1
Marmara	3	3
Orta Anadolu		5
Orta Toroslar		1
Rumeli	2	3
Belli değil		1

Felek kavramının kader kavramına nazaran bu denli ön plana çıkarılışı, inanç-duygudurşünce üçgeninde bir anlamlandırma çabası, bireysel-toplumsal inanç ve değerler nezdinde bir uyum arayışı olarak görülebilir. Başka bir ifadeyle bu durum, benimsenen mukadderat algısı ile boyun eğilen mukaddesat düşüncesi arasında bir orta yol arayışının sonucu olmalıdır. Bu noktada kader inancı çerçevesinde Türk insanı tarafından eserlerde zaman zaman atıf yapılan baht kavramına değinmek yerinde olacaktır.

3.3. Türkülerde Baht Kavramı

Baht kavramı türkülerde tâlih, şans, alın yazısı,²⁸⁶ kismet edilen sevgili²⁸⁷ anlamlarında kullanılırken bahtı kara ise kötü tâlihli²⁸⁸ manasında yer bulmaktadır. Bu kavramın eserler-

²⁸⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 480.

²⁸⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 373

²⁸⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 181.

de zaman zaman duâ formunda kullanıldığı görülmekte, evlenecek olan kişinin gelecekte iyi şeylerle karşılaşması için bahtının ak olması temennisi dikkat çekmektedir.²⁸⁹ Bu kullanımın yanında, kişinin gurbette oluşu,²⁹⁰ herhangi bir sebeple yârine erememesi ya da başına gelen kötü olaylar da bahtının kara oluşuna da bağlanmakta,²⁹¹ bu durumun meydana getirdiği yaralı oluş yine söz konusu kavram çerçevesinde değerlendirilmekte²⁹² ve eserlerde yer yer kara baht ile bir mücadeleye girildiği gözükmemektedir.²⁹³ Aynı bağlamda bir sebepten dolayı yârine bedduâ eden kişinin dilinde, sevgili için umulan olumsuz nitelikteki durumlardan birisi de “bahtı kara oluş” dileğidir. Bu eserdeki bahtı kara oluşun beraberinde kimsesiz kalış, çocuğunu kaybediş gibi birtakım olumsuz durumlarla ilişkilendirilmesi “Olmasın dünyada halini soran/... El içinde bahtı kara kalasın”²⁹⁴ ifadelerinde açık bir şekilde gözükmemektedir.

Bireyin hayatın bazı evrelerindeki yaşadığı olaylar esnasında şansının yaver gitmemesi, yâre veya umulana erememesi ise bahtın gülmemesi²⁹⁵ ya da bahtsızlık ile ilişkilendirilmektedir.²⁹⁶ Ayrıca eserlerde kişinin yaşadığı olumsuz birtakım olayların, zaman zaman “Zaten benim bahtım kara/ Ne yapayım kırık zara” mısraında ifade edildiği üzere kabullenildiği görülmektedir.²⁹⁷ “Tecellim yok bahtım kara/ Şen değil gönlüm şen değil” mısraında görülen tutum ise bireyin maruz kaldığı olaylar, kendi durumu ve gurbet temasının baht ile ilişkilendirilmesi, gurbetin kişinin kara bahtının bir sonucu oluşu ve kişinin bu durumdan muzdarip oluşudur.²⁹⁸ Aynı zamanda eserlerde, “bahtın kapanması” motifinin somut bir takım benzetmelerle de birlikte ele alındığı görülmektedir. Örneğin bir eserde âşık sevgilinin elinden içmek istediği bâde tutkusunu ifade ederken, sevgili olmadan bâde içmenin yasaklanması arzusunu “Meyhaneler kapısı bahtım gibi kapansın” cümlesiyle ifade etmektedir.²⁹⁹ Baht ve felek kavramlarının birlikte ele alındığı aşağıda bir kısmı verilen eserde ise, bireyin bahtsızlığı sonucu yaşadığı olaylar feleğin sebep olduğu bir durum olarak sunulmaktadır.

Ben de bildim bahtım olmadığımı
Dahi çilelerim dolmadığımı
Ellerin beğenip almadığımı

²⁸⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 45.

²⁹⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 479.

²⁹¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 30, 61, 72, 178, 324, 329; c. II, s. 614,749; c. III, s. 113, 170, 186.

²⁹² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 91, 143.

²⁹³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 145.

²⁹⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 83.

²⁹⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 352.

²⁹⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, 756.

²⁹⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 815.

²⁹⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 726.

²⁹⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, 694.

Getirdin üstüme mâl ettin felek³⁰⁰

Erzurum’da bir camız çobanının yaşadıkları üzerine yakılan “Gara Camışları Saldım Bayıra” isimli türküde³⁰¹ de yukarıda belirtilen tarzda bir tavra rastlamak mümkündür. Çoban, hayatını îdame ettirme ve para biriktirerek evlenme amacıyla camız güderek bulunduğu belde hayatını sürdürür. Bir vakit sonra düğün günü geldiğinde güttüğü camızları başka bir kişiye emanet eder. Olayın kahramanı, düğün meydanında yeni elbiseleriyle gelin alayını beklerken, camızları emanet ettiği kişi, kendisine iki camızın uzun süredir kızgınlıkla dövüştüğünü haber verir. Bu durum üzerine çoban, gelin alayı gelene kadar camızları ayırmayı düşünerek hayvanların yanına gider. Fakat saatlerdir kavga eden camızlar yeni elbiseleri içindeki çobanı tanıyamaz ve kavgayı engellemek için camızların arasına giren genç, boynuz darbeleri arasında can verir. Düğün günü yaşanan bu ölüm üzerine yakılan ağıtta, yaşanan olaylar kappe felek ile baş edememenin bir sonucu olarak sunulmakta ve düğün günü feci bir şekilde vefât eden gencin kara bahtına küsmüş bir halde bu dünyadan göçtüğü ifade edilmektedir.³⁰²

Âşık Mahzunî Şerif’in de henüz yirmilerinde köyünden ayrılırken saza döktüğü eserinde yaşadığı durum, kara bahtın bir sonucu olarak³⁰³ ifade edilmektedir.

Bir Avşar bozlağında baht, söz konusu toplumun yiğitlik ve mürüvvet bağlamındaki nitelemeleri ele alınırken, düşmanla karşılaşılması sonucu meydana gelecek olaylar karşısında takınılacak tutum ile ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkilendirmede yaşanabilme ihtimali bulunan olaylar ve durumlar, mutlak manada bahtın bir sonucu olarak telakkî edilmektedir.

Bineyidim kır atımın üstüne
Alaydım martinimi destime
Gafil varmayız biz düşman üstüne
Hazır ol bahtına diyenlerdeniz.³⁰⁴

Eserlerde bireyin şanssızlığı ile olumsuz durumlarla karşılaşması, zaman zaman baht, felek ve tâlih kavramlarının birlikte kullanımı ile sunulmaktadır. Bu kullanımlarda bahtın kara oluşu ve tâlihin kem oluşu, bireyin hayatının istediği minvalde şekillenmesine engel olmaktadır. Nitekim yaşanan olumsuz durumların asıl sebebi, bireye gün yüzü göstermeyen kara bahttır. Bilindiği gibi baht, renkler bağlamında ortak algılama ve anlamlandırma sürecinde

³⁰⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, 672.

³⁰¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 369. Söz konusu “camış” kelimesi yöresel bir kullanım olup kelimenin asıl yazımı “camız” şeklindedir. Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 16.9.2020)

³⁰² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 369; <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=1255> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁰³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 492; <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=320> (erişim tarihi: 20.3.2020); Güneş, “Türkiye Sahasında Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma”, s. 381-383.

³⁰⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 67.

mahkûmiyetin ve kaybedişin rengi olan siyah³⁰⁵ yani kara ile kullanılmaktadır. Bundan dolayı, baht kavramının kara ile özdeşleşmesi oldukça manidardır. Bu tarz kullanımlarda kara, aslında yazgının bir simgesi şeklinde algılanmakta, sunulmakta ve “Silinmez bahtım karası”,³⁰⁶ cümlesinde de ifade edildiği gibi mutlak ve değişmez oluşuyla tebarüz etmektedir. Uzun havalarda da bahtı kara³⁰⁷ ve bahtsız³⁰⁸ tabirleri ile sıklıkla karşılaşılmaktadır. Kişinin hayatındaki olumsuzluklar yumağının nedeni, “Kara bahtım kem tâlihim/Taşa bassam iz olur.” ifadelerinde de görüldüğü üzere bireyin kara bahtı ve kem tâlihi olarak sunulmakta³⁰⁹ iken gurbete düşmek de kara baht ile temellendirilmektedir.³¹⁰

Aynı tarz kullanım Kırşehir yöresine ait bir eserde de göze çarpmakta ve bu eserde kısmetin söz konusu bölgeden kalkmasıyla yaşanan ekonomik problemlerin çetin bir boyut kazanması, “Gaderim böyle de bahtım kem gitmez/Ağladıkça gözlerimden nem gitmez.” ifadeleriyle kaderin böyle oluşu bahtın kemliği üzerinden ele alınmaktadır.³¹¹

Görüldüğü gibi türkülerde baht kavramına dâir kullanımlarda kaderci düşüncenin derin izlerine rastlamak mümkündür. TRT Repertuvarında söz konusu kavrama yer verilen eser sayısı 21 iken, Türk Halk Müziği Antolojisi’nde 51’dir. Söz konusu kavramın bölge endeksli kullanım oranları sunulan aşağıdaki tabloya göre Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgesi diğer bölgelere nazaran öne çıkmaktadır.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Akdeniz	1	3
Azerbaycan	1	
Çukurova		1
Doğu Anadolu	8	19
Ege	1	1
Güneydoğu Anadolu	2	7
İç Anadolu	5	12
Karadeniz	1	4
Kerkük	1	1

³⁰⁵ Remziye Köse Özelçi, “Bir Yereldeşlik Çalışması Olarak Renk Bağlamında Yazgı: Kara Baht/ Kara Yazı”, *Journal of Istanbul Kultur University Arts and Social Sciences*, 3 (2007), s. 130-131.

³⁰⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 308.

³⁰⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s.5, 6, 7, 23, 27, 30, 37, 38, 151.

³⁰⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 10.

³⁰⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 119.

³¹⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 119.

³¹¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 118, 128.

Rumeli	1	2
Orta Anadolu		1

Bu noktada türkülerde, kader mefhumu ile bağlantılı olarak kullanılan tâlih kavramına ve söz konusu kavramın ele alındığı türkülere değinmek yerinde olacaktır.

3.4. Türkülerde Tâlih Kavramı

Türkülerde tâlih kavramı, kader kavramını ifade etmek üzere kullanıldığı gibi kara yazan kalem³¹² anlamında da kullanılmakta, ayrıca bireyin yaşadığı olumsuz nitelikteki durumlar tâlihin gülmeyişi ve güldürmeyişi ile ilişkilendirilmektedir.³¹³ Yârdan umduğunu bulamayan âşık, yârine sitem ederken onu kaybetme korkusunu ise kendisinde tâlihin olmayışı ile ifade etmekte ve “Zaten bende tâlih yok...” diyerek bu durumu dillendirmektedir.³¹⁴ İnsanın hayat boyu yüzünün gülmemesi yani gönlünün arzularına erememesi, türkülerde tâlihin gülmeyişi ile yakından alakalıdır.³¹⁵ Bu bağlamda bireyin, zaman zaman yaşadığı olayları anlamlandırma sürecinde tâlihin kendi üzerindeki otoritesini de dikkate alarak bir takım sorgulamalar içine girdiği görülmektedir. Örneğin Burdur yöresine ait bir eserde; “Kötü tâlih midir beni böyle götüren/ Bilmem tâlih kötü bilmem ben kötü” mısraında da görüldüğü gibi, bireyin sevgiliden ayrılmasının anlamlandırılması sürecinin tâlih kavramı ile birlikte ele alındığı görülmektedir.³¹⁶ Evlilik aşaması ve sonrası yaşanılabilen bazı problemler ise zaman zaman bir tâlihsizlik olarak algılanmakta ve bu durum, tâlihsiz yâre düşmek,³¹⁷ öksüz oğlana düşmek,³¹⁸ kıymet bilmeze düşmek,³¹⁹ hayırsız yâre düşmek,³²⁰ vefasız yâre düşmek³²¹ şeklinde sunulmakta, böylece yâre düşmenin tâlihle olacağı³²² ifade edilmektedir. Ağıt içerikli uzun hava-

³¹² <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=3056> (erişim tarihi: 20.3.2020); TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 144; Parlak, *Garip Bülbül*, s. 458; <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=3056> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³¹³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 134.

³¹⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 92, 140, 298, 353.

³¹⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s.727.

³¹⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s.60.

³¹⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 148.

³¹⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 171.

³¹⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 196.

³²⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 320.

³²¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 321

³²² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 563.

larda tâlihın, ölümün anlamlandırılması ve kanıksanması ve acının bal eylenmesi temelli bir tavırla sunulduğu görülmektedir.³²³

“Tâlih bizi attı gurbet ellere/Kara günler gelir geçer ağlama”³²⁴ ifadelerinde görüldüğü üzere gurbette oluşun nedeni olarak karşımıza yine tâlih çıkmaktadır. “Felekten ok yedim bağrım yaralı/Kem tâlih silleyi vurdu vuralı” mısraında ifade edilen tutumda gurbete gitmek zorunda kalış ve feleğin okuna hedef oluşun tâlihın sillesiyle doğru orantılı olduğu ifade edilmektedir.³²⁵ Bunun yanında bireyin dünya hayatındaki şanssızlığını ve bahtsızlığını ifade bağlamında temel benzetme ifadesi de yine benzer şekilde kara baht ve kem tâlih ikilemidir.³²⁶ Âşığın garip haline yâriden derman isterken yaşamış olduğu durumun, tâlihın kalem hüviyetine bürünüp kara yazı yazması ile³²⁷ ilişkilendirilmesi de dikkate değer bir durumdur.

Kırşehir yöresine ait bir türkünün hikâyesinde bahsedildiği üzere henüz on yedi yaşında genç bir kız ile askerden daha yeni gelmiş bir delikanlı nişanlanır. Düğün günü yaklaştıkça ikisinin de içi içine sığmamaktadır. Onların düğününden önce köyde başka iki gencin düğünü vardır. Bu iki genç, kendi düğünlerinin hazırlıklarını bitirdikten sonra söz konusu düğüne katılırlar. Genç oğlan, aynı günün akşamı kızı görmek ister fakat kız rahatsız olduğunu ifade ederek bir sonraki gün görüşebileceklerini söyler. Bu duruma hafif içerleyen erkek, bir sonraki sabah nişanlısını görmek için geldiğinde ise nişanlısının gece vakti vefât ettiği haberini alır.³²⁸ Etraftakilerden birinin bu olay üzerine yaktığı ağıtta söz konusu gençlerin başına gelen bu acı olay, Kadir Mevlâ’nın kara yazısı, feleğin söz konusu kişilere kasti, bu kişilerde tâlih olmayışı ve bundan dolayı yüzlerinin gülmeyişi³²⁹ gibi nitelermeler çerçevesinde anlamlandırılmaya çalışılmaktadır.

Bir diğer türkûde sıladan ayrıлып gurbete gidişin sebebi olarak “Tâlih bizi attı gurbet ellere” ifadesiyle tâlih olarak gösterilmekte; kaderin böyle olduğu, herhangi bir çabanın bu durumu değiştiremeyeceği, kavuşamayanların kendileri hakkında ilahî fermanın bu şekilde yazıldığı, “Kaderimiz böyle yazılmış ferman” cümlesi ile vurgulanmaktadır.³³⁰

Bu noktada bugün birçok kişi tarafından “Beyaz Giyme Söz Olur” adıyla bilinen esere de değinmek gerekmektedir. Genç ve oldukça yakışıklı olan Recep Çavuş, bahriye olarak

³²³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 47.

³²⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 174.

³²⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 135.

³²⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 119.

³²⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 144.

³²⁸ http://www.turkuler.com/hikayeler/turku-hikayeleri_katircioglu_derki_kirildi_dalim_uh.html (erişim tarihi: 20.3.2020); Karakuş, *Allı Turnam*, s. 248-249.

³²⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 92.

³³⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 174.

askerliğini ifa etmekte iken emri altında bulunduğu Amiral'in biricik kızı kendisine gönlünü kaptırır. Uzun yıllar görev yaptıktan sonra memleketine dönen Recep Çavuş'un yokluğuna dayanamayan Amiral'in kızı yollara düşüp sevdiğine kavuşmak ister. Fakat Recep Çavuş evli ve çocuk sahibi bir beyefendidir. Kısa süre sonra rahatsızlanıp vefât eden Recep Çavuş'un acı kaybı üzerine yakılan bu eserde sevgiliye kavuşamama “Ne tâlihsiz başım var!”³³¹ ifadesiyle kötü tâlihle ilişkilendirilmektedir.

Türkülerde tâlih kavramına dâir kullanımların, kader kavramına dâir kullanımlarla aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. TRT Repertuvarında söz konusu kavrama yer verilen eser sayısı 15 iken, Türk Halk Müziği Antolojisi'nde ise 26'dır. Aşağıdaki tabloda görülebileceği üzere kader mefhumunu ifade bağlamında yer verilen tâlih kavramının kullanımında İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi öne çıkmaktadır.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Akdeniz		3
Ege		2
Güneydoğu Anadolu	2	5
Doğu Anadolu	2	3
İç Anadolu	6	7
Karadeniz	1	1
Marmara	2	2
Orta Anadolu	1	2
Rumeli	1	1

Bu aşamada eserlerde, kader mefhumu ile bağlantılı olarak kullanılan bir diğer ifade tarzı olan nasip kavramına değinmek gerekmektedir.

3.5. Türkülerde Nasip Kavramı

Türkülerde nasip, bireyin payına düşen bölüm, nasip etmek ise erişirmek, kişinin elde etmesini sağlamak³³² anlamlarında kullanılmıştır. Türkülerde nasip kavramının, bir temennî olarak kismet kavramıyla birlikte³³³ geleceğe yönelik bir duâ formunda kullanıldığı görülmek-

³³¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 390,316; <http://sekarya.com/tr-tr/haberler/712/turku-hikayesi-gemilerde-talim-var> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³³² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 494.

³³³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 296.

tedir. Bu bağlamda Allah nasip eylerse sevenlerin kavuşacağı,³³⁴ evlenilecek kişiyi seçme aşamasında bir kişiye daha iyi biriyle karşılaşması için Allah'ın nasibine kavuşturması üzere duâ etmesi,³³⁵ gurbette kalan kişinin sevdiklerine ulaşamaması ve ayrılık dilemediği halde feleğin kişiyi sevdiklerinden ayırması sonucu yâre gitmenin vuku bulamaması yani nasip olmaması,³³⁶ Kâbe'ye gidip, görebilmeyi dileyen kişinin bu halini ve isteğini Yaradan'a duâlarında arz etmesi üzerine Allah tarafından bu işin kendisine nasip edilebilmesi gibi kullanımlara rastlamak mümkündür. Uzun havalarda ise gurbette kalan kişinin nasip olmadan sılıya dönemeyeceğinin ifade edilmesinin yanı sıra,³³⁷ nazlı yardım gelen haber üzerine de kişinin Mevlâ'dan ölümü nasip etmesini talep ettiği³³⁸ ya da yâre kavuşma dileği bağlamında söz konusu kavramın kullanıldığı³³⁹ görülmektedir. Bu noktada hikâyelerine ulaşılabilen birtakım türkülere yer vermek yerinde olacaktır.

Bilindiği üzere Barbaros Hayrettin Paşa tarafından Osmanlı hâkimiyeti altındaki Cezayir 1827–1830'de Fransızlar tarafından işgal edilir. Bu cephede verilen mücadelede Anadolu'dan pek çok kişi şehit olur. Şehitlerden biri, genç bir kadının sevdiğiidir. Sevdiği kişinin şehâdeti üzerine kara haberi alınca aklını kaçıran genç kadın, “Bizim kısmet yâdellere verildi/Kısmeti veren Hudâ Kerim'dir.” ifadesini içeren bir ağıt yakmış ve bu durumu kader inancı doğrultusunda kısmet kavramına başvurarak değerlendirmiştir.³⁴⁰

Bir başka eser ise Kayserili bir genç ve sevgilisinin yaşadıkları üzerine yakılmıştır. Kayserili Mustafa yazın İstanbul'a giderek para ve geçimlik kazanmakta, kışın ise yazın kazandığıyla ailesiyle birlikte hayatını îdame ettirmektedir. Zor ve meşakkatli günlerden sonra bir inşaatta iş bulan Mustafa, kısa sürede dürüstlüğü, becerikliliği ve çalışkanlığı ile inşaat sahibinin dikkatini çeker. Birkaç ay daha çalıştıktan sonra inşaat sahibi Mustafa'yı bir kenara çekip, ona evli olup olmadığını ve evlenmek isteyip istemediğini sorar. Daha sonra Mustafa'ya annesi ve beş kardeşiyle birlikte yaşayan Leylâ'yı önerir. Mustafa ve Leylâ kısa süre sonra evlenirler ve kışı geçirmek üzere Kayseri'ye dönerler. Ancak Leylâ yeni şehre alışmakta zorluklar çeker. Yaz mevsimi yaklaşırken Mustafa, eşine İstanbul'a gidip kendilerine göre uygun bir ev bulacağını ve eşini yanına alacağını söyler ve İstanbul'a gider. Fakat günler ge-

³³⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 320.

³³⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 418.

³³⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 425.

³³⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 47.

³³⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 141.

³³⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 32.

³⁴⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 202; <https://www.dinlence.xyz/2019/06/14/cezayirdir-kocyigitin-vatani-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

çer Mustafa'dan haber gelmez. Bu arada yeni geline karşı Mustafa'nın annesi ve kardeşlerinin de baskısı artar. Leylâ ise bu süre zarfında annesinin vefât haberini de alınca büyük bir üzüntü duyar ve bir ağıt yakar. Bu ağıtta, “Bu ayrılık bize Hak'tan verildi” ifadesinde de görüldüğü üzere söz konusu ayrılığın, Allah'ın bir vergisi oluşu bağlamında ele alındığı görülmektedir.³⁴¹

Nasip kavramının yer verildiği eserlerde bu kavramın zaman zaman kaderi belirtmek üzere kullanıldığı, zaman zaman da istenilen durum ya da dileğin ilâhî iradeden talep doğrultusunda söz konusu kavrama başvurulduğu görülmektedir. TRT Repertuvarında söz konusu kavrama yer verilen eser sayısı 1 iken, Türk Halk Müziği Antolojisi'nde 8'dir.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Doğu Anadolu		2
İç Anadolu		2
Karadeniz		2
Rumeli	1	
Marmara		2

Burada türkülerde kader mefhumu ile bağlantılı olarak kullanılan bir diğer kavram olan kismet kavramına da göz atmak gerekmektedir.

3.6. Türkülerde Kismet Kavramı

Kismet kelimesi türkülerde pay,³⁴² evlenilecek kişi,³⁴³ evlenme dileğinin gerçekleşmesi³⁴⁴ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Ayrıca istenilen durumun gerçekleşmeme ihtimâlinin anlamlandırılması sürecinde,³⁴⁵ vefât eden kişinin ardından duyulması gereken teselliye ifade etme³⁴⁶ bağlamındaki kullanımlarının yanı sıra vefât eden kişinin ardından ölümün Allah tarafından kismet edilişi,³⁴⁷ kişinin yârdan ayrılıp gurbete gitmesine sebep oluşu³⁴⁸ ve Allah tarafından tâyin edilen³⁴⁹ durum gibi kullanımlara da rastlanmaktadır. Bunların yanında ileride

³⁴¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 391; <https://www.turkusu.com/gesi-baglari-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁴² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 4; c. II, s. 526.

³⁴³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 16.

³⁴⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 249; c. II, s. 444.

³⁴⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 736.

³⁴⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 30.

³⁴⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 216.

³⁴⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 76; c. II, s. 761.

³⁴⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 202.

herhangi bir durumun gerçekleşmesinin ilahî irâde tarafından izin verilmesi³⁵⁰ durumu, gurbette olan kişinin sevdiklerine kavuşması arzusunun bir dilek olarak ilahî irâdeden talebi³⁵¹ için de kullanılmıştır. Bu kavramın, Beytullâh’a varıp hacı olma arzusunun gerçekleşmesine yönelik yapılan duâda³⁵² ve Anadolu’dan Yunanlıları atmak için verilen mücadelede vurulup şehit olan kişinin ardında kalanlar tarafından onun şehadetinden sonra yakılan ağıtta ölümün anlamlandırma sürecinde³⁵³ de kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca ayrılığın sebeplerinin içselleştirilmesi ve anlamlandırılması sürecinde “Kader kısmet böyleymiş/Ne yapsın eller” mısra-nda da görüldüğü üzere³⁵⁴ kısmet kavramına atıf yapılmaktadır.

Denizli’nin Acıpayam İlçesi’nde yaşanan bir olaya dair hikâyeye göre burada yaşayan bir genç kızın sevdalısı çoktur. Ahmet isimli bir genç de bunlardandır ve büyüklerini araya koyarak bu hayırlı iş için görüşme talebini kızın babasına iletir. Fakat kızın babası tarafından genç, yeterince zengin bulunmaz ve fakirliğinden dolayı bu evlilik uygun görülmez. Bu olaydan sonra baba, kızını varlıklı bir ailenin oğluna verir. Düğün günü, gelin alayı Dalaman Çayı’nın üstündeki köprüden geçerken at kontrolden çıkar ve gelin suya düşer. Ahmet suya atlayıp kızı kurtarmak ister, fakat başaramaz. Kızın babası ise Ahmet’in kızını suya ittiğini ve kızının ölümüne neden olduğunu iddia ederek kendisinden şikâyetçi olur. Yargılama süresi sonunda Ahmet’e îdam cezası verilir. Kaybettiği sevgilisine duyduğu aşktan ve yaşadığı felâketlere dair hissettiği ıstıraptan dolayı bir türkü yakan Ahmet’in bu eserini Kadı da duyar ve böyle seven birinin sevdiğini öldüremeyeceğini söyleyerek verdiği hükmü bozar. Ahmet yaşadığı olaylar neticesinde dillendirdiği türküde sevgilisine kavuşamamasını “Tutamadım nazlı yârin kolunu/ Güzel Mevlâ’m kısmet etmiş ölümü”³⁵⁵ ifadesinde de görüldüğü üzere kısmet bağlamında ele almaktadır.

Uzun havalarda ise kısmet kelimesi farklı bağlamlarda kendine yer bulmaktadır. “Gitme dedi yar boynuma sarıldı/Kısmetimiz gurbet ele verildi”, “Attı kısmet gurbet ele gidiyom/Dost elinden ayrılıyo yol gayrı” mısralarında görüldüğü üzere bu kavram, kişinin yârdan ayrılıp³⁵⁶ gurbete gitmesinin sebebi³⁵⁷ olarak da kullanılmaktadır. Aynı doğrultuda kişinin

³⁵⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 199.

³⁵¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 296; c. II, s. 807.

³⁵² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 494.

³⁵³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 391; <https://www.evvelcevap.com/sehit-cafer-turkusunun-hikayesi-sozleri-notalari/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁵⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, 729.

³⁵⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 216; <http://alpayerdemmm.blogspot.com/2017/11/ummu-kz-turkusu-ve-acpayam.html> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁵⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 15,29.

³⁵⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 91, 195.

dünya hayatında yaşadığı fakirliğin nedeni “noksan kısmet”³⁵⁸ olarak ifade edildiği gibi ilerde yaşanılacak herhangi bir hadisenin gerçekleşmesine ilahî irâde tarafından izin verilmesi³⁵⁹ ve “Seni mene gısmet eylemiş/ Yeri göğü Yaradan” mısraında görüldüğü üzere evlenilecek kişi ile evliliğin ilahî irâde tarafından onaylanması anlamlarında da kullanılmaktadır.³⁶⁰ Daha çok İç Anadolu’da temerküz eden Abdal geleneğinin en önemli eserlerinden olan bozlaklarda söz konusu halkın yaşamış olduğu sosyolojik baskı ve maddî sıkıntılardan dolayı rızık amacıyla gurbete gitme zorunluluğu da, söz konusu çevreden kısmetin kalkmasıyla³⁶¹ ifade edilmekte, kısmeti kaldıran otorite ise felek olarak sunulmaktadır.³⁶² Ayrıca kısmet kavramı eserlerde, dünya hayatında Allah’ın kişinin payına düşüreceği şey,³⁶³ kişinin dünya hayatındaki rızık darlığının nedeni³⁶⁴ olarak da kullanılmaktadır. Eserlerde dane-i kısmet; kısmet tanesi³⁶⁵ olarak ifade edilip rızık darlığına sebep olan öge olarak ele alınmakta ve kısmetsizliğin müsebbibi olarak felek karşımıza çıkmaktadır.³⁶⁶

Türkülerde kısmet kavramına dair kullanımlarda kadere dair kullanımlarla bir paralellik söz konusudur. TRT Repertuvarında söz konusu kavrama yer verilen eser sayısı 2 iken, Türk Halk Müziği Antolojisi’nde 33’tür. Kısmet kavramının bölge bazlı kullanım oranının aşağıda sunulduğu tabloda da görüleceği üzere en sık kullanım bozlak kültürünün yoğun olduğu İç Anadolu Bölgesi’dir.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Akdeniz		2
Azerbaycan		1
Çukurova		3
Ege	1	5
Doğu Anadolu		3
Güneydoğu Anadolu		2
İç Anadolu		10
Karadeniz		4

³⁵⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 35.

³⁵⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 40, 110.

³⁶⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 76.

³⁶¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 118,128.

³⁶² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 192.

³⁶³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 105, 127, 189.

³⁶⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 140.

³⁶⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 140.

³⁶⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 192.

Marmara	1	
Orta Anadolu		1
Orta Toroslar		1
Rumeli		1

Türkülerde, kader mefhumu ile bağlantılı olarak kullanılan bir diğer ifade olan yazı kavramını da burada incelemek uygun olacaktır.

3.7. Türkülerde Yazı Kavramı

Türkülerde kara yazı kavramı kötü tâlih, alın yazısı,³⁶⁷ kader,³⁶⁸ yazgı, Hakk'ın yazısı gibi anlamlarda kullanılmasının yanında başa yazılmak, sere yazılmak gibi kalıplarla da kader kavramının içeriği ifade edilmektedir. Bu bağlamda türkülerde dikkat çeken bir diğer kavram, levh ve levh-i kalem'dir. Türkülerde levhi kalem alın yazısı,³⁶⁹ Tanrı takdirinin, olmuş ve olacakların yazılı olduğu levha,³⁷⁰ kader ve onun yazılması³⁷¹ anlamlarında kullanılmaktadır.

Türkülerde yazı kavramının Mevlâ tarafından yazılması,³⁷² gurbetin nedeni,³⁷³ evliliğin gerçekleşmesi,³⁷⁴ kişinin başına gelen kötü şeylerin³⁷⁵ ve ayrılığın müsebbibi,³⁷⁶ evlenen gelinin/ kişinin gurbete düşmesi,³⁷⁷ evlenilmek istenen kişinin alın yazılması,³⁷⁸ başa gelme ihtimâli bulunan hadiselerin ilahî irâde tarafından tâyin edilmesi ve başa yazılmak³⁷⁹ gibi kullanımları görülmektedir.³⁸⁰ Ayrıca evlenilecek kişinin iyi biri olması dileği (Alın yazın bir iyiye yazılsın.)³⁸¹ gibi bir kullanımla da karşılaşmak mümkündür. Bunların yanında, sevenin sevgilisine kavuşması için Allah'a "Seveni sevene yaz." ³⁸² diye yakarış, ölümün sebeplendi-

³⁶⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 293.

³⁶⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 197.

³⁶⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 164.

³⁷⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 324.

³⁷¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 86.

³⁷² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, 20

³⁷³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, 36,285; c. III, s.143.

³⁷⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, 38

³⁷⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, 39,134; c. II, 474,511, 541; c. III, s.53.59.86.

³⁷⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 46, 209, 257, 353; c. II, s. 817; c. III, s. 143.

³⁷⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 42, 76; c. II, s. 554.

³⁷⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 125.

³⁷⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 102.

³⁸⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 131, 134, 201, 223, 329, 384; c. II, s. 804, 812; c. III, s. 79, 85, 105, 172, 199.

³⁸¹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 424.

³⁸² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 434; c. II, s. 538, 612, 763.

rilmesi ve anlamlandırılması bağlamında bir atıf,³⁸³ rızası olmadığı halde kaçırılan bir kızın³⁸⁴ bunu “Kara imiş yazım.” diyerek dillendirmesi³⁸⁵ gibi kullanımlara da rastlamak mümkündür.

Bir kadının, şehit olan kocasının ardından yaşamış olduğu ayrılık acısını, oğlunun beşiği başında gözyaşları ile söylediği ninnide dile getirdiği “Kadir Mevlâ’m böyle yazmış yazımı”³⁸⁶ ifadesiyle kabullendiği anlaşılmaktadır. Halk tarafından farklı versiyonları ile bilinen Koroğlu ve Bolu Beyi hikâyesinde, Koroğlu’nun başına gelenler ve yaşananlar bir eserde “kara yazı” ile³⁸⁷ ifade edilmektedir. Bu noktada hikâyesine erişilebilen birtakım eserlere ve bu eserlerdeki kullanımlara değinmek konunun anlaşılması için uygun olacaktır.

1950’li yıllarda Şanlıurfa’da yaşanan bir olayda bölgede meskun iki aile zaman zaman bostana hayvan girmesi yüzünden karşı karşıya gelmekte fakat kısa süre sonra barışmaktadır. Bir gün hayvanların sahibi, bir dostu ile demlenmeye gider. Onlar demlenirken hayvanlarının karşı tarafın bostanına girdiği haberi gelir ve kalkıp karşı tarafın evine giderler. Burada oturup konuşulacağı ve yine orta yolun bulunup herkesin hayatına devam edeceği umulmaktadır. Fakat sürü sahibinin beraberindeki arkadaşı oldukça sarhoştur ve bostan sahibine ağır hakaretler etmektedir. Bostan sahibinin oğlu daha fazla dayanamaz ve sürünün sahibi ile yanındaki sarhoşu tabancasıyla öldürür. Bu haberi duyan halk gelir, cenazeleri alır ve defneder. Hayvan sürülerinin sahibinin en büyük oğlu Mehmet, birkaç sene içerisinde babasını vuran ailenin bir oğlunu ve bu olaya karışan birkaç kişiyi öldürür. Bu olaylar üzerine dağa çıkan Mehmet, zaman zaman şehre inip malzeme tedarik etmekte ve arkadaşlarıyla gizli gizli buluşmaktadır. Günler böyle geçerken Mehmet, borç para isteyecek kadar samimi olduğu dönemin Belediye Başkanını yanlışlıkla öldürür. Urfa halkı tarafından çok sevilen bu kişinin Mehmet tarafından katledilmesi, artık bardağı taşıran son damladır ve Mehmet’e dair bütün iyi niyetler ve kahramanlık övgüleri yerini kin ve îdam söylemlerine bırakmıştır. Kısa bir süre sonra Mehmet saklandığı mağarada jandarmalar tarafından yakalanır ve yapılan yargılama sonucu idam edilir. Bu olay üzerine “Cabur Dağdan Kuş Geliyor” isimli türkü yakılır. Bu eserde “Cabur dağda

³⁸³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 92.

³⁸⁴ <https://www.Repertukul.com/SABAHTAN-KALKTIM-YIKADIM-YUZUM-799> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁸⁵ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 156.

³⁸⁶ <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=13111>, (erişim tarihi: 20.3.2020); TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 20.

³⁸⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 134; <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=197> (erişim tarihi: 20.3.2020).

bağ olur mu/Kara yazı ağ olur mu?”³⁸⁸ ifadesiyle sözü edilen olayların yazı çerçevesinde cereyan ettiği dile getirilmektedir.

Birbirini seven iki gencin aşkının konu edildiği bir türkünün hikayesinde kaydedildiğine göre kız, bir ağanın oğlu tarafından kaçırılır ve dağa kaldırılır. Sevdği kişi tarafından izi sürülüp aranırken saklanmış oldukları yeri sel basar, birçok tahribat olur ve iki sevgili de bu âfette vefât eder. Bu olay üzerine yakılan türkûde söz konusu gençlerin yaşadıkları ve nihayetinde kavuşamamaları “Allah alnıma yazmış bu kara yazıları”³⁸⁹ cümlesiyle dile getirilmiştir.

Yazı kavramı “Dersim Bir Dağ İçinde” isimli eserde, 1937-1938 yıllarında meydana gelen olaylar sonucu hayatı değişen bir gencin yaşam serüveninin sebebi,³⁹⁰ 1900’lerin Kon-ya’sında Hasan Hüseyin Ağa’nın gördüğü bir düş üzerine yazdığı eserde dünyanın vefasına erememenin nedeni,³⁹¹ Âşık Veysel’in bahar güzellemesi yaptığı eserde ise yaşadıklarının ve başına gelenlerin esas müsebbibi³⁹² olarak sunulmaktadır.

Çorum’dan şehre giderken eşkıya tarafından yolu kesilen bir delikanlının, eşkıya ile girmiş olduğu çatışmada vurulması ve vefât etmesi üzerine yakınlarının yaktığı ağıtta, yaşanan bu olay da yazı kavramına³⁹³ atıf yapılarak anlamlandırılmaktadır. Benzer şekilde Erzincan’da muhtarlık seçimine girip kazanan bir kişinin eşi ve çocuklarının eski muhtar ve taraftarlarınca öldürülmesi üzerine Âşık Nihâni’nin yaktığı ağıtta “Alnıma yazılmış bu kara yazı/Bu kara yazıyı kendim yazmadım”³⁹⁴ ifadeleri dikkat çekmektedir.

Bir diğer olay ise XVIII. yüzyılda derebeyliği andıran uygulamalarla halkı sömüren İsfendiyâr Oğulları sülalesinden olduğu düşünülen bir yöneticinin zamanında Kastamonu’da yaşanmıştır. Zâlim yönetici, koyduğu ağır vergilerle halkı sömürmektedir. Küçük bir dükkânda sepet yaparak geçinen ve babasız büyüyen Osman da bu durumdan nasibini almaktadır. Yöneticinin adamları haraç toplarken Osman’ın dükkânını da ziyaret etmiş ve kendisin-

³⁸⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 197; Güven, “Türkiye Sahasında Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma”, s.331-33; http://www.turkuler.com/hikayeler/turku-hikayeleri_cabur_dagdan_kus_gelior.html (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁸⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, 209; <https://bekirhoca.com/turku-hikayeleri/carsambayi-sel-aldi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁹⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, 277; <https://m.bianet.org/biamag/toplum/118451-size-bir-dersim-hikayesi-anlatayim>. (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁹¹ http://www.turkuler.com/hikayeler/turku-hikayeleri_eremedim_vefasina_dunyanin_2.html (erişim tarihi: 20.3.2020); TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, 303.

³⁹² TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 329.

³⁹³ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s.463; <https://on5yirmi5.com/muzik/yerli-muzik/hem-okudum-hem-de-yazdim-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁹⁴ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s.541; <https://www.dinlence.xyz/2019/10/27/keklik-gibi-kanadimi-suzmedim-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020); Ruhi Kara, “Erzincan Folklorunda Hikâyeli Türküler”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2019) s. 207.

den bir hafta içinde yüz tane sepet yapmasını istemişlerdir. Osman bunun imkânsız olduğunu anlatmaya çalışırken bu kişiler tarafından yöneticiye hakaret ettiği gerekçesiyle yakalanıp huzûra çıkarılır. Huzûrdayken, yöneticinin kendisine saldırması üzerine bir fırsatını bulup onu öldürür ve daha sonra konulduğu zindandan kaçar. O güne değin duyulmamış ve görülmemiş bir iş beceren Osman, artık halk tarafından bir kahraman gibi telakki edilmeye başlanmıştır. Osman, halka yapılan zulmü ve cevri engellemek için girdiği mücadelenin sonunda yöneticinin adamları tarafından öldürülür. Bu olay üzerine bir ağıt yakılır. Bu eserde Osman'ın katledilmesi “Sepetçioğlu Bir Ananın Kuzusu/... Böyle İmiş Alnımızın Yazısı”³⁹⁵ cümlesiyle kadeere hamledilerek buna da karşı konulamayacağı dile getirilmiştir.

Bu noktada hakkında siyasî ve ekonomik birtakım hikâyelerin bulunduğu yakın döneme ait bir esere de değinmek gerekmektedir. Bazı rivâyetlere göre İkinci Dünya Savaşı'nın akabinde yürürlüğe giren Marshall Planı çerçevesinde yardım talep eden ülkelere Amerika Birleşik Devletleri'nin mısır yağı alımını şart koşması üzerine zeytinyağı için başlatılan karalama kampanyası hakkında yazıldığı iddia edilen bir eserde, kişinin yârinden kara yazı ihtimâli dışında ayrılamayacağı belirtilmektedir.³⁹⁶

Gelin gittiği yerde kaynanasıyla yaşadığı sıkıntıdan dolayı ağabeyinin evine sığınan bir kadının, ağabeyi ve annesinin koca evine dönmesi için yaptığı baskıdan dolayı çocuğuyla birlikte kendini Kızıl Irmak'ın sularına bırakması üzerine yakılan ağıtta³⁹⁷ ise bu acı son, “Ağ-la anam gaderime yazıma/ Hem canıma gıydım hem de guzuma” ifadeleriyle yine kader ve yazı bağlamında değerlendirilmektedir. Aynı doğrultuda yazı kavramının, başa gelen olumsuzlukların ana sebebi olarak ele alınışı, yine bir şehrin işgale uğraması üzerine yazılan ağıtta³⁹⁸ “Kara imiş şu Antep'in yazısı” ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır.

Bir başka eserde ise “Kimse kurtulamaz gara yazıdan / Nasıl ayrıldınız körpe guzudan” ifadelerinde de görüldüğü gibi herkesin kara yazının mahkûmu olduğu ifade edilmektedir.³⁹⁹ “Feleğin kâtibi de kara yazmış yazımı”, “Alnıma yazdı felek” ifadelerinin kullanıldığı

³⁹⁵ http://www.turkuler.com/hikayeler/turku-hikayeleri_sepetcioglu_bir_ananin_kuzusu.html (erişim tarihi: 20.3.2020); TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 687; Güven, “Türkiye Sahasında Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma”, s. 481-484.

³⁹⁶ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 817; <https://listelist.com/zeytinyagli-yyemem-aman-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁹⁷ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 166; <https://www.turkudostlari.net/hikaye.asp?turku=18628> (erişim tarihi: 20.3.2020).

³⁹⁸ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 120.

³⁹⁹ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. III, s. 185.

eserlerde ise felek kavramının; alın yazısının karar otoritesi olarak algılandığı görülmektedir.⁴⁰⁰

Yazı kelimesi türkülerde aynı zamanda bir eylem olarak yazmak, yer ismi ve başörtüsü anlamında da kullanılmıştır. Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, Türkülerde yazı kavramına dair kullanımlarda yaşanan olumsuzlukları sebeplendirme çabası hâkimdir. Bu durum, kaderci düşüncenin bir uzantısıdır. TRT Repertuvarında söz konusu kavrama yer verilen eser sayısı 73 iken, Türk Halk Müziği Antolojisi'nde ise 108'dir. Bölge bazlı kullanım oranlarında aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere İç Anadolu, Doğu Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu ve Ege Bölgeleri ön plana çıkmaktadır.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Akdeniz	3	6
Çukurova		2
Doğu Anadolu	4	16
Ege	10	12
Güneydoğu Anadolu	3	13
İç Anadolu	25	28
Karadeniz	18	16
Kerkük	2	2
Marmara	3	5
Orta Anadolu		2
Rumeli	5	6

Türkülerde yazı, kısmet, nasip, felek gibi kullanımların yanında bir takım ifade kalıpları ile de kader kavramına dair göndermeler yapılmaktadır. Bunun en tipik örneği yaşanan her durumun Hakk'tan oluşunu dile getiren “Ne Gelirse Hakk'tandır.” ifadesidir. Söz konusu ifadenin bağlam itibarıyla kurucu öge olarak sunulduğu üç eserde yaşanan durumlar, Mevlâ'nın işi⁴⁰¹ ve Hakk'tan oluşu/gelişi⁴⁰² yönüyle sunulmakta ve yine bazı olumsuz nitelikteki durumlar “Ne diyeyim Allah'tan oldu.”⁴⁰³ ifadesiyle sebeplendirilmektedir.

⁴⁰⁰ TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 395; c. III, s. 79.

⁴⁰¹ TRT Rep. No: 4186

⁴⁰² TRT Rep. No: 3141,693, 2214; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. I, s. 145, 319; c. II, s. 505.

⁴⁰³ TRT Rep. No: 316; TRT, *THM Sözlü Eserler Antolojisi*, c. II, s. 768.

Ayrıca türkülerde ayrılık ve zulmün Hakk'tan gelişi, Hakk'ın vergisi oluşu, Allah'tan gelen için kime küserek tavır alınabileceği, ayrılığın Mevlâ'dan gelişi, sevgiliyi yârdan ancak Mevlâ'nın ayırabileceği, yaşanılan durumun Allah'tan olduğu ve denilebilecek bir şeyin olmadığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda bireyin yaşamış olduğu olayların sebebi olan yazıyı Mevlâ'nın ya da Hudâ'nın yazmış olduğu da dile getirilmektedir. Kaderde olanın meydana gelmesi anlamındaki tecellî kavramı ise, bir eserde bireyin durumu bağlamında tecelli kâğıdının kara çıkışı ile ifade edilmektedir. Bu tarz kullanımların bölge bazlı oranının verildiği aşağıdaki tabloda İç Anadolu, Karadeniz, Doğu Anadolu ve Ege Bölgeleri ön plana çıkmaktadır.

Bölge	TRT Repertuvar	TRT THM Sözlü Eserler Antolojisi
Akdeniz	2	3
Doğu Anadolu	3	5
Ege	2	4
Güneydoğu Anadolu		2
İç Anadolu	8	14
Karadeniz	5	6
Marmara	1	
Orta Anadolu	1	1
Rumeli		1

Burada bir takım tarihî, felsefî ve inanç temelli kadim köklerin de etkisiyle Türk halkı nezdinde kaderciliğin çok yaygın bir düşünce tarzı olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Söz konusu durumun türkî ekseninde kullanım oranının verildiği aşağıdaki tabloda kullanım sıklığına göre bölgeler; İç Anadolu, Doğu Anadolu, Karadeniz, Güneydoğu Anadolu, Ege ve Akdeniz şeklinde sıralanmaktadır. Bu bölgeleri Orta Anadolu, Rumeli, Kerkük, Azerbaycan, Orta Toroslar ve Kıbrıs izlemektedir.

Bölge	TRT THM Antolojisi	TRT Repertuvar
Akdeniz	39	17
Azerbaycan	3	1
Çukurova	8	1
Doğu Anadolu	120	52
Ege	37	25

Güneydoğu Anadolu	79	18
İç Anadolu	180	86
Karadeniz	55	46
Kerkük	11	6
Kıbrıs	1	1
Marmara	16	12
Orta Anadolu	15	2
Orta Toroslar	2	0
Rumeli	14	11
Yöresi belli değil	2	0
	582	278

Türkülerdeki söz konusu kullanım oranları dikkate alındığında bölgenin tarihsel geçmişi, coğrafi yapısı, barındırdığı iklim koşulları, ekonomik etkinlik boyutu ve tarihî bağlamda muhâtap olduğu dinî düşünceler hakkında birtakım izler görülebilmektedir. Burada yaşamla kurulan köprüler, ezgisel yapıdaki duygu boyutu, mevcut kültürel birikim ile benimsenen felsefî ve dinî düşüncenin etkileri de göz ardı edilmemelidir. Bölge bazlı kullanım oranlarında söz konusu bölge halkının yaşam tarzı, düşünce kalıpları ve beklentileri ile dinî kaynaklardan beslenme durumu ve kader kavramlarına yönelik bilinç düzeyi ile gelenek ve göreneklerinin de bireyin yaşam dünyası ve anlam alanını tahrip etme potansiyeli bulunan risk faktörlerinin sıradanlaştırıp kabul edilebilir hale getirilmesinde etkili olduğu söylenebilir.

Bu noktada Türk halkının radyo ve türkü dinleme eğilimine dair bir araştırmaya değinmek yerinde olacaktır. 2018’de online görüşme yöntemiyle yapılan bir araştırmada radyo-nun evde %70, trafikte %59 oranında dinlendiği, türkü dinleme oranının %53 olduğu, türkü ve arabesk müziğin erkekler tarafından daha fazla dinlendiği ortaya çıkmıştır.⁴⁰⁴ Bir başka araştırmada ise Türk Halk Müziğinin dinlenme oranı % 43,5 olarak tespit edilmiştir.⁴⁰⁵

Türk Halk Müziği en çok TRT kanallarında dinlenilmektedir.⁴⁰⁶ Küreselleşmenin bu denli hissedilir olduğu günümüzde türkü dinleme oranı oldukça manidardır. Bu orandan da anlaşıldığı üzere türkü, Türk insanına asırlarca eşlik ettiği gibi günümüzde de bu görevini yerine getirmeye devam etmektedir. Birinci sırada yer alan TRT radyolarının ileri yaş grupla-

⁴⁰⁴ <https://digitalage.com.tr/turk-insaninin-muzik-dinleme-aliskanliklari-ve-dijital-muzigin-yukselisi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

⁴⁰⁵ Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, *Radyo Dinleme Eğilimleri Araştırması*, Ankara 2014, s. 134.

⁴⁰⁶ RTÜK, *Radyo Dinleme Eğilimleri Araştırması*, s. 136.

rında, yüksek eğitim düzeyinde ve düşük gelir grubunda daha fazla tercih edildiği⁴⁰⁷ görülmektedir. Yapılan analiz kapsamında düşük eğitimlilerin orta ve yüksek eğitimlilere, düşük ve orta gelir düzeyindekilerin yüksek gelir düzeyindekilere, İç Anadolu ve Marmara bölgelerinde yaşayanların da diğer bölgelere göre daha sık Türk Halk Müziği dinlediği tespit edilmiştir.⁴⁰⁸ İç Anadolu bölgesinin iklim koşulları, coğrafi ve demografik yapısı, sosyo-kültürel hayatın getirilerinin de bir sonucu olan bu durum, Marmara bölgesinde ise Anadolu'nun her bir köşesinden söz konusu bölgeye yapılan iç göç olgusunun bir etkisi olmalıdır. Nitekim özellikle Osmanlı döneminde İstanbul'un temsil ettiği Divan Edebiyatının Halk Edebiyatıyla karşılaştırılması dikkate alındığında Divan Edebiyatının halktan uzaklığı ve belli bir zümreye ait olarak algılandığı hemen göze çarpmaktadır. Bu durum daha sonraki süreçte Divan Edebiyatına dair isimlendirmelerde de kendini yoğun biçimde hissettirmiştir.⁴⁰⁹

Yukarıda verilen oranlar ve çalışmada hikâyeleri ile ortaya konulan eserlerdeki kader inancının, Türk folklor eserlerinin yanı sıra Türk kültüründe de geniş bir yere sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Burada, bu eserlerdeki kader inancına dâir veriler üzerinde, kelâm ilmi açısından birtakım değerlendirmelerde bulunmak yerinde olacaktır.

3.8. Kelâm İlmi Açısından Türkülerdeki Kader İnancına Dâir Veriler

Sınırsız isteklere sahip olan bireyin yeryüzündeki yaşam macerasında istediği her şeyi elde edebilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Bu noktada bireyi, hayatı anlamlı ve yaşanabilir kılmaya iten en temel etkenlerden biri, kendisini ve eylemlerini kader inancı çerçevesinde konumlandırma biçimidir. Birey tarafından benimsenen kader inancı, kişinin anlam dünyasına ve hayat algısına kayda değer derecede etki etmektedir. Bir diğer deyişle; benimsemiş kader algısı bireyin hayatın akışı içerisindeki olaylara dair yorumlarına, gerekçelendirmelerine ve bu olayları anlamlı kılma biçimlerine yön vermektedir. Türkülerde yer bulan ve bireyin doğumundan ölümüne kadar hemen hemen her olayda başvurulmuş kader inancında, yaşanan bu olayların önceden mutlak olarak takdir ve tâyin edildiği düşüncesi genel kanaattir. Kesin ve değişmez bir belirlenmişlik kabulünün yoğun bir şekilde hissedildiği bu eserlerde kader inancı bağlamında ele alınan konuları; aşk, ayrılık, hastalık, ölüm, musibet ya da felaketler ve rızık-yoksulluk olarak sıralamak mümkündür.

⁴⁰⁷ RTÜK, *Radio Dinleme Eğilimleri Araştırması*, 168.

⁴⁰⁸ RTÜK, *Radio Dinleme Eğilimleri Araştırması*, 163.

⁴⁰⁹ Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. IX, s. 389.

3.8.1. Kader, Aşk ve Evlilik

Ana teması aşk ve evlilik olan türküler dikkatle incelendiğinde kismet, nasip, yazgı, baht ve yazı kavramlarına yoğun bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Bu kullanımlarda ilk dikkat çeken husus, sevenin sevgiliye kavuşması ya da kavuşamaması bağlamında söz konusu kavramlarla Mevla'ya dua edilmesidir.

Hayatının her ânı ilâhî irâde tarafından murâkabe altında olduğunun bilincinde olan bireyin, hayata dair diğer pek çok eyleminde olduğu gibi evlilik ve sevgide de Mevla'dan uygun olanı isteme, hayırlı olanı dileme ve tercihlerinin doğru olması yönünde destek beklemesi bireyin kulluk bilinci çerçevesinde gayet doğaldır. Bu tarz kullanımlarda dikkat çeken bir diğer husus ise gönül verilen sevgilinin ilâhî irade tarafından kendisine yazılması, yazılmaması ya da nasip edilmemesi durumudur. Bu kullanımların belirleyici karakterde olduğu eserlerin kahramanları ise genellikle kavuşamayan, istediği kişi ile evlenilmesine izin verilmeyen, sevgiliden karşılık bulamayan ya da evliliği umulan yönde gitmeyen bireylerdir. Bu pasajlarda sevgiliden ayrılmanın ya da sevgiliye kavuşamamanın yazı, yazgı ve bahtsızlık çerçevesinde ele alınışı ile sıklıkla karşılaşılmaktadır. Eserlerdeki bu vurgunun temel nedeni ise sevgilinin ilâhî irâde tarafından ezeli bir yazgıyla takdir edildiğine dair kabuldür. Böylece, aslında daha çok bireyin tercihlerinin ön planda olduğu evlilik, eş seçimi gibi hususlar takdir çerçevesinde algılanmaktadır. Bu kabulün kader inancı olarak benimsenmesi ise sevgi ve sevgilinin ilahi irade tarafından mutlak olarak tâyin ve tespitini doğurmakta, bireyin irade ve tercihten ziyade ezeli bir yazgının sonucu olarak kişilerin sevgiliye kavuşma ya da ondan mahrum kalması gibi bir sonucuna götürmektedir. Böylelikle kişinin dengine düşmemesi, eş seçiminde umulanı bulamaması, kişinin muhabbet beslediği sevgiliden karşılık bulamaması ya da sevilen kişinin başka biri ile evlendirilmesi sonucu “iyinin kaderinin kötüye düşmesi” bireyüstü bir otoriteye yani kadere havale edilmektedir. Türkülere yansıyan bu tutumda sosyal koşulların ve geleneksel evlilik anlayışının da bu düşüncüyü zaman zaman beslediği dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Türk kültüründe de geniş bir kabule sahip olan bu düşüncede ezeli bir yazgı ve takdir ön planda olup, bireye herhangi bir irade ya da sorumluluk alanı tanınmamaktadır. Bunun ise bireye irade, hürriyet ve tercih hakkı tanımayan kaderci düşüncenin bir yansıması olduğu aşîkârdır. Kaderci vurgunun bu denli yoğun olduğu, sevgi ve evlilik gibi konularda bireyin irade ve sorumluluğunu gölgeleyen bu düşüncenin sahil bir kader inancıyla örtüşmeyeceği açıktır.

3.8.2. Kader ve Musibetler

Çalışmada konu edinen, kader kavramının yön verdiği eserlerde karşılaşılan durumlar-
dan bir diğeri ise musibetler ya da bireyin yaşam boyu karşılaştığı bir takım olumsuz olaylar
ya da durumlar ile kader kavramı arasında kurulan ilişkidir. Eserlerdeki kader algısında; bire-
yin yaşama ihtimali bulunan olayların ilahî irade tarafından ezelî ilim çerçevesinde bilinme-
sinden ziyade kişi tarafından yaşanan olayın ilahî iradenin mutlak bir takdirinin sonucu mey-
dana geldiği vurgulanmaktadır. Eserlerde bu durumların, baht-bahtsızlık, kara yazı ya da ta-
lihsizlik çerçevesinde kader inancı doğrultusunda yorumlandığı görülmektedir.

Yeryüzündeki yaşam macerasında zaman zaman kişi, yaşam boyu hayatını etkileyecek
şekilde birtakım musibetlere maruz kalabilmektedir. Bu bağlamda türkülerde kişinin eylemle-
rinden dolayı hapse düşmesi, arzu edilen durumun elde edilememesi ve günlük hayatta olayla-
rın istenen yönde gitmemesi gibi durumlar farklı kavramlarla kader inancı çerçevesinde de-
ğerlendirilmektedir. Eserlerde kullanılan bu tarz kaderci söylem, yaşanan olumsuz nitelikteki
pek çok olayı gerekçelendirme argümanı olarak kullanılmaktadır Tecrübe edilen bu tarz olay-
lar, bu olaylara sebep olan durumlar ve sonuçları bağlamında bireyin etkinliğinin söz konusu
olduğu aşikârdır. Nitekim kişinin yaşadığı yerden göç etmesi, sevgiliden ayrılması, hapse
düşmesi, cana kıyması gibi olaylarda bireyin iradesinin ve tercihlerinin de hâkim olduğu bi-
linmektedir. Bu noktada Allah'ın ezelî ilmi ile olaylara dair bilgisi, irâdesi ve takdirini kâinat-
taki olaylarla aynı kategoride insan fiillerine de teşmil etmek, yukarıda ifade edilen tarzdaki
olayların teşekkülünde bireyin fonksiyonunu yok etmekte ve bireyi kaderci bir paradigmaya
sevk etmektedir. Bu tarz durumların yazgıcı kader algısı çerçevesinde sunulması Kuran'ın
irade ve mesuliyet vurgusuna ters düşmektedir.

Ayrıca maruz kalınan yaşam koşullarının ve sosyal şartların bireyin hayat algısına yön
veren bir karaktere sahip olduğunu belirtmek gerekmektedir. Böylesi bir duruma eserlerde
yoksulluk ve rızık kavramlarının konu edinildiği pasajlarda da rastlanılmaktadır. Rızık, türkü-
lerde ele alınırken genellikle felek, kısmet, nasip kavramları çerçevesinde kullanılmıştır. Bu
noktada felek kelimesi zaman zaman eserlerde kısmeti, yani bireyin dünya hayatında payını
belirleyen otorite olarak kullanılmaktadır. Eserlerde rıziksızlığın nedeni olarak kısmet zaman
zaman da nasip kavramlarına yer verilmekte, rızık aramak için gurbete gidiş de yine söz ko-
nusu kavramlar çerçevesinde kader inancı bağlamında ele alınmaktadır. Bu ifadeler dikkatle
incelendiğinde geniş bir kabule sahip cebr eksenli rızıkçılık düşüncesinin hâkim olduğu gö-
rülmektedir. Bu düşüncede, içinde bulunulan ekonomik ve coğrafi koşulların sonucu olarak
maruz kalınan fakirlik ve yoksulluk olgusu, teslimiyet, yazı ve yazgı çerçevesinde kader doğ-

rultusunda değerlendirilmiştir. Böylelikle, dünya hayatında kişilerin geçimliklerinin mutlak ve değişmez olarak Allah tarafında paylaştırıldığı, yaşanan ve karşı gelinemeyen fakirliğin ya da yoksulluğun ilahî iradenin bir tecellisi olduğu anlayışı ön plana atılmaktadır. Hâlbuki bütün canlıların rızkının Allah'a ait olmakla birlikte,⁴¹⁰ bireyin dünya hayatında sahip olduğu mallar ve çocukların imtihan vesilesi⁴¹¹ olmasının yanında dünyadan nasibini unutmaması⁴¹² ve kul-luk bilinciyle yapması gereken işin helalinden rızık temin etmek için gayret etmesi gerektiği de Kur'an tarafından vurgulanan bir husustur.⁴¹³ Bu bağlamda zaman zaman bireyin rızık arayışındaki irade ve sorumluluğu göz ardı edilmektedir. Eserlerde iş ve rızık arayışı ile gurbete gidişin de kısmet, yazı ve kader çerçevesinde sunulması göstermektedir ki türkülerdeki rızık düşüncesi; yaşanan ekonomik duruma teslimiyetin dinî düşüncede anlamlandırılma biçimidir. Söz konusu kader algısı, İslâm dininden ziyade sosyal ve coğrafi koşullar, çileci ve sert yaşam koşullarından beslenmekte ve bu koşullar kader, kısmet, nasip ve alın yazısı çerçevesinde kader inancı doğrultusunda algılanarak karşı konulamaz bir biçimde teslimiyetin ifadesi olarak sunulmaktadır.

Türkülerde gündelik hayattaki büyük çoğunlukla olumsuz olayların gerekçelendirilmesine dair temel anlayış, “Ne gelirse Hakk’tandır.” ve “Her gelen Allah’tandır.” cümlelerinde müşahhaslaşan kader düşüncesidir. Bu düşünceye göre sağ olan başa yazılanların geldiği bir dünyada, bireyin üstesinden gelemediği olayları çaresizce kabullenmek ve teslim olmaktan öte yapabileceği bir şey yoktur. Çünkü bu tür olaylar, bireyin yazgısının bir sonucundan başka bir şey değildir. Hâlbuki böyle bir kaderci tutum; yaşanan bütün nahoş durumları bireyüstü bir otoriteye atfederek bireyin noksan ve kusurlarını örtbas etmektedir. Bu noktada Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) dünyada ve âhirette Allâh'ın dilemesi, kaderi, kazâsı, bilgisi ve Levh-i Mahfûz'da yazısı olmaksızın hiçbir şeyin var olmayacağını ifade ederken söz konusu “yazı”nın hükmetmek şeklinde değil, niteleme şeklinde olduğuna dair vurgusunu⁴¹⁴ hatırlatmakta yarar vardır. Tam aksi bir tutumun yer bulduğu türkülerdeki böylesi bir kader algısını, yaşanan musibetlerde bireyin rolünün göz ardı edilmemesini önemle vurgulayan Kur'an'ın⁴¹⁵ tasvip ettiğini iddia etmek güçtür.

⁴¹⁰ Hud, 11/16; Zâriyât, 51/58.

⁴¹¹ Teğâbun, 64/15.

⁴¹² Kasas, 28/30.

⁴¹³ Rum, 30/23, 46; Mülk, 67/15.

⁴¹⁴ Ebû Hanife, *el-Fıkhu'l Ekber*, s. 3.

⁴¹⁵ Nisa, 4/79; Rum, 30/41; Şûrâ, 42/30.

3.8.3. Kader ve Ölüm

Çalışmada hikâyeleriyle birlikte yer verdiğimiz birçok eserde insanların ömrünün ve ölümünün Allah tarafından mutlak olarak tayin ve tespit edildiği, dolayısıyla bireyin de bu durumlara bir yazgı ya da yazı olarak maruz kaldığı düşüncesi dikkat çekmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki ölümün ilahî bir yasa olarak her canlı tarafından tecrübe edileceği Kur'an tarafından vurgulanan bir hakikattir.⁴¹⁶

Ölüm olgusunun ilahî bir kanun olarak câri oluşu birey ya da toplum nezdinde ölümün kabullenilmesi bağlamında kayda değer etkiler barındırmakta iken bu, kişinin ölümüne yol açan durumlardaki sorumluluğunu gölgeleyecek şekilde sunulmamalıdır. Nitekim zaman zaman türkülerde görülen ve türkünün yakılmasına neden olan olaylarda bireyin ihmalleri ve göz ardı edilen bazı ihtimallerin yol açtığı ölümler, zaman zaman bireyin hayatına kendi iradesiyle son vermesi, ölümün hak oluşu ile meşrulaştırılma yoluna gidilmiştir. Bir başka deyişle, bu ölümlerin faili olarak Allah gösterilmiştir. Hâlbuki her bir bireyin, ölümü tecrübe edeceği gibi iyi ya da kötü yapıp etmelerinden hesaba çekileceği de⁴¹⁷ yadsınamaz bir gerçektir. Bu noktada, bireyin ölümünün ve ecelinin ilahî irade tarafından önceden bilinmesi ile ölümlerin ve bu ölümlere yol açan sebeplerin ilahî irâdenin mutlak bir tecellisi olduğunu iddia etmek yanlış bir kanıdır. Bu düşünce, bireyi ölüm sebeplerini araştırmaksızın ölümü sineye çekmeye sevk etmektedir. Nitekim sünnetullâh gereği her bir fert için ölümün cereyan edeceği gerçeği ile bireyin bir takım tutum, fiil ve eylemleriyle ölüme sebebiyet vermesi birbirine karıştırılmamalıdır. Eserlerde ölüm olgusunun kader inancı çerçevesinde sunulması ve herkesin bu yazıya boyun eğeceğinin ifade edilmesi İslam akaidi açısından doğru bir noktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus ise, eserlerde zaman zaman teselli bağlamında ölümün ilahî iradenin tecellisi olarak meydana getirilişine yapılan atfın, ölüme sevk eden eylemleri ve bireyin mesuliyetini gölgelemesidir. Yaşamış olduğu sıkıntılar veya istenilmeyen olaylar sebebi ile kendi hayatına son veren ya da herhangi bir sâikle birinin canına kıyan kişilerin durumunu; feleğin kastı, feleğe kurban gitmek, kaderin tecellisi, ya da yazının cereyânı olarak sunmanın İslam inanç esasları bağlamında herhangi bir yeri yoktur. Dahası, böylesi bir tutumun sahih kader algısı ile herhangi bir ilişkisi olmadığı gibi İslâm dininin temel esasları açısından tekâbül ettiği herhangi bir nokta söz konusu değildir.

Türkülerde ölümle kader kavramına atıf yapılan kayda değer bir diğer husus; dönemin etkili ve yetkilileri, ağalar ya da otoriteler tarafından farklı gerekçelerle insanların hayatına

⁴¹⁶ Âl-i İmrân, 3/ 185; Nisa, 4/ 78; Enbiyâ, 21/35; Ankebut, 29/57.

⁴¹⁷ Zilzal, 99/7; Zâriyât, 51/6.

son verilmesi, kişinin bu otoritelere karşı çıkıp halkın hakkını savunurken öldürülmesi üzerine yazılan ağıtlarda bu durumların felek, kader, yazgı ve yazı kavramları çerçevesinde sunulmasıdır. Sosyal ya da politik nedenlerle kişilerin ihmal, kasıt ve kusurlarını göz ardı ederek bu ölümlerin nedenini ilâhî irâdeye atfetmek ve insanların öldürülmesini ilâhî irâdenin tecellisi olarak sunmak, Allah’a iftira etmekten başka bir şey değildir. Böyle bir kaderci anlayış, İslam dininin öngördüğü kader inancı ile taban tabana zıt bir durum arz etmektedir.

Yukarıda ifade edilen kader algısının türkülerde ve Türk kültüründeki yaygınlık sebeplerinden biri, eski Türk kültüründeki yerleşik kader ya da felek⁴¹⁸ inancının Türklerin İslâmiyet’i kabulünden sonra Sünnî kader teorisiyle aynîleşerek devam ettiği⁴¹⁹ gerçeğidir. Anadolu insanı da yukarıda bahsettiğimiz vakaları yaşamış, tecrübe etmiş, başına gelen ve üstesinden gelemediği olaylar karşısındaki duygu ve düşüncelerini yaktığı türkülere söz konusu kavramlar ve kullanımlar çerçevesinde yansıtmıştır.

Anadolu türkülerinin odağında yer alan duygu ve düşüncelerde kaderin, yazının, feleğin, nasibin, kısmetin ya da bahtın savurduğu karakterler, içinde bulundukları şartlar çerçevesinde kendilerine yer bulmuştur. Anadolu halkı nezdinde İslâm dininin sosyal yapıyı etkilemede başlıca unsurlardan olan kader inancının, sahîh dinî bilgiyi temsil eden ve aktaran kurumlardan ziyâde edebî ve folklorik öğeler aracılığıyla benimsendiği gözlerden kaçmamalıdır. Zaman içerisinde farklılaşan insan aklı ve birey-evren ilişkisinin dinamik boyutunun bir sonucu olarak türkülerde ifade edilen bireysel ve yer yer toplumsal düzeydeki olaylara karşı üretilen çözüm çabalarının, zamanla genel bir kanaat halini aldığı ve bu bağlamda küllî bir kaide karakterine büründüğü görülmektedir. Sosyalleşme sürecinde kültürel, folklorik ürünler belirli bir tavır başka herhangi bir aracın başarabileceğinden kat kat fazlasıyla bilinçaltına yerleştirmekte, böylece bu türkülerde dile getirilen fikir ve tahayyüller üretildikleri ve geçerli oldukları bağlamdan zamanla koparılarak genel geçer bir dünya görüşü, tutum ve davranış önerisi⁴²⁰ hüviyeti kazanmaktadır. Bu bakımdan İslâm dininin ortaya koymuş olduğu temel ilkeler ve Kur’an-ı Kerim’in bütünlüğü⁴²¹ dikkate alındığında, halk arasında “alın yazısı” olarak bilinen ve insanların doğmadan önce nasıl hareket edeceğinin, ne yapacağının değişmez bir şekilde

⁴¹⁸ Koç, *İslâmlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, s. 345-346.

⁴¹⁹ Macit, *Boyun Eğme ve Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, s. 79.

⁴²⁰ Macit, *Boyun Eğme ve Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, s. 108.

⁴²¹ Nisa, 4/79; Hicr, 15/21; Rad, 13/8; Furkan, 25/2; Kamer, 54/49; Mürselât, 77/20-22.

önceden belirlendiği gibi bir muhtevâ ile türkölere yansıdığı tarzda bir kaderin, mevzu bahis edilemeyeceği açıktır.⁴²²

⁴²² Cihat Tunç, “Kader ve Kaza Hakkında Düşünceler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987), s. 4.

SONUÇ

Yeryüzündeki yaşam serüveni için önemli dönüm noktalarından birisini oluşturan dil, tarih boyu bireye ve topluma dair temel ürünlerin veri kaynağını oluşturmuştur. Söz konusu durumun en açık tezahürleri edebiyat ve müzik ürünlerinde görülmektedir. Dilin barındırdığı kavramlarla meydana getirilen bu ürünlerde, halkın temel dinî ve düşünsel eğilimleri ile kültürel dokudaki birtakım inanç ve kabuller göze çarpmaktadır. Böylece bu eserler ait olduğu kültürel yapı hakkında kayda değer veriler sunarken, müzik ve edebiyat penceresinden topluma dair bir çerçeve de çizmektedir.

Türk halkı nezdinde toplumsal ve kültürel öğelerle bütünleşmiş bir boyuta sahip olan en önemli edebiyat ve müzik ürünlerinden biri şüphesiz türkülerdir. Türkülerde, hayata dair hemen hemen her önemli olaya değinilmiş ve konu bakımından birey ve toplumla ilgili pek çok durum kendine yer bulmuştur. Bu olay ve durumların yorumlanması ve anlamlandırılması sürecinde benimsenen dinî inanç ve kabullere zaman zaman atıflar yapılmıştır.

Türkülerin duygudaşlık eksenli yapısının da etkisiyle tarihî düzlemde meydana getirisinin izleri ortadan kalkmış ve bu eserler anonimleşerek halkın ortak ürünü olma hüviyeti kazanmıştır. Böylece bu eserler, kültürel bir öge olmanın ötesinde sosyal kimliğin inşasında önemli görevler de üstlenmiştir. Bu bağlamda bireysel ya da toplumsal birtakım çabaların ürünü olan türküler, sosyalleşme sürecinde birtakım dinî kabullerin edinilmesi ve muhafazasında da son derece etkili olmuştur. Söz konusu kabullerden en dikkat çekenini ise sosyal ve kültürel bazda büyük etki yelpazesine sahip olan kader algısıdır.

Kader, insanoğlunun eski zamanlardan beri yaşanan olayları anlama, anlamlandırma ve yorumlama çabasının başlıca dayanaklarından biri olmuştur. Tarihî süreçte dinî ve felsefî cenahlar kadar birey ve toplum tarafından da çeşitli açılardan tartışılmıştır. Bu probleme dair kadim toplumların birçoğunda karşılaşılan en temel algılama biçimi, karşı konulamaz karakterdeki yazgıcı kader yaklaşımıdır. Söz konusu yaklaşımın bir benzeri de eski Arap toplumunda hâkim olan dehr düşüncesidir. Dehr düşüncesinde, yaşanan olaylar karşısında bireyin herhangi bir etkisi söz konusu olmayıp başa gelen her şeye dair mutlak teslimiyet ön plana çıkmaktadır. Müslümanlar arasında da tartışılma zemini bulan kader meselesinde bu düşünce oldukça etkili olmuş, Müslüman kitlede kader meselesindeki iki temel tutumdan biri olan cibrî tavırla bütünleşmiş ve yaygınlaşmıştır. Bu tavrın yaygınlaşmasında Kur'an-ı Kerim'de Allâh'ın kudret ve hâkimiyetini ifade eden ayetlerle bireyin irâde ve sorumluluğunu vurgula-

yan ayetlere bütüncül bir bakıştan mahrumiyet önemli bir etkidir. Diğer taraftan söz konusu ayetleri cebr öğretisi doğrultusunda yorumlama eğilimi ile özellikle Emevî devleti yöneticilerinin cebrî kader anlayışını politik bir argüman olarak kullanmaları bu düşüncenin yerleşip meşruiyet kazanması ve benimseyenlerinin artmasında önemli rol oynamıştır. Böylece bu yaklaşım, tarihî süreçte temel bir inanç ilkesine dönüşmüş ve zamanla kutsal bir karakter kazanarak kronikleşmiştir. Bu şekildeki kader inancının Müslüman Türk halkı tarafından benimsenmesinde söz konusu halkın kadîm kader telakkisi oldukça etkili olmuştur. Öyle ki tarihî süreçte bu iki yaklaşım tarzı zamanla bütünleşmiş, etkileşimde bulunulan değişik kültürel ve felsefî eğilimlerin de etkisiyle kismet, felek, yazı, alın yazısı, talih, baht, gerdun, çarh gibi farklı ifade tarzlarına bürünmüştür. Söz konusu kavramlar sosyo-kültürel ve folklorik öğelerde de kendine yer bulmuş ve Türk insanı tarafından meydana getirilen türkülere açık biçimde yansımıştır.

Türkülerin erişilebilen hikâyeleri ve kader algısının yön verdiği eserler incelendiğinde mutlak olarak belirlenmişliğin ön plana çıktığı, karşı konulamaz ve engellenemez bir kader düşüncesinin hâkim olduğu görülür. Türkülerin yakılmasına sebep olan durumlar kader, felek, nasip, yazı, talih kavramlarının muhtevalarıyla gerekçelendirilmeye çalışılmıştır. Yaşanılan ve yaşanılacak olayların ilahî irâde tarafından tayin ve tespiti değişmez bir yazı olarak değerlendirilmiş ve bu olaylar üzerine meydana getirilen eserler alın yazısı, yazı ve takdir kavramları doğrultusunda ele alınmıştır. Rızık, askerlik, sevdiğinden ayrılma gibi durumlar üzerine yakılan türkülerde ise zaman zaman kismet kavramı ön plana çıkarılmış ve bunun üzerinden olayların değişmez bir kader çerçevesinde meydana gelişi işlenmiştir. Ölümün meydana gelişi ise çoğu zaman sebepleri görmezden gelinerek felek kavramının ön plana çıkarılması ile anlamlı kılınmıştır.

Bireyin etkin olabileceği bireysel ve sosyal birtakım durumlar, maruz kalınan yaşam koşulları, bireyi kuşatan coğrafyanın ekonomik ve sosyal düzlemdeki etkileri eserlerde anlamlı kılınırken farklı ifade boyutlarıyla kader inancına yer verilmiştir. Bu bağlamda bireyin etkinlik boyutunu aşan olaylar ile bireyin irâde ve tercihlerinin söz konusu olduğu bazı olaylar genellikle kader çerçevesinde değerlendirilmiştir. Böylelikle bireyin eylemlerinin sonucunda yaşanılanlar, felek ve yazı gibi kavramlarla anlamlandırılmış ve söz konusu olaylar nezdinde bireyin noksan ya da kusurları göz ardı edilmiştir.

Türkülerin yakılmasına sebep olan bireysel/toplumsal düzeydeki olaylar dikkatle incelendiğinde kabullenme, anlamlandırma ve teslimiyet çabasının hâkim olduğu görülmektedir. Yapılan bu değerlendirmelerde, meydana gelen olayların bireyüstü bir güç tarafından

mutlak olarak tayin ve tespit edildiğine dair inanç dikkat çekmekte, Kuran'ın ortaya koyduğu kader düşüncesine aykırı bir yaklaşım olan cebr ve yazgı endeksli bir kader algısı ön plana çıkmaktadır. Bu durumun İslam dininin irade ve sorumluluk ekseninde ortaya koyduğu kader düşüncesi ile zıt bir durum arz ettiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Abdûlbakî, M.F., *Mu'cemü'l-Müfrehes*, nşr. Daru'l-Hadis, Kahire 1996.
- Acun, F., "Millî Mücadele Dönemi Türküleri Üzerine Örnek Bir Çalışma", *Folklor /Edebiyat Dergisi*, 22(2016), ss. 85-114.
- Akbulut, A., *Sahabe Dönemi İktidar Kavgası*, Otto Yayınları, Ankara 2016.
- *Müslüman Kültürde Kuran'a Yabancılaşma Süreci*, Otto Yayınları, Ankara 2018.
- Aksan, D., *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2016.
- Akseki, A. H., *İslâm Dini İtikat, İbâdet, Ahlak*, Nur Yayınları, Ankara 1989.
- Akün, Ö. F., "Divan Edebiyatı", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, ss. 389-427.
- Albayrak, N., "Türkü", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XLI, ss.612-616.
- Altıntaş, H., "Dehriyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IX, ss. 107-109.
- Anar, S., "Ziya Gökalp (Eğitim)", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XIV, s. 136.
- Arslan, M., "Kültürel Belleğin Uzman Taşıyıcıları Olarak Âşıklar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/1 (2015), ss 1-6.
- Beyzavî, M., *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tevîl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2011.
- Boratav, P. N., *Folklor ve Edebiyat*, Adam Yayıncılık, İstanbul 1982.
- Cengiz, L., *İslâm'ın İlk Dönemlerinde Kader*, Palet Yayınları, Konya 2012.
- Cürcânî, *et-Ta'rîfât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1995.
- Çakmak F., "Hz. Peygamber'in Hadislerinde "Kader" Kavramı", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 2007.
- Çantay, H. B., *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, Risale Yayınları, İstanbul 2017.
- Demir, G. K., "Dede Korkut Anlatmalarından Hareketle Ağıt Türü Üzerine Bir Değerlendirme", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/2 (2015), ss. 195-203.
- Demir, N.-Yılmaz, E., *Türk Dili El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2014.
- Dönmez, B. M.- Karaburun, D., "Türk Halk Müziği Sözlerinde "Metaforik Anlatım Geleneği", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8/4 (2013), ss. 1081-1097.
- Duralı, Ş. T., *Sorun Nedir?*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2011.
- Ebû Hanîfe, N. S., *el-Fıkhu'l Ekber*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd 1979.
- El-Mahallî, C.- es-Süyûtî, C., *Tefsîrû'l-Celâleyn*, Nursabah Yayıncılık, Mardin 2008.
- Erdal, G. G., "Müziğin Kişisel- Toplumsal-Ulusal ve Uluslararası İşlevleri Üzerine", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongre Kitabı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâikü Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Dâru'l-Küttâbî'l-Arabî, Beyrut 1986.

- Fettâh, İ. A., “Cebriyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. VII, ss. 205-208.
- Feyzioğlu, N., “İdeoloji, Mantalite, Tarih ve Anlatı Kavramları Çerçevesinde Türkü (Halk Şarkısı) Biçimi”, *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 3 (2017), ss. 49-63.
- Fidan, S., “Televizyon Dizilerinde Geleneksel Müzik Belleğinin Kullanımı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11/60 (2018), ss. 125-139.
- Fîruzabâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Muhammed Naim el-Arkasûsî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2005.
- Gölcük, Ş., *Kelâm Tarihi*, Esra Yayınları, Konya 1992.
- Gömeç, S. Y., *Şamanizm ve Eski Türk Dini*, Berikan Yayınevi, Ankara 2016.
- Güler, İ., *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu (Ehl-i Sünnetin Allah Tasavvuruna Ahlâkî Açıdan Eleştirel Bir Yaklaşım)*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2017.
- *Sabit Din Dinamik Şeriat*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1992.
- Gümüşhânevi, A. Z., *Râmûz'ül-Ehâdîs*, çev. Abdülaziz Bekkine, Milsan Yayınları, İstanbul 1982.
- Günay, E., *Müzik Sosyolojisi-Sosyolojiden Müzik Kültürüne Bir Bakış*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Günay, V.D., *Kültür Bilime Giriş*, Papatya Yayıncılığı, İstanbul 2016.
- Güngör, H., “Türk (Din)”, *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. XLI, ss. 531-533.
- Güven, M., *Türkiye Sahasındaki Hikâyeli Türküler Üzerine Bir Araştırma*, (yayınlanmış doktora tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2005.
- Hitti, K. P., *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980.
- İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, haz. Muhammed Ahmed Halefullah, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- İbni Mâce, M. Y., *Sünen-i İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdü'l-Bâkî, Dâru'l Kütübi'l Arabî, Beyrut 1995.
- İbn-i Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebîr vd., Dâru'l-Meârif, Kahire ts.
- İsen, M., *Türk Edebiyatında Mersiye - Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yayınları, Ankara 1993.
- Kaplan, A., *Kültürel Müzikoloji*, Bağlam Yayınları, İstanbul 2005.
- Kara, R., “Erzincan Folklorunda Hikâyeli Türküler”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2019) ss. 177-210.
- Karahan, F. B., *Duâ ve Kader*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.
- Karakuş, İ., *Allı Turnam Keskinli Hacı Taşan*, Keskin Kaymakamlığı Kültür Hizmetleri, Ankara 2017.
- Keleş, A., “Hadislerde Kader Nedir Ne Değildir?”, *Kader Nedir Ne Değildir?*, Ed. Adnan Demircan, Fecr Yayınları, Ankara 2009.
- Kesal, E., *Peri Gazozu*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Keskin, H., *İslâm Düşüncesinde Kader ve Kazâ*, Beyan Yayınları, İstanbul 1997.

- Kirlenmez, D., *Türk Halk Müziği Sözlü Eserlerinde İtikat, İbadet ve Ahlak ile İlgili Motifler*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Koç, N., *İslâmlıktan Önce Türk Dili ve Edebiyatı*, İnkılâp Kitabevi, Ankara 2002.
- Kolektif, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2001.
- Köprülü, F., *Türk Halk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1976.
-, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980.
- Köse, A. - Küçükcan, T., *Doğal Afetler ve Din*, TDV Yayınları, İstanbul 2000.
- Kuran, T., “İslâm ve Geri Kalmışlık; Eski Bir Muammaya Çözüm Arayışları”, *Birikim*, 137 (2000), ss. 68-89.
- Kutlu, S., *İmam Maturidi ve Maturidilik*, Otto Yayınları, Ankara 2015.
-, *Türkler ve İslâm Tasavvuru*, İSAM Yayınları, İstanbul 2011.
- Kutluer, İ., “Felek”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XII, ss. 303-306.
- Macit, M., *Boyun Eğme ve Başa Çıkma Sarkacında Kadercilik Sosyal Psikolojik Bir Yaklaşım*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2014.
- Maturîdî, M. M., *İslâm İnanç Esasları (Fıkh-ı Ekber Şerhi)*, çev. A. Bülent Baloğlu-Murat Memiş, Bilge Kültür Sanat Yayın Dağıtım, Ankara 2014.
- Mermer, K., “Bağdatlı Rûhî’de Hicvin Bir Başka Yüzü: Çarh ve Dehr”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11/17 (2016), ss. 93-114.
- Müftüoğlu, Ö., “Kur’an Ayetleri Bağlamında Kader Nedir Ne Değildir?”, *Kader Nedir Ne Değildir?*, Ed. Adnan Demircan, Fecr Yayınları, Ankara 2019.
- Nesefî, E. B., *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl*, Dâr-ı İbn Kesir, Dimaşk 2013.
- Ocak, A.Y., “Baba İlyas”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, ss. 368.
- Odabaşı, F., “Dil-Kültür Bağlamında Müzik Dili ve Bunun Sosyal Bütünleşmedeki Etkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (2006), ss. 237-258.
- Okay, M.O., “Edebiyat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. X, ss. 395-397.
- Okumuş, N. K., “Ezeli Yazgı Düşüncesinin Kadim Yazılım Biçimleri”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/6 (2014), ss. 7-98.
- Onay, A.T., *Türk Halk Şiirinde Şekil ve Türler*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2012.
- Öge, S., “Arabesk Kader Algısı-Orhan Gencebay Örneği-”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (2014), ss. 48-76.
- Öz, M., “Ca’d. b. Dirhem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. VI, ss. 542-543.
- Özbek, M., *Türk Halk Müziği El Kitabı I Terim Sözlüğü*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- Özcan, N. - Çetinkaya, Y., “Mûsikî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXI, ss. 257-261.

- Özelçi, R. K., “Bir Yereldeşlik Çalışması Olarak Renk Bağlamında Yazgı: Kara Baht/ Kara Yazı”, *Journal of Istanbul Kültür University Arts and Social Sciences*, 5/3 (2007), ss. 127-134.
- Özmen, N., “Kültürel ve Dinî Kodlarıyla Kültürel Belleğimizde Rumeli Türküleri” *Toplum Bilimleri Dergisi*, 8(2014), ss. 75-94
- Özbolat, A.- Kartopu, S., “İsyân ile Teslimiyet Arasında Ağıtlarda Kader İnancı”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(2012) ss. 1959-1972.
- Öztuna, Y., *Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Öztürk, R., *Cebrî Düşüncenin Yaygınlaşmasında Siyasî İktidarın Etkisi*, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.
- Öztürk, M., “Kuranda ve İslâm Öncesi Arap Düşüncesinde “Dehr” Kavramı”, *On dokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 16/16 (2003), ss. 251-270.
- Pala, İ., *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1987.
- Parlak, E., *Garip Bülbul Neşet Ertaş, Hayatı-Sanatı-Eserleri*, Demos Yayınları, İstanbul 2013.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu., *Radyo Dinleme Eğilimleri Araştırması*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Ankara 2014.
- Sakaoğlu, S., “Halk Edebiyatı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XV, ss. 345-350.
- Sami, Ş., *Kamûs-u Türkî*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- Sarı, E., *Türkî Hikâyeleri*, Nokta E-Book Publishing, Antalya 2016.
- Şahin, V., “Kültürel Bellek Mekanı Olarak Türküler”, *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri*, (2013), ss. 103-112.
- Şehristânî, el-Milel ve’n-Nihal, çev. Mustafa Öz, Litera Yayınları, İstanbul 2019.
- Şen, Y., “Türkülerde Felek Kavramı”, *Akademik Bakış Dergisi*, 61 (2017), ss. 404-422.
- Şimşek, E., “Yakınma/Yakarışlar Dünyasında Felek ve Türk Halk Edebiyatına Yansımaları”, *Milli Folklor*, 84 (2009), ss. 34-41.
- Taftazânî, E., *İlmü’l-Kelâm ve Ba’dü Müşkilâtih*, Dâru’s Sekâfe li’n-Neşri ve’t-Tevzî, Kahire 1974.
- Tanpınar, A. H., *Huzur*, Dergah Yayınları, İstanbul 2000.
- Teber, Ö. F.- Çalkan, R., *Alevî Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ*, Social Sciences Research Journal 8 (2019) ss. 89-96.
- Tekin, A., *Türk’ün Tarihi*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul 2017.
- Tokel, B. B., *Neşet Ertaş Kitabı*, Akçağ Yayınları Ankara 1999.
- Topaloğlu, B.- Çelebi, İ., “Kader”, *Kelam Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, İstanbul 2010.
- Topaloğlu, B., “Baht”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. IV, ss. 521-522.
- Topçu, N., *Kültür ve Medeniyet*, Dergah Yayınları, İstanbul 2018.

- Toprak, S., “Nesefinin «Tabsıratü'l-Edille»sinde Kaza ve Kader”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1985), ss. 123-135.
- Tunç, C., “Kader ve Kazâ Hakkında Düşünceler”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1987), ss. 1-11.
- Turhan, K., *Bir Ahlak Problemi Olarak Kelâm ve Felsefe Açısından İnsan Fiilleri*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996.
- Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu., *Türk Halk Müziği Sözlü Eserler Antolojisi*, TRT Müzik Dairesi Yayınları, Ankara 2006.
- Uğurlu, N., *Folklor ve Etnografya Halk Türkülerimiz*, Örgün Yayınevi, İstanbul 2009.
- Uludağ, S., *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2013.
- Uslu, M., *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007.
- Ünal, A., “Atasözleri ve Deyimlerde Baht ve Bahtla İlgili Kelimeler Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 66 (2019), ss. 355-364.
- Üzüm, İ., “Kaderiyye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV, ss. 64-65.
- Vural, F. G., “Türk Kültürünün Aynası Türküler”, *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6/3 (2011), ss. 397-411.
- Watt, W. M., *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, çev. E. Ruhi Fırlı, Sarkaç Yayınları, Ankara 2010.
- Yakıcı, A., *Halk Şiirinde Türkü: Tanım-Tasnif-İnceleme-Metin*, Akçağ Yayınları, Ankara 2007.
- Yavuz, Y. Ş., “Kader”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXIV, ss. 58-63.
-, “Eş’ariyye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XI, ss. 447-455.
- Yazıcıoğlu, M. S., “Mâturîdî Kelâmında İnsan Hürriyeti Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/1 (1988), ss. 155-169.
-, *Mâturîdî ve Nesefî’ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Akit Yayınları, Ankara 1988.
- Yeprem, M. S., *İrâde Hürriyeti ve İmam Mâturîdî*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 1984.
- Yılmaz S., *Elmalılı Tefsirinde Kader Problemi*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 1997.
- Yılmaz, S., Hak Dini ve Kur’an Dili’nde Kader İnancı ve İnsan Hayatındaki Yeri, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 23(2006), ss. 145-163.
- Yılmaz, S.- Çalkan, R., “Kader İnancının Anadolu Türkülerinde İzdüşümü: Felek”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi Bildiriler Kitabı*, Ed. Mehmet Şahin-Şeref Göküş, Otto Yayınları, Ankara 2018, ss. 1-6.
-, *Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 60 (2018), ss. 1328-1338.
- Yılmaz, S., *Türk Toplumunda Kader ve Kısmet İnancı*, Divan Kitap, Ankara 2012.
- Yörükân, Y. Z., “İslâm Akâid Sisteminde Gelişmeler ve İmâm-ı Azam Ebû Hanife”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (1952), ss. 3-19.

Zeybek, Ş. N., “Halk Edebiyatına İslâmiyet’in Bir Yansıması Olarak Âhiret Kavramı”, *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmi Toplantı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2015, ss. 669-688.

....., “Ege Türkülerinde Giyim-Kuşam ve Tesettür” *Pamukkale Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2015), ss. 119-138.

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=> (erişim tarihi: 7.6.2020).

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 5.8.2020).

<https://www.muz.se/pages/nedir> (erişim tarihi: 16.8.2020).

<https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizcet%C3%BCrk%C3%A7e/fortune> (erişim tarihi: 10.6.2020).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5aed6c1e2ee953.55729811 (erişim tarihi: 15.2.2020).

<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 15.2.2020).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bf1bcb7bd50.02201297 (erişim tarihi: 15.2.2020).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bf3f5adcf13.63348650 (erişim tarihi: 15.2.2020).

<https://İslâmansiklopedisi.org.tr/kismet--baht> (erişim tarihi: 15.2.2020).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bf332adc2b1.47599855 (erişim tarihi: 15.12.2019).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c5bfc3c0b7ab9.90479839 (erişim tarihi: 24.6.2019).

<https://on5yirmi5.com/muzik/muzik-turleri/zahidem-turkusunun-duygulu-hikâyesi/> (erişim tarihi: 10.6.2020).

<http://www.gulsehir.org.tr/yazarlar/doc-dr-faruk-guclu/cemal-im-turkusunun-oykusu/196/> (erişim tarihi: 11.6.2020).

https://www.youtube.com/watch?v=_6nKlUmTFas (erişim tarihi: 11.6.2020).

http://mihralibeyoo.meb.k12.tr/icerikler/mihrali-bey-kimdir_7785096.html (erişim tarihi: 20.03.2020).

<https://www.uludagsozluk.com/k/makaram-sar%C4%B1-ba%C4%9Flar/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

<https://www.turkuler.com/hikâyeler/aggul.asp> (erişim tarihi: 20.3.2020).

<http://erzurumgunebakis.com/haber/oz-canimdan-cok-sevdigim-erzurum-caresiz-disimsiktik-gidirem-dizeleri-ile-hafizalara-kazinmisti-13908.html> (erişim tarihi: 20.3.2020).

<https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=13111> (erişim tarihi: 20.3.2020).

<https://www.dinlence.xyz/2019/06/28/bir-oda-yaptirdim-hurma-dalindan-turkusunun-hikâyesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

<https://www.milliyet.com.tr/rumeli-turkuleri-nin-can-yakan-hikâyeleri-molatik-3186/?Sayfa=3> (erişim tarihi: 20.3.2020).

- <https://bekirhoca.com/turku-hikayeleri/derbent-deresine-duman-burudu/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=1254> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- http://www.turkuler.com/hikâyeler/turku-hikâyeleri_gine_yesillendi_nigde_baglari.html (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.youtube.com/watch?v=mzf0NmPBwPA> (erişim tarihi: 11.6.2020).
- <https://mutlakaoku.com/edirne-tarihinden-bir-hikâye-cifte-kuburlar/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=611> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.youtube.com/watch?v=F8u9L0qbI3I> (erişim tarihi: 8.6.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=15491> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkusu.com/pencereden-bir-tas-geldi-mamos-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.youtube.com/watch?v=u4WnefhfZyA> (erişim tarihi: 8.6.2020).
- <https://www.dinlence.xyz/2019/05/31/aha-kilic-aha-meydan-vuran-vurana-turkusunun-hikâyesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.evvelcevap.com/altin-iken-tunc-oldum-turkusu-hikayesi-sozleri-notalari/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://bekirhoca.com/turku-hikâyeleri/bodrum-hakimi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=1255> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <http://www.turkuler.com/hikâyeler/turkuhikâeyleri-bodrumlular-erken-biçer-ekini-bodrum-hakimi> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=320> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/soz.asp?turku=3056> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- http://www.turkuler.com/hikâyeler/turku-hikâyeleri_katircioglu_derki_kirildi_dalim_uh.html (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <http://sekarya.com/tr-tr/haberler/712/turku-hikâyesi-gemilerde-talim-var> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.dinlence.xyz/2019/06/14/cezayirdir-kocyigitin-vatani-turkusunun-hikâyesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <http://alpayerdemmm.blogspot.com/2017/11/ummu-kz-turkusu-ve-acpayam.html> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkusu.com/gesi-baglari-turkusunun-hikâyesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.evvelcevap.com/sehit-cafer-turkusunun-hikâyesi-sozleri-notalari/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.Repertukul.com/SABAHTAN-KALKTIM-YIKADIM-YUZUM-799> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=13111> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=197> (erişim tarihi: 20.3.2020).

- http://www.turkuler.com/hikâyeler/turku-hikâyeleri_cabur_dagdan_kus_geliyor.html (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://bekirhoca.com/turku-hikâyeleri/carsambayi-sel-aldi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://m.bianet.org/biamag/toplum/118451-size-bir-dersim-hikâyesi-anlatayim> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- http://www.turkuler.com/hikâyeler/turku-hikâyeleri_eredim_vefasina_dunyanin_2.html. (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://on5yirmi5.com/muzik/yerli-muzik/hem-okudum-hem-de-yazdim-turkusunun-hikâyesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.dinlence.xyz/2019/10/27/keklik-gibi-kanadimi-suzmedim-turkusunun-hikâyesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- http://www.turkuler.com/hikâyeler/turku-hikâyeleri_sepetcioglu_bir_ananin_kuzusu.html. (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://listelist.com/zeytinyagli-yyemem-aman-turkusunun-hikayesi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://www.turkudostlari.net/hikâye.asp?turku=18628> (erişim tarihi: 20.3.2020).
- <https://digitalage.com.tr/turk-insaninin-muzik-dinleme-aliskanliklari-ve-dijital-muzigin-yukselisi/> (erişim tarihi: 20.3.2020).

EK 1- TRT REPERTUVARINDA FELEK KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

Rep.No	EZGİ ADI	YÖRESİ
1757	AL YEŞİL DÖKÜN ANNELER	ŞANLIURFA
397	ALİ DA VERİN BENİM BARUTUMA SAÇMAMA	MUĞLA
2174	ARPA ORAĞA GELDİ	DİYARBAKIR
1353	ARPALAR ORAK OLDU	BAYBURT
4270	ASIRLAR ELİNDE BİR TESBİH GİBİ	SİVAS/Şarkışla/Sivrialan Köyü
4220	ASKER OLDUM GİYDİM YELEK	ÇUKUROVA
2394	AŞAMADIM BERGAMA'NIN BELİNDEN	AFYON/Dinar
2869	ATEŞİM YANMADAN TÜTÜNÜM TÜTER	HATAY/Antakya
3814	ATIM YOK Kİ BİNEYİM	SİVAS
4030	BARDAĞI KOYDUM TEREĞE	ERZURUM
1388	BEN FELEĞİ GÖRDÜM TAŞTAN İNERKEN	BAYBURT
4088	BEN Mİ DEDİM SANA GÜZEL OLASIN	RUMELİ/Üsküp
259	BENİ ŞÂD ETMEDİ BU ÇARKI FELEK	SİVAS
3071	BEYAZ GÜL KIRMIZI GÜL	KERKÜK
710	BİN DERDİM VAR İDİ BİN DAHA OLDU	KAHRAMANMARAŞ/Öreli Köyü
3654	BİR SEN KALDIN FELEK BANA GÜLECEK	KAHRAMANMARAŞ
387	BİR TÜRKÜ DİYECEĞİM	RİZE
3438	BİR YAYLA İSTERİM YÖRÜK GONMADIK	DENİZLİ/Acıpayam/Kelekçi
2183	BİZE GAM YUTTURDU DEVRÂN-I FELEK	KAYSERİ
3592	BODRUM'ULULAR ERKEN BİÇER EKİNİ	MUĞLA/Milas
3943	BU DAĞLAR KÖMÜRDENDİR	ARDAHAN/Hanak
2695	BU DÜNYADA MURÂDIMA	ERZURUM/Aşkale
543	BUGÜN BEN GÜZELLER ŞAHINI GÖRDÜM	SİVAS/Kangal
4250	BUGÜN BENİM EFKÂRIM VAR ZARIM VAR	AMASYA
923	BULUTLAR OYNAR OYNAŞIR FELEKTE	ARTVİN
3652	BUNCA KAHRI BUNCA DERDİ	ERZİNCAN
2771	BÜLBÜL BAĞA GİRİP YAPMIŞ YUVAYI	ERZURUM
378	BÜLBÜL BAĞA GİRİP YAPMIŞ YUVAYI	SİVAS/Zara
1522	ÇIĞRIŞIR BÜLBÜLLER GELMİYOR BAĞBAN	SİVAS/Şarkışla
546	ÇIRA ÇATTIM YANMADI	ÇANKIRI/Çerkeş
548	ÇİFTE KUBURLARI ÇAKTIM ALMADI	EDİRNE
3731	DAĞLAR DAĞLADI BENİ	KIRŞEHİR
562	DAĞLARDA MEŞELERDE	MUŞ
10	DEVRENT DERESİNE DUMAN BÜRÜDÜ	DENİZLİ

3926	DEYMEN BENİM GAMLI YASLI GÖNLÜME	TOKAT
2626	DEYMEN TEPEŚİNDE ÇALDIĞIM SAZ- LAR	BOLU/Göynük
4181	DİNLEYİN KARDAŞLAR BENİM SÖZÜMÜ	RUMELİ
563	DUMAN ALDI YOLLARIMI	ERZİNCAN
555	DURNAMIN KANADI YEŞİL	SİVAS
3066	DÜNYADA TÜKENMEZ MURÂT VAR İMİŞ	SİVAS/Şarkışla
241	ENTÂRİSİ DAMGALI	BALIKESİR/Balya/Kayalar Köyü
4317	EREĞLİ'DEN ÇIKTI SÖKÜN EYLEDİ	NİĞDE
2498	ERİSİN DAĞLARIN KARI ERİSİN	ANKARA/Beypazarı
3851	ERVÂH-I EZELDE LEVH-İ KALEMDE	ERZİNCAN
2152	ERZURUM OVALARI (ŞAL GARA ŞAL- VAR GARA)	ERZURUM
3039	EY FADİME'M NİÇÜN MİÇÜN	TRABZON/Maçka
4330	FADİMEM DE HASBAHÇENİN YOILARI	MANİSA
1029	FELEK ŞÂD OLACAK GÜNÜN GÖRMEDİM	AMASYA/Merzifon
4426	FERHAT GİBİ DAĞ DELDİM SU GETİRDİM	HATAY/Antakya
3074	GAM YÜKÜNE TÜCCAR OLDUM SATARAM	ŞANLIURFA/Kısa Köyü
1824	GAR MI YAĞMIŞ YÜCE DAĞLAR BAŞINA	KIRŞEHİR
1516	GARA CAMIŞLARI VURDUM BAYIRA	ERZURUM
2774	GEÇTİ GİTTİ VATANINA YURDUNA	ERZİNCAN/Tercan
1847	GEL EY GÖNÜL MÜLK EDİNME BU DEHRİ	MALATYA
3333	GELSİN DEYİ ARZULAMIŞ YAR BENİ	KARS/Kağızman/Çilehane
1074	GEYDİRMİŞLER BOYLU BOYLU SEVAYİ	KONYA
2377	GIRMA TAŞIN KENARI	MALATYA
1583	GİDİN DEYİN O SERÇEYE	ERZİNCAN
1875	GİDİYOM DEME BANA	AMASYA/Uygur Köyü
2856	GİNE VEDÂLAŞTI DİLDÂRI YAREN	MALAT- YA/Akçadağ/Bekiruşağı
1683	GİNE YEŞİLLENDİ BOR'UN BAĞLARI	KONYA
1072	GÖKTEKİ YILDIZIN ÜÇÜ TERAZİ	NEVŞEHİR/Avanos
3826	GÖNÜL ARZUMANIM SENSİN EZELDEN	ANKARA/Çubuk/Karaköy
2684	GÖNÜL NE BEKLERSİN VİRÂN KÖŞKÜNDE	ERZİNCAN
3583	GURBET ELDE BİR HAL GELDİ BAŞIMA	ERZİNCAN
3578	GURBET ELLERDE OLDUM YARALI	KERKÜK
1615	HANAYLAR YAPTIRDIM DÖŞEDEMEDİM	KIBRIS
1874	HAYDİN GÜZELİM AT OLUR DA DEP- MEZ Mİ	AFYON/Dinar
3189	HAZAN İLE GEÇTİ ŞU BENİM ÖMRÜM	SİVAS
1202	HER SABAH HER SABAH CUMBUŞA GELİR	TOKAT
1099	HER SABAH HER SEHER GELİR GEÇERSİN	ANKARA

2576	HÜSEYNİK'TEN ÇIKTIM SEHER YOLUNA	ELAZIĞ
1158	ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ	İZMİR/Narlıdere
3850	ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ	TUNCELİ
1780	İKİ DURNAM VARDIR AKLI KARELİ	NİĞDE
1752	KAHPE FELEK SANA NETTİM NEYLEDİM	SİVAS/Divriği/Anzağar Köyü
1172	KAHPE FELEK ŞAŞIRTTI YOLUMU	SİVAS/Divriği
1057	KALEDEN İNDİM İNİŞ	SİVAS/Yıldızeli
3149	KALK GİDELİM DAĞLARA	BOLU
1726	KARA KÖPRÜ NARLIKTIR	ŞANLIURFA
1485	KEKLİK OLSAM ÇALI DİBİ DEŞERİM	YOZGAT/Boğazlıyan/Uzunlu Köyü
2778	KELEĞİM YANA GİDER	VAN
609	KESTANENİN İRİSİ	NEVŞEHİR/Ürgüp
3665	KÖRPE İKEN KIRDIN FELEK DALIMI	KAHRAMANMARAŞ
3126	KUKO DALDAN AŞAĞI	TRABZON/Maçka
2629	KURBAN OLAM GÖZLERİNİN MESTİNE	ŞANLIURFA
1478	KÜÇÜK YAŞTA GURBET ELDE	MALATYA
3719	KÜPKIRAN BUZ BAĞLADI	AĞRI /Eleşkirt
1112	MENDİLİMİN YEŞİLİ	İSTANBUL
3156	MERDİVENİN ALTINDA TAVUK GIDAK-LAR	ISPARTA/Yalvaç
613	MİHRİCAN MI DEĞDİ GÜLÜN MÜ SOLDU	YOZGAT/Deremumlu Köyü
1643	OĞLAN YAĞLIĞIN HANI	KERKÜK
2783	ÖTÜYOR BÜLBÜLLER GELMEDİ BAĞBAN	TRABZON
2331	PENCEREDEN BİR TAŞ GELDİ	ELAZIĞ
840	PINARA VARMADIN MI	ŞANLIURFA
841	PINARA VARMADIN MI	ŞANLIURFA
4129	SABAHTAN ESTİ DE BİR KANLI SAZAK	ERZİNCAN
2332	SALLANA SALLANA GELİR GEÇERSİN	KARS
924	SANA ÖĞRETEYİM DAĞDAN AŞMAYI	KASTAMONU
826	SEHERDE AĞLAYAN BÜLBÜL	SİVAS/Şarkışla
679	SEHERDE İNDİM BEN BAĞA	ŞANLIURFA
4142	SEN TABİBSİN SARAMAZSIN YARAMI	SİVAS
2524	SENNEN AYRI BU DÜNYAYI NEYLEREM	KARS
2343	ŞİRİN NAR DÂNE DÂNE	GAZİANTEP
2597	ŞU BENİM DİVÂNE GÖNLÜM	ERZİNCAN
443	ŞU BENİM DİVÂNE GÖNLÜM	SİVAS/Kangal
3576	ŞU DERENİN ARMUDU	ESKİŞEHİR
2840	ŞU YALAN DÜNYAYA GELDİM GELELİ	TUNCELİ
2972	TİREN GELDİ MORMANA'YA DAYANDI	SİVAS/Divriği/Kuluncak
3411	UN ELERLER ELEĞİNEN	ERZURUM
3579	YÖRÜ ÇOBAN YÜRÜ VAR GİT	KASTAMONU
2438	ZÂLİM FELEK DEĞİRMENİN DÖNDÜ MÜ	NEVŞEHİR/Avanos
1128	ZANDALYA GETİRİN GELİN OTURSUN	ANTALYA/Akseki

EK 2- TRT REPERTUVARINDA YAZI KAVRAMININ KULLANILDIĞI ESERLER

Rep.No	EZGİ ADI	YÖRESİ
382	AH DAĞLAR SERİN DAĞLAR	TRABZON
3670	ALTIN TAS İÇİNDE KINAM KARILDI	MUĞLA/Fethiye
3620	AMAN DÜNYA NE DAR İMİŞ	KIRŞEHİR
3936	ANAM KİRMENİNİ ALSIN ELİNE	KIRŞEHİR/Mucur/Karacalı Köyü
3257	ARABALAR TIKIR MIKIR GELİYOR	DENİZLİ/Acıpayam
283	ARAP SENİ GEZDİRİRLER	ÇANKIRI
55	ATLARINI TEPE TEPE GELDİLER	ERZİNCAN/Kemâliye (Eğir)
4166	AYAĞINDA DAR ŞARVAR	KERKÜK
2543	BACANIZDA OT MUYDUM	SİVAS
1920	BAĞLANDI YOLLARIM GALDİM ÇARESİZ	SİVAS/Yıldızeli
2273	BEN BİR AVUÇ KİŞNİSEM	ARTVİN
3255	BEN BİR SARI DEMİRCİNİN KIZIYIM	KÜTAH-YA/Domaniç/Yeşilköy
981	BEN YEMENİMİ AL İSTERİM	BURSA
374	BENDEN SELAM OLSUN BOLU BEYİNE	KASTAMONU
229	BOĞAZINDA HAKİK VAR	YOZGAT/Akdağmadeni
1903	CEPKENİMİ AL İSTERİM	ANTALYA/Korkuteli
3695	ÇAĞIRIN EFELERİ	AFYON/Felelli Köyü
529	ÇARŞAMBA DEDİKLERİ	SAMSUN
1001	ÇEKİRGEM UÇAR GELİR	ESKİŞEHİR
1276	DAŞ HARMANIN MAZISI	KARABÜK/Safranbolu
611	DİNAR YOLU GİDE GELE AŞINDI	ANTALYA
15	DÜNGÜRCÜLER GELDİ SIRA SIRA DİZİLDİ	ERZURUM
4052	EL NE BİLİR YAR AŞKINA YANDIĞIM	SİVAS
1571	EREMEDİM VEFÂSINA DÜNYANIN	KONYA/Bozkır
3069	ESTİ BAHAR YELİ KARLAR ERİDİ	SİVAS/Şarkışla
4310	EVLERİNİN ÖNÜ BİR BÜYÜK ORMAN	SAMSUN/Çarşamba
3694	EY DAŞ DELİK DAŞ DELİK	AFYON/Çay
1936	EY ŞAHİN BAKIŞLIM BÜLBÜL AVAZLIM	SİVAS/Yıldızeli
111	FESİMİN KOZASINA	AYDIN
2291	GARA GOYUN YAYILIR	KASTAMONU
266	GEMİ KALKAR SULARA AKAR	RUMELİ
139	GİNE AK YOKUŞU DUMAN BÜRÜDÜ	ANTALYA
2810	GÖSTER EY ALLÂHIM GÖSTER	RUMELİ
384	GÜL KOYDUM GÜL TASINA	NEVŞEHİR
879	GÜLMEDİM DÜNYAYA GELDİM GELELİ	ANKARA
4308	GÜNDÜZ BEYİM HAVALARDA UÇUYOR	MUĞLA

2889	GÜVERCİNİM SÜT BEYAZ	AKSARAY/Ortaköy
4322	HAYVAYI YÜKE KOYDUM	KAYSERİ/Pınarbaşı
4361	İNCİ İDİM EZİLDİM	BOLU/Göynük
3605	İNCİYEM ÜZÜLMÜŞEM	DİYARBAKIR
3128	KAPISININ ÖNÜNDE YEŞİLLER PAZILARI	TRABZON/Maçka
2951	KAYNAR KAZAN TAŞMAZ MI	BİLECİK/Gölpazarı
1162	KEKLİK GİBİ KANADIMI SÜZMEDİM	ERZİNCAN
3443	KESTANEYİ KAVURDUM	MUĞLA
3155	KOYUNLAR MELER GELİR	KARADENİZ
1782	MOR KOYUN MELER GELİR	ANKARA
309	NASİP OLSA GİNE GİTSEM YAYLAYA	SİVAS
542	NE UZUNDUR ŞU FATSA'NIN YOLLARI	ORDU/Ünye
2959	PAŞABEY'İN MERDİVENDEN İNİŞİ	UŞAK
836	PINARDAN DUDU GEÇTİ	SİVAS
828	SEPETÇİOĞLU BİR ANANIN KUZUSU	KASTAMONU
818	SIRA SIRA KAZANLAR	AKSARAY
95	SIRA SIRA KAZANLAR	MUĞLA/Fethiye
2161	SIRA SIRA KAZANLAR	RUMELİ/Drama
3344	ŞAHİN İDİM DAĞ BAŞINDA OTURDUM	ŞANLIURFA
3749	ŞINGİR MINGİR ÇUL DOKUDUM	GAZİANTEP
2831	TABAKAMDA TÜTÜN AZ	ORDU/Gölköy
1244	TERAZİ MİZAN İMİŞ	GİRESUN/Şebinkarahisar
4024	TÜTÜNLÜK'TE HÂNELER	TRABZON
2742	ÜĞRÜNÜ ÜĞRÜNÜ GELİR DEREDEN (BEDİR)	SİVAS/Şarkışla/Kaleköy
1813	YAZAN KÂTİP KARA YAZMIŞ YAZIMI	RUMELİ
3446	YÖRÜ GÜZEL YÖRÜ YOLUNDAN KALMA	TOKAT/Artova/Tozanlı
4006	YÜKSEK YAYLALARDA KALDIM HALİL'İM	RUMELİ
2151	YÜRÜ GÜZEL YÜRÜ YOLUNDAN GALMA	TOKAT/Reşadiye
1133	ZEYTİNYAĞLI YİYEMEM	BURSA
4166	AYAĞINDA DAR ŞARVAR	KERKÜK
2543	BACANIZDA OT MUYDUM	SİVAS
229	BOĞAZINDA HAKİK VAR	YOZGAT/Akdağmadeni
1571	EREMEDİM VEFÂSINA DÜNYANIN	KONYA/Bozkır
4268	İZİ KAYIP KENDİ GİZLİ BİR YÂRE	SİVAS/Şarkışla/Sivrialan Köyü
309	NASİP OLSA GİNE GİTSEM YAYLAYA	SİVAS
984	BİR YİĞİT DÜNYADA KELEŞ GEZENDE	TRABZON

EK 3- TRT REPERTUVARINDA KADER KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

Rep.No	EZGİ ADI	YÖRESİ
2255	ALIVERİN SANDIĞIMDAN KÜRKÜMÜ	MUĞLA
2406	BACADAN GEL BACADAN	AĞRI
1966	BARAKA'NIN ALT YANINDA BAĞÇALAR	KONYA
638	BEGİM GÖZÜN AYDIN OLSUN	KARS
4007	BEN AĞLARIM EL GÜLER	TRABZON
4202	BİR AH ÇEKTİM DERİNDEN	RUMELİ/Deliorman
1359	BİR GEMİM VAR ADALARA YASLANIR	ANKARA
3986	BİR GEMİM VAR SALIVERDİM ENGİNE	EDİRNE
413	BİR SİGARA VER BANA	SİVAS
2040	ÇARŞAMBAYI SEL ALDI	SAMSUN/Çarşamba
1913	ÇAYA VARDIM ÇAYLARIM	ANTALYA
4251	EMMİLER EMMİLER	KONYA
1027	EVLERİNE VARAMADIM GAZELDEN	SAKARYA/Geyve
1038	GERMENCİYNEN BALTACIĞIN ARASI	AYDIN
139	GİNE AK YOKUŞU DUMAN BÜRÜDÜ	ANTALYA
2640	GONAKLAR YAPTIRDIM UZUN ÇARŞIYA	TOKAT/Reşadiye/Kızılcaören Köyü
4308	GÜNDÜZ BEYİM HAVALARDA UÇUYOR	MUĞLA
4305	İNİŞTE YOKUŞTA ATA BİNMEZDİM	ELAZIĞ
2688	KÖRLENME EY İNSANOĞLU	ERZURUM/Alvar Köyü
1179	MAKARAM SARI BAĞLAR	DİYARBAKIR
2322	MEVLÂM BİRÇOK DERT VERMİŞ	MALATYA
4085	OĞUL BUGÜN DUMAN ALMIŞ HEVSELİ (AY DİL AY DİL)	DİYARBAKIR
189	OY BİR SİGARA VER BANA	ORDU/Akkuş
18	PENCEREDE PERDE BEN	AMASYA
136	SABAHINAN ESEN SEHER YELİ Mİ	YOZGAT
1822	SARARDIM BEN SARARDIM	SİVAS
3819	ŞEN OLASIN ÜRGÜP DUMANIN GİTMEZ	NEVŞEHİR/Ürgüp
504	ŞU KARŞIKI DAĞDA KAR VAR DUMAN YOK	HATAY
1177	TESTİ DOLDURDUM ÇAYDAN	ANTALYA
2123	ZULMET DERYASINDA KAPILDIM SELE	SİVAS/Tokuş Köyü

EK 4- TRT REPERTUVARINDA TÂLÎH KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

Rep.N o	EZGİ ADI	YÖRESİ
3542	AYVA TURUNÇ NARIM VAR	KIRŞEHİR
1422	BEYAZ GEYME TOZ OLUR	BOLU
414	BİR DAL KESTİM ORMANDAN	ORTA ANADOLU
3810	DAĞIDIR YAR DAĞIDIR	ŞANLIURFA
186	EMİNE'M GİYMİŞ ALLARI	ÇANAKKALE/Biga
3567	ENDİM KUYU DİBİNE KUYU DİBİ SAZ İDİ	DİYARBAKIR
1281	ENTARİSİ DIM DIM YAR	SİVAS
27	ENTARİSİ YEŞİLLİ	YOZGAT/Boğazlıyan
3851	ERVÂH-I EZELDE LEVH-İ KALEMDE	ERZİNCAN
2669	GELMİŞ İKEN BİR HABERCİK SORAYIM	SİVAS
252	GEMİLERDE TÂLİM VAR	İSTANBUL
2856	GİNE VEDALAŞTI DİLDARI YÂREN	MALAT- YA/Akçadağ/Bekiruşağı
879	GÜLMEDİM DÜNYAYA GELDİM GELELİ	ANKARA
3095	KÖPRÜDEN GEÇER İKEN	RUMELİ/Selanik/Sahil Yenice Köyü
1802	ÜÇ KUŞUDUK UÇAR İDİK HAVADA	SİVAS

EK 5- TRT REPERTUVARINDA BAHT KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

Rep.No	EZGİ ADI	YÖRESİ
2398	AŞAĞIDAN BİR YEL ESTİ	SİVAS/Yıldızeli/Yusufoğlu Köyü
3707	ATIM ATIM KIR ATIM	MUŞ
4388	BİLMEM BÖYLE NEDEN SOLDUN	KIRŞEHİR
1216	BU GECE AY DOĞACAK	ERZURUM/Aşkale
2655	BU PINAR EŞME PINAR	ŞANLIURFA/Siverek
460	ÇATALKAYA ALINMAZ	ELAZIĞ/Palu
3648	ELİN VURMA KALBİMDEKİ YARAMA	MALATYA/Doğanşehir
3851	ERVÂH-I EZELDE LEVH-İ KALEMDE	ERZİNCAN
3143	ESMERİM GÜZEL ESMER	KERKÜK
3883	EY SEVDİĞİM SANA ŞİKÂYETİM VAR	SİVAS/Kangal
85	GARS'IN ÖNÜNE GAR YAĞMIŞ	ERZURUM/Narman/Samikale
1108	ISPARTA'DAN ÇIKTIM BAŞIM SELÂMET	AYDIN/Yenipazar/Dereköy
731	İKİ DURNAM GELMİŞ AKLI KARELİ	KONYA
3999	İŞTE GİDİYORUM ÇEŞM-İ SİYAHIM	KAHRAMANMARAŞ
34	NE ELMADIR NE DE NAR	ÇORUM
4439	SABAHTAN UĞRADIM BEN BİR FİGÂNA	ERZİNCAN
2571	SİNEMDE BİR TUTUŞMUŞ	ELAZIĞ
2836	ŞU DİYÂRI GURBET ELDE	KAYSERİ /Sarız
3373	TUNA TUNA ŞANLI TUNA	RUMELİ/Silistre/Aşağıbağva
3676	YOHDUR MENİM TAGATİM	AZERBAYCAN
3688	ZATEN BENİM BAHTIM KARA	GAZİANTEP

EK 6- TRT REPERTUVARINDA NASİP VE KISMET KAVRAMLARINA YER VERİLEN ESERLER

<u>Rep.No</u>	<u>EZGİ ADI</u>	<u>YÖRESİ</u>
4202	BİR AH ÇEKTİM DERİNDEN	RUMELİ/Deliorman
2255	ALİVERİN SANDIĞIMDAN KÜRKÜMÜ	MUĞLA
1038	GERMENCİYNEN BALTACIĞIN ARASI	AYDIN

**EK 7- TRT REPERTUVARINDA KADER KAVRAMINA DÂİR FARKLI
KULLANIMLARA YER VERİLEN ESERLER**

Rep.No	EZGİ ADI	YÖRESİ
4186	ADAKÖY DERESİ TAŞMIŞ GELİYOR	GİRESUN
2739	AŞAĞIDAN ACI POYRAZ ACILAR	SİVAS/Şarkışla/Kaleköy
2543	BACANIZDA OT MUVDUM	SİVAS
3256	BAHÇENİZDE BİR TAŞ ATTIM VİŞNEYE	MALATYA
184	BEL BAĞIMIN TOKASI	TRABZON
4415	BEYAZ TOPUK BESBELLİDİR	TEKİRDAĞ/Saray
3761	ÇÖĞRE AĞACINDA BİTER Mİ KORUM	ANTALYA/Ibradı
1778	DEPEKÖY ÜSTÜNE TÜFENG ASAYIM	KÜTAHYA
3141	ENTÂRİSİ AKTANDIR	KONYA/Akşehir
316	GEDİZ PAZARIDIR BENİM PAZARIM	KÜTAHYA/Simav
1472	GEYİNMIŞ KUŞANMIŞ YAYLADAN GELİR	İÇEL/Silifke-Mut
1906	HANIM SECCADESİN ATMIŞ ÇAYIRA	ÇANKIRI
3345	KALENİN BAYIR DÜZÜ	ORTA ANADOLU
1409	KALENİN BEDENLERİ (ALLILAR)	YOZGAT/Boğazlıyan
693	KALENİN BEDENLERİ (NİKSAR'IN Fİ- DANLARI)	TOKAT/Niksar
3829	KANATLI KAPININ DEMİR SÜRGÜSÜ	YOZGAT
2610	KARADIR KAŞLARIN FERMAN YAZDIRIR	ZONGULDAK
740	KOYUN SENİ GÜDE GÜDE GETİRDİM	SİVAS
2214	VAY BANA VAYLAR BANA	KONYA
3331	EĞER YÂRİN SANA YARAN OLURSA	MALATYA/Darende
2506	SEBEP MEZERİNDE YOSUNLAR BİTSİN	KIRŞEHİR
4211	ŞU SİNEMDE YARELERİM SIZILAR	ERZİNCAN/Tercan

EK 8- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE NASİP KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER⁴²³

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
296	DÜŞÜNÜN HALİNİ DERDE KALANIN	TOKAT
320	ENTÂRİSİ DAMGALI	BALIKESİR
418	GÖKTE UÇAN TEYYARE	ÇANAKKALE
425	GURBET ELDE BİR HAL GELDİ BAŞIMA	ERZİNCAN
494	KÂBENİN DALLARI BÖLÜK BÖLÜKTÜR	KARABÜK
32	BENDEN SELAM SÖYLEN O NAZLI YÂRE	SİVAS
47	BU SABAH AĞARDI DAĞLARIN ÖZÜ (BOZLAK)	KIRŞEHİR
141	NAZLI YARDAN BANA BİR HABER GELMİŞ	MALATYA

⁴²³ Eserlerin sıralaması cilt (1,2, 3) ve harf bazlı olarak yapılmıştır. Antolojide bulunan eserlerden Repertuvarda da bulunanların Repertuvar numarası verilmemiştir.

EK 9- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE BAHT KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
30	ALIVERİN TABANCAMI DOLDURUN	MUĞLA-BODRUM
45	APARMAĞA GELMİŞİK	KERKÜK
61	AŞAĞIDAN BİR YEL ESTİ	SİVAS
72	ATIM ATIM KIR ATIM	MUŞ
72	ATIM GARA BEN GARA	ANKARA
178	BU GECE AY DOĞACAK	ERZURUM
181	BU PINAR EŞME PINAR	ŞANLIURFA
211	ÇATALKAYA ALINMAZ	ELAZIĞ
308	ELİN VURMA KALBİMDEKİ YARAMA	MALATYA
324	ERVÂH-I EZELDE LEVH-İ KALEMDE	ERZİNCAN
329	ESTERGON KAL'ASI SU BAŞI DURAK	RUMELİ
352	EY SEVDİĞİM SANA ŞİKÂYETİM VAR	SİVAS
369	GARA CAMIŞLARI VURDUM BAYIRA	ERZURUM
373	GARSIN ÖNÜNE GAR YAĞMIŞ	ERZURUM
479	İKİ DURNAM GELMİŞ AKLI KARELİ	KONYA
479	İKİ DURNAM GELMİŞ AKLI KARELİ	NİĞDE
492	İŞTE GİDİYORUM ÇEŞMİ SİYAHIM	KAHRAMANMARAŞ
614	NE ELMADIR NE DE NAR	ÇORUM
672	SANA ÖĞRETEYİM DAĞDAN AŞMAYI	KASTAMONU
694	SİNEMDE BİR TUTUŞMUŞ	ELAZIĞ
726	ŞU DİYÂRI GURBET ELDE	KAHRAMANMARAŞ
749	TUNA TUNA ŞANLI TUNA	RUMELİ
756	URFAL'IYAM GÜL N'EDİM	ŞANLIURFA
815	ZATEN BENİM BAHTIM KARA	GAZİANTEP
5	AH ÇEKKİP ÂLEME EYLERİM FERYAT (DERBEDER)	KARS
6	AHA KILIÇ AHA MEYDANA VURANA	MALATYA
7	AKŞAM OLUR GÜNEŞ GİDER AY GELİR (MAYA)	SİVAS
10	ANASI DER BEN KIZIMI VEREMEM	VAN
23	BÂD-I SABÂ DOST ELİNE VARIRSAN	ERZİNCAN
23	BAĞDATLI'YAM BAHTIM YOK	ERZİNCAN
27	BEN BİR GARİP BÜLBÜL İDİM SARPA TÜNEDİM (OVA GARİBİ)	GİRESUN
30	BEN MİYİM DÜNYADA BİR BAHTI KARA (BOZLAK)	KIRŞEHİR
37	BİR BAĞI Kİ RÜZGAR TERSE VURURSA (YEDEKLİ DERBEDER)	KARS
97	DOSTLARINAN BOZUK GİTTİ ARAMIZ (AVŞAR BOZLAĞI)	ORTA ANADOLU
83	GEL CÂNANIM BENDEN HABER EYLEME	ÇORUM
86	GELİNİ GELİNİ KÖYÜN GELİNİ (MAYA)	MALATYA
86	GELİNİ GELİNİ KÜRDÜN GELİNİ	TUNCELİ
91	GİNE TELLİ TURNAM YARELENMİŞSİN (BOZ-	KIRŞEHİR

	LAK)	
113	İKİ KEKLİK SEKE SEKE	MALATYA
116	KALEMİ KAŞTA KOYDUN	DİYARBAKIR
118	KALKTI KISMET BU ELLERDE DURULMAZ (BOZ-LAK)	KIRŞEHİR
119	KARA BAHTIM KEM TALİHİM	ADANA
128	KISMET KALKTI BU ELLERDE DURULMAZ (BOZ-LAK)	KIRŞEHİR
134	MALIMIZ KAÇAK UĞRATMAN GÜMRÜĞE (EZO GELİN 2) (AĞIT)	GAZİANTEP
141	NAZLI GİZ ÇAKIR'DAN UĞRAMAYIN GÜMRÜĞE (EZO GELİN ÇIKIŞ HAVASI)	GAZİANTEP
143	NEDEN GARİP GARİP ÖTERSİN BÜLBÜL	KIRŞEHİR
145	NİCE DEFTERLERDEN İSMİM SİLDİRDİM (BOZLAK)	ÇUKUROVA
151	ÖZ CANIMDAN ÇOK SEVDİĞİM ERZURUM	ERZURUM
170	ŞÂD OLUP GÜLMEDİM GÜLLER İÇİNDE (BOZLAK)	KIRŞEHİR
176	TÜKENDİ NAKDİ ÖMRÜM	ŞANLIURFA
186	YÂRİN MENDİLİNİN UCUNU YAKTIM	MALATYA

EK 10- THMSÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE YAZI KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
20	AKŞAM OLDU YAKAMADIM GAZIMI	EGE
24	AL KADİFENİN TOPU	AFYON-DİNAR-KOZLUCA KÖYÜ
36	ALTIN TAS İÇİNDE KINAM KARILDI	MUĞLA-FETHİYE
37	ALTINI BOZDURAYIM	BURSA-ORHANELİ
38	ALTUN TABAKTA BAL VAR	KERKÜK
39	AMAN DÜNYA NE DAR İMİŞ	KIRŞEHİR
42	ANAM KİRMENİNİ ALSIN ELİNE	KIRŞEHİR-MUCUR
46	ARABALAR TIKIR MIKIR GELİYOR	DENİZLİ-ACIPAYAM
66	AŞEYİM DE ŞU DAĞLARI AŞEYİM	MUĞLA-BODRUM
76	ATLARIINI TEPE TEPE GELDİLER	ERZİNCAN-KEMÂLİYE
86	AYAĞINDA DAR ŞALVAR	KERKÜK
102	BAĞLANDI YOLLARIM KALDIM ÇARESİZ	SİVAS
122	BEGİM GÖZÜN AYDIN OLSUN	KARS
125	BEN BİR AVUÇ KİŞNİŞEM	ARTVİN
126	BEN BİR DEMİRCİNİN KIZIYIM	KÜTAHYA-DOMANIÇ
131	BEN GÜL İDİM BÜLBÜL KIRDI DALIMI	RUMELİ
134	BEN YEMENİMİ AL İSTERİM	BURSA
134	BENDEN SELAM OLSUN BOLU BEYİNE	KASTAMONU
164	BİR YİĞİT DÜNYADA KELEŞ GEZENDE	TRABZON
171	BOĞAZINDA HAKİK VAR	YOZGAT
197	CABUR DAĞDAN KUŞ GELİYOR	ŞANLIURFA
197	CAMİNİN ARDI AYAZ	KIRIKKALE
201	CEPKENİMİ AL İSTERİM	ANTALYA-KORKUTELİ
202	ÇAĞRIRIN EFELERİ	AFYON
209	ÇARŞAMBA DEDİKLERİ	SAMSUN
209	ÇARŞAMBAYI SEL ADI	SAMSUN
211	ÇATAL ÇAMA KURŞUN ATTIM GEÇMEDİ	KAYSERİ
223	ÇEKİRGEM UÇAR GELİR	ESKİŞEHİR
257	DAŞ HARMANIN MAZISI	KARABÜK
277	DERSİM BİR DAĞ İÇİNDE	TUNCELİ
279	DİNAR YOLU GİDE GELE AŞINDI	ANTALYA
285	DOST ELİNE GİDEN DURNAM	MALATYA
293	DUT AĞACI DUT VERİR	KAYSERİ
295	DÜNGÜRCÜLER GELDİ SIRA SIRA DİZİLDİ	ERZURUM
303	EL NE BİLİR YAR AŞKINA YANDIĞIM	SİVAS

322	EREMEDİM VEFÂSINA DÜNYANIN	KONYA
329	ESTİ BAHAR YELİ KARLAR ERİDİ	SİVAS
350	EY DAŞ DELİK DAŞ DELİK	AFYON
353	EY ŞÂHİN BAKIŞLIM BÜLBÜL AVAZLIM	SİVAS
353	EY ŞÂHİN BAKIŞLIM BÜLBÜL AVAZLIM	ERZİNCAN
359	FESİMİN KOZASINA	AYDIN
369	GARA GOYUN YAYILIR	KASTAMONU
384	GELE GELE GELDİK BİR KARA TAŞ	ŞANLIURFA
388	GEMİ KALKAR SULARA AKAR	RUMELİ
395	GIRMA TAŞIN KENARI	MALATYA
406	GİNE AK YOKUŞU DUMAN BÜRÜDÜ	ANTALYA
424	GÖSTER EY ALLÂHİM GÖSTER	RUMELİ
428	GÜL KOYDUM GÜL TASINA	NEVŞEHİR
434	GÜVERCİNİM SÜT BEYAZ	AKSARAY
442	HAKÎKAT GİZLİ BİR SIRDIR	EGE
463	HEM OKUDUM HEMİ YAZDIM	ÇORUM
474	ISPARTADAN ÇIKTIM BAŞIM SELAMET	AYDIN
484	İNCİYEM ÜZÜLMÜŞEM	DİYARBAKIR
511	KAPISININ ÖNÜNDE YEŞİLLER PAZILARI	TRABZON
519	KARADENİZ GÜMBÜR GÜMBÜR GÜMELER	KOCAELİ
538	KAYNAR KAZAN TAŞMAZ MI	BİLECİK
541	KEKLİK GİBİ KANADIMI SÜZMEDİM	ERZİNCAN
546	KESTANEYİ KAVURDUM	MUĞLA
547	KEVENGİN YOLLARINDA	ELAZIĞ
547	KEVENGİN YOLLARINDA	ELAZIĞ
554	KIZARDI KAYALAR AL GEYDİ DAĞLAR	ERZİNCAN
606	MOR KOYUN MELER GELİR	ANKARA
612	NASİP OLSA GİTSEM YAYLAYA	SİVAS
616	NE UZUNDUR ŞU FATSANIN YOLLARI	ORDU
654	PINARDAN DUDU GEÇTİ	SİVAS
687	SEPETÇİOĞLU BİR ANANIN KUZUSU	KASTAMONU
691	SIRA SIRA KAZANLAR	RUMELİ
692	SIRA SIRA KAZANLAR	MUĞLA
692	SIRA SIRA KAZANLAR	AKSARAY
714	ŞAHİN İDİM DAĞ BAŞINDA OTURDUM	ŞANLIURFA
717	ŞINGİR MINGİR ÇUL DOKUDUM	GAZİANTEP
742	TERAZİ MİZAN İMİŞ	GİRESUN
753	TÜTÜNLÜKTE HÂNELER	TRABZON
763	ÜĞRÜNÜ ÜĞRÜNÜ GELİR DEREDEN	SİVAS
765	VARAKANIN ALT YANINDA BAHÇALAR	KONYA
787	YAZAN KÂTİP KARA YAZMIŞ YAZIMI	RUMELİ
805	YÖRÜ GÜZEL YÖRÜ YOLUNDAN KALMA	TOKAT
811	YÜKSEK YAYLALARDA KALDIM HALİLİM	RUMELİ
812	YÜRÜ GÜZEL YÜRÜ YOLUNDAN GALMA	TOKAT

817	ZEYTİNYAĞLI YİYEMEM AMAN	BURSA
7	AKŞAM OLUR GÜNEŞ GİDER AY GELİR (MAYA)	SİVAS
9	ALİ BEYİM GOYA GOYMUŞ FESİNİ (GURBET HAVASI)	BURDUR
49	BÜLBÜLLER ÖTER GÜLLERDE	SİVAS
53	ÇEKİN ÇADIRIMI KURUN YAZIYA	ŞANLIURFA
54	ÇIK YUKARI BEN BAĞLAYIM BAŞINI	SİVAS
59	DAM BAŞINDA UFAK UFAK CIZILAR	MALATYA
64	DERYA KENARINDA KAYIK DEĞİLİM	SİVAS
78	EZO GELİN BENİM OLSAYDIN DA SENİ VERMEZDİM FELEĞE	GAZİANTEP
79	FELEK GETİRDİ GENE BENİM ÖZÜMÜ	GAZİANTEP
85	GELE GELE GELDİM BU KARA TAŞA	ELAZIĞ
86	GENÇ YAŞIMDA FELEK VURDU BAŞIMA	SİVAS
92	GİYİNDİM KUŞANDIM GİTTİM DÜĞÜNE	KIRIKKALE
100	GÜNE DÜŞTÜM GÖLGEDEN GÜNE DÜŞTÜM	ŞANLIURFA
105	HAVAYI DA DELİ GÖNÜL HAVAYI	ÇUKUROVA
105	HAZELİ DE DELİ GÖNÜL HAZELİ (TÜRKMENİ BOZLAK)	ÇUKUROVA
106	HER NE ZAMAN GÖRSEM SENİ EVEREK DAĞI (BOZLAK)	KAYSERİ
120	KARA İMİŞ BU ANTEP'İN YAZISI (ANTEP MÜDÂFAA HÂTİRÂTI TÜRKÜSÜ)	GAZİANTEP
130	KOYUN KUZULAYINCA	TOKAT
138	MURÂDİ BÖYLE AKAR GİDER MURÂDİ BÖYLE (ACEM HOYRATI)	ŞANLIURFA
143	NE KARAYMIŞ ŞU ALNIMIN YAZISI	ADANA
156	SABAHTAN KALKTIM YIUKADIM YÜZÜM (BOZLAK)	ORTA ANADOLU
166	SON BAKIŞIM OLDU TOKLUMEN'İN KÖYÜNE	KIRŞEHİR
170	ŞAH HÜSEYİN'İM ATTAN DÜŞTÜN (AĞIT)	ERZURUM
172	ŞU DÜNYADA ÜÇ NESNEDEN KORKARIM	ADANA
173	ŞU KARŞI KI GAVUR KÖYÜ (AŞİRET HAVASI)	GAZİANTEP
185	YÂRİN ELLERİNDE DOSTUN KÖYÜNDE	MALATYA
187	YATIKLAR UYANIKLAR	ŞANLIURFA
199	YÜRÜ GÜZEL YÜRÜ	ORTA ANADOLU

EK 11- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE FELEK KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
10	AH DAĞLAR SERİN DAĞLAR	TRABZON
12	ÂHIRINDA BU DERT BENİ ÖLDÜRÜR	DOĞU ANADOLU
20	AKŞAM OLDU YAKAMADIM GAZIMI	EGE
27	AL YEŞİL DÖKÜN ANNELER	ŞANLIURFA
55	ARPA ORAĞA GELDİ	DİYARBAKIR
55	ARPALAR ORAK OLDU	BAYBURT
65	AŞAMADIM BERGAMANIN BELİNDEN	AFYON-DİNAR
72	ATEŞİM YANMADAN DUMANIM TÜTER	HATAY-ANTAKYA
73	ATIM YOK KI BİNEYİM	SİVAS
116	BARDAĞI KOYDUM TEREĞE	ERZURUM
123	BELEN TEPEŚİNDE ÇALINAN SAZLAR	BOLU
129	BEN FELEĞİ GÖRDÜM TAŞTAN İNERKEN	BAYBURT
132	BEN Mİ DEDİM SANA GÜZEL OLASIN	RUMELİ
136	BENİ ŞÂD ETMEDİ BU ÇARK-I FELEK	SİVAS
140	BEYAZ GÜL KIRMIZI GÜL	KERKÜK
143	BİN DERDİM VAR İDİ BİN DAHA OLDU	KAHRAMANMA- RAŞ
157	BİR ODA YAPTIRDIM HURMA DALINDAN	TRABZON
160	BİR SEN KALDIN FELEK BANA GÜLECEK	KAHRAMANMA- RAŞ
163	BİR TÜRKÜ DİYECEĞİM	RİZE
163	BİR YAYLA İSTERİM YÖRÜK GONMADIK	DENİZLİ
168	BİZE GAM YUTTURDU DEVRÂN-I FELEK	KAYSERİ
171	BODRURLULAR ERKEN BİÇER EKİNİ	MUĞLA
175	BU DAĞLAR KÖMÜRDENDİR	KARS-HANAK
177	BU DÜNYADA MURÂDIMA	ERZURUM
186	BUGÜN GÜNLERDEN CUMADIR CUMA	BAYBURT
189	BULUTLAR OYNAR OYNAŞIR FELEKTE	ARTVİN
190	BUNA DEVRİ DÜNYA DERLER	KARS
191	BÜLBÜL BAĞA GİRMİŞ YAPMIŞ YUVAYI	ERZURUM
192	BÜLBÜL BAĞA GİRMİŞ YAPMIŞ YUVAYI	SİVAS
193	BÜLBÜL TEK UYANDIM BİR SEHER-İ NAGAH	ERZURUM
194	BÜLBÜLLER DÜĞÜN EYLER	ŞANLIURFA
194	BÜLBÜLÜM ALTIN KAFESTE	RUMELİ
210	ÇATAL ÇAMA GURŞUN ATTIM GEÇMEDİ	BOLU
228	ÇİĞRIŞIR BÜLBÜLER GELMİYOR BAĞBAN	SİVAS
233	ÇIRA ÇATTIM YANMADI	ÇANKIRI
234	ÇİÇEKDAĞI DERLER VAR MI SANA ZARARIM	ORTA ANADOLU

235	ÇİFTE KUBURLARI ÇAKTIM ALMADI	EDİRNE
243	DAĞLAR DAĞIMDIR BENİM	DİYARBAKIR
244	DAĞLAR DAĞLADI BENİ	KIRŞEHİR
246	DAĞLARDA MEŞELERDE	MUŞ
278	DEVRENT DERESİNE DUMAN BÜRÜDÜ	DENİZLİ
279	DEYMEN TEPESİNDE ÇALDIĞIM SAZLAR	BOLU
280	DİNLEYİN KARDAŞLAR BENİM SÖZÜMÜ	RUMELİ
288	DUMAN ALDI YOLLARIMI	ERZİNCAN293
296	DÜNYADA TÜKENMEZ MURÂT VAR İMİŞ	SİVAS
320	ENTARİSİ DAMGALI	BALIKESİR
323	ERİSİN DAĞLARIN KARI ERİSİN	ANKARA
326	ERZURUM OVALARI/ŞAL GARA ŞALVAR GARA	ERZURUM
358	FELEK ŞÂD OLACAK GÜNÜN GÖRMEDİM	AMASYA
367	GAM YÜKÜNE TÜCCR OLDUM SATARAIM	ŞANLIURFA
368	GAR MI YAĞMIŞ YÜCE DAĞLAR BAŞINA	KIRŞEHİR
369	GARA CAMIŞLARI VURDUM BAYIRA	ERZURUM
379	GEÇTİ GİTTİ VATANINA YURDUNA	ERZİNCAN
382	GEL EY GÖNÜL MÜ EDİNME BU DEHRİ	MALATYA
382	GEL GÖNÜL GİDELİM AŞK ELLERİNE	SİVAS
388	GELSİN DEYİ ARZULAMIŞ YAR BENİ	KARS
393	GEYDİRMİŞLER BOYLU BOYLU SEVAYİ	KONYA
395	GIRMA TAŞIN KENARI	MALATYA
404	GİDİN DEYİN O SERÇEYE	ERZİNCAN
405	GİDİYOM DEME BANA	AMASYA
408	GİNE VEDALAŞTI DİLDÂRİ YÂREN	MALATYA
409	GİNE YEŞİLLENDİ BORUN BAĞLARI	KONYA
419	GÖKTEKİ YILDIZIN UÇU TERAZİ	NEVŞEHİR
420	GÖNÜL ARZUMANIM SENSİN EZELDEN	ANKARA
422	GÖNÜL NE BEKLEERSİN VİRAN KÖŞKÜNDE	ERZİNCAN
422	GÖNÜL NE GEZERSİN SEYRAN KÖŞKÜNDE	ERZİNCAN
425	GURBET ELDE BİR HAL GELDİ BAŞIMA	ERZİNCAN
425	GURBET ELLERDE OLDUM YARALI	KERKÜK
442	HAKÎKAT GİZLİ BİR SIRDIR	EGE
446	HANAYLAR YAPTIRDIM DÖŞEDEMEDİM	KIBRIS
459	HAYDİN GÜZELİM AT OLUR DA DEPMEZ Mİ	AFYON
460	HAZÂN İLE GEÇTİ ŞU ÖMRÜM BENİM	SİVAS
463	HER SABAH HER SABAH CÜMBUŞA GELİR	TOKAT
464	HER SABAH HER SABAH GELİR GEÇERSİN	ANKARA
471	HÜSEYİNİKTEN ÇIKTIM SEHER YOLUNA	ELAZIĞ
473	ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ	İZMİR
496	KAHPE FELEK SANA NETTİM NEYLEDİM	SİVAS
496	KAHPE FELEK ŞAŞIRTTI YOLUMU	SİVAS
501	KALEDEN İNDİM İNİŞ	SİVAS
502	KALEDEN İNİŞ M'OLUR	GAZİANTEP

506	KALK GİDELİM DAĞLARA	BOLU
517	KARA KÖPRÜ NARLIKTIR	ŞANLIURFA
541	KEKLİK OLSAM ÇALI DİBİ DEŞERİM	YOZGAT
542	KELEĞİM YANA GİDER	VAN
545	KESTANENİN İRİSİ	NEVŞEHİR
549	KIR AT BU DAĞLARI AŞMALI BUGÜN	SİVAS
562	KÖMÜR GÖZLÜM ATEŞİNE DÜŞELİ	ERZURUM
565	KÖRPE İKEN KIRDI FELEK DALIMI	KAHRAMANMA- RAŞ
567	KUKO DALDAN AŞAĞI	TRABZON
569	KURBAN OLAM GÖZLERİNİN MESTİNE	ŞANLIURFA
573	KÜÇÜK YAŞTA GURBET ELDE	MALATYA
574	KÜPKIRAN BUZ BAĞLADI	AĞRI
595	MENDİLİMİN YEŞİLİ	İSTANBUL
598	MERDİVEN ALTINDA TAVUK GIDAKLAR	ISPARTA
604	MİHRİCAN MI DEYDİ GÜLÜN MÜ SOLDU	YOZGAT
628	OĞLAN YAĞLIĞUN HANI	KERKÜK
641	ÖTÜYOR BÜLBÜLLER GELMİYOR BAĞBAN	TRABZON
646	PENCEREDEN BİR TAŞ GELDİ	ELAZIĞ
653	PINARA VARMADIN MI GÜL KOYDUM ALMA- DIN MI	ŞANLIURFA
664	SABAHIN SEHER VAKTİNDE	DENİZLİ
667	SABAHTAN ESTİ DE BİR KANLI SAZAK	ERZİNCAN
670	SALLANA SALLANA GELİR GEÇERSİN	KARS
672	SANA ÖĞRETEYİM DAĞDAN AŞMAYI	KASTAMONU
681	SEHERDE AĞLAYAN BÜLBÜL	SİVAS
682	SEHERDE İNDİM BEN BAĞA	ŞANLIURFA
685	SEN TABİPSİN SARMAZSIN YARAMI	SİVAS
686	SENNEN AYRI BU DÜNYAYI NEYLEREM	KARS
718	ŞİRİN NAR DÂNE DÂNE	GAZİANTEP
719	ŞU BENİM DİVÂNE GÖNLÜM	SİVAS
724	ŞU DERENİN ARMUDU	ESKİŞEHİR
733	ŞU YALAN DÜNYAYA GELDİM GELELİ	TUNCELİ
745	TİREN GELDİ MORMANA'YA DAYANDI	SİVAS
751	TÜRKMEN KIZI	SİVAS
755	UN ELERLER ELEĞİNEN	ERZURUM
804	YÖRÜ ÇOBAN YÖRÜ VAR GİT	KASTAMONU
814	ZÂLİM FELEK DEĞİRMENİN DÖNDÜ MÜ	KAYSERİ
814	ZANDALYA GETİRİN GELİN OTURSUN	ANTALYA
3	AĞLA GÖNÜL YİNE BUGÜN AĞLAMANIN ZA- MANI GELDİ	ADIYAMAN
4	AĞLAYALIM ATATÜRK'E	SİVAS
6	AHA KILIÇ AHA MEYDAN VURANA	MALATYA
6	AHD-I VEFA ETTİM YOLUNDA ÖLEM	SİVAS

9	ALTUN İKEN TUNÇ OLDUM	ŞANLIURFA
11	ANLADIM EVELDEN BÖYLEDİR TAKDİR	KIRŞEHİR
11	ANTEPİN ETRAFI GÜL İLE DİKEN	GAZİANTEP
12	ARKIM AYIKLANDI DA SUYUM AKMIYOR	ÇUKUROVA
13	ASAF'IN MİKTÂRINI BİLMEZ SÜLEYMAN OLMAYAN (ŞANLIURFA DİVANI)	ŞANLIURFA
17	AŞŞAĞIDAN GELİYOR BİR KANLI MELEK	SİVAS
17	ATIMI BAĞLADIM DELİKLİ TAŞA	ORTA ANADOLU
18	AYAĞINDA CIZMA BURNUNDA HIZMA	ŞANLIURFA
20	BABA BÖĞÜN DALDA YERİ (HOYRAT)	ŞANLIURFA
23	BAĞLAMADI BAĞLAMADI (MATARI HOYRATI-HURMATI AĞZI)	KERKÜK
25	BANA GAM YUTTURDU SEHPÂ'YI HİCRAN	ERZURUM
26	BAŞIMA VURDUN DA DEL'ETTİN BENİ	GÜNEYDOĞU
27	BEBEK SENİ BELEDİM	GAZİANTEP
27	BE BİR KILIÇOĞLU'YUM MUHABBETTE YERİM VAR	GAZİANTEP
28	BEN DE BİLEMEDİM YAYLANIZIN YOLUNU	SİVAS
29	BEN DE ŞU DÜNYAYA GELDİM GELELİ	GAZİANTEP
34	BIRAKTIN YALINIZ GURBET ELLERDE (BOZ-LAK)	KIRŞEHİR
35	BİLMEM BU FELEĞİN NESİ VAR BENDE	KAHRAMANMARAŞ
35	BİLMEM KADERDEN Mİ BİLMEM TECELLÎ	ŞANLIURFA
35	BİLMEM SENİ KİME ŞEKVÂ EYLİYEM	MALATYA
36	BİNGÖL BUGÜN DUMANDIR	BİNGÖL
36	BİNMIŞEM NUH GEMİSİNE	KERKÜK
36	BİR ANADAN BU DÜNYAYA GELİNCE	KIRŞEHİR
37	BİR BÜLBÜLÜM GÜL DALINDA ÖTERİM	MALATYA
40	BİR GÜZELİN DE SİTEMİNDEN NÂRINDAN	SİVAS
43	BİZE DE BANAZDA PİR SULTAN DERLER	SİVAS
45	BÖYLE BAĞLAR YAR BAŞINI BÖYLE BAĞLAR	DİYARBAKIR
46	BU DAĞLAR KÖMÜRDENDİR	ERZURUM
47	BU PERİŞAN HALLARIMI	SİVAS
51	CEREN KAÇAR YAVRULARI KAÇAMAZ	AKSARAY
53	ÇEKİLMİYEN DERTLERİMİZ BÖLÜŞEK	MALATYA
56	ÇOK AHTUM VAR İDİ ÇIKMADIK YAZA (KALALİ NOKTA HALI DESTANI)	RİZE
62	DELİ GÖNÜL HANGİ DALA KONARSIN (ÇAMŞİH AĞZI)	SİVAS
62	DELİ GÖNÜL MELUL OLUP AĞLAMA	DİYARBAKIR
63	DERİN DERELERİN İNCE DUMANI	SİVAS
65	DİYARBAKIR DAĞI DUMANDIR	DİYARBAKIR
69	DÜNYA MI DEĞİŞTİ BİLMEM NE OLDU	SİVAS
69	DÜŞ MÜDÜR HAYAL MİDİR BİLMEDİN (MAYA)	DİYARBAKIR

71	EL GEÇİR GARABAĞ'DAN (GARABAĞ ŞİKESTE-Sİ-RİTMİK ZERBİ-ZERBİ MUGAMI)	AZERBAYCAN
73	ENGİNNİK DEDİĞİN EYİ Bİ ŞEYDİR	-
76	EVLERİ VAR DERYÂYA GARŞI (MANİ-OSMANI-ZERBİ-RİTMİK MUGAMI)	AZERBAYCAN
78	EZO GELİN BENİM OLSAYDIN DA SENİ VER-MEZDİM FELEĞE	GAZİANTEP
79	FELEK GAYET DÖNEK DÜNYA İSE CELLÂD-I MÜTHİŞTİR (URFA SÜMBÜLESİ)	DİYARBAKIR
79	FELEK GETİRDİ GENE BENİM ÖZÜMÜ	GAZİANTEP
79	FELEK İLEN ŞU CİHANI BÖLÜŞTÜK	ERZİNCAN
79	FELEK SİLLESİNİ YÜZÜME ÇAKTI	ERZURUM
79	FELEK ŞÂD OLACAK GÜNÜN GÖRMEDİM	SİVAS
80	FELEK VAZGEÇMİYOR BENDEN	ŞANLIURFA
83	GEÇENİN YARISIDI (ÖMERGELE HOYRATI)	KERKÜK
83	GEL GÖNÜL ALDANMA DÜNYA MALINA	ERZURUM
84	GEL HELE GARDAŞ GEL VİRAN YURTLARA	MALATYA
84	GELDİ GÜZ AYLARI HAVA SOĞUDU	SİVAS
85	GELİN KIZLAR GELİN BENİM YANIMA GELİN	GAZİANTEP
86	GENÇ YAŞIMDA FELEK VURDU BAŞIMA	SİVAS
86	GENÇ YAŞIMDA FELEK VURDU BAŞIMA	SİVAS
87	GEMİLERİM KALDI DERYÂ YÜZÜNDE	MALATYA
90	GİNE BİR AYRILIK DÜŞTÜ SERİME (BOZLAK)	ANKARA
90	GİNE EFKÂR BASTI GARİP GÖNLÜMÜ	KAHRAMANMA-RAŞ
92	GİRDİM TÜNELE DAYALI KÜREK (AĞIT)(BOZLAK)	ORTA ANADOLU
92	GİYİNDİM KUŞANDIM GİTTİM DÜĞÜNE	KIRIKKALE
96	GÖNÜL YÜKSEKLENMİŞ ALÇAKLAYAMAM	ELAZIĞ
96	GÖR Kİ FELEK BİZE NELER EYLEDİ (BOZLAK)	KIRŞEHİR
98	GURBET ELLERİNDE YASTIĞIM TAŞ OLDU	BURDUR
98	GÜL EKTİM EVLEK EVLEK	DİYARBAKIR
99	GÜL YAR SENİNLE OTURSAM KÖŞKE	SİVAS
99	GÜLLER BİTMİŞ VİRANELER YURDUNDA	SİVAS
100	GÜNE DÜŞTÜM GÖLGEDEN GÜNE DÜŞTÜM	ŞANLIURFA
101	GÜZELLERDE SEN GÜZELSİN YARELER OLDU HEZAR (DİVAN)	ERZURUM
102	HACILAR HOCALAR BİR ARAYA GELSELER (BARAK)	GAZİANTEP
103	HASRET KALDIM SADIK YÂRE (I. VARYANT)	DİYARBAKIR
104	HASTA DÜŞTÜM DE TUTMAZ ELİM KALEMİ	KAYSERİ
105	HELE BAKIN ŞU FELEĞİN İŞİNE	KIRŞEHİR
106	HELE NİYETİNİZ NE İSE CANIM ÂŞIKLAR (DER-BEDER)	KARS
119	KARA BAHTIM KEM TALİHİM	ADANA
120	KARA GÖZLER HUNİDİR KARA GÖZLER (HOYRAT)	DİYARBAKIR

122	KARLI DAĞLAR KARANLIĞIN BASTI MI (BİR BULUT KAYNOYOR SİVAS ELİNDEN)	SİVAS
124	KARŞIMDA DURDUN YETER	DİYARBAKIR
125	KATIRCIOĞLU DER Kİ KIRILDI DALIM (BOZLAK)	NİĞDE
125	KAYALAR KAYALAR DA YÜKSEK KAYALAR	MALATYA
126	KEMENT ATTIN KOYDUN BENİ TUZAĞA	SİVAS
130	KÖMÜR GÖZLÜM NE GEZERSİN BU BAĞDA	ERZURUM
131	KURBAN OLURUM MEZERİYİN TAŞINA (BOZLAK-AĞIT)	ANKARA
132	KÜÇÜKTEN GÖRMEDİM ANA KUCAĞI (KATIRCIOĞLU BOZLAĞI)	NİĞDE
135	MECNUN MİSALİYİM ÇÖLLER KRALI	ADANA
136	MEKTUP SELAM SÖYLE BENDEN SİLAYA (ÇAMŞIHI AĞZI)	SİVAS
138	MEZARIMI DERİN DEŞİN DAR OLSUN	ADANA
140	NAN-Ü KASEMNÂDA TAKSİMDE MEVLÂ	KIRIKKALE
142	NE DÖNERSİN KAHPE FELEK BAŞIMDA (GURBET HAVASI)	BURDUR
145	NEYDEM FELEK NEYDEM ALDI GAM BENİ	MALATYA
147	ODA SENİN DÖŞENMİŞ ODA SENİN (BOZLAK)	GÜNEYDOĞU ANADOLU
147	OĞUL BUGÜN DALDALANIM DALIM YOK DALDALANI	DİYARBAKIR
155	SAAT ÜÇ BUÇIKTA PAZARI GEZDİM (BOZLAK)	ORTA ANADOLU
157	SAKIN KIRMA ŞU GARİP GÖNLÜMÜ	MALATYA
158	SALINIP GELİR GELİN YAYLA YOLUNDAN	BURDUR
160	SARIYERDEN SU GELİR SARIYERDEN	SİVAS
164	SİTEM TAŞLARINA VURDUM BAŞIMI (BOZLAK)	KIRŞEHİR
165	SOFU'LARA VARDIM HANİ KAVAL'LAR	MALATYA
168	SÜRME BENİ (DİYARBAKIR ARAZBOR HOYRATI)	DİYARBAKIR
171	ŞOKHİM DERESİNDEN ENDİ CEYRANIN SÜRİSİ (KEREM HAVASI)	KERKÜK
175	TER SİNEMİ ÇÜRÜTTÜ TER SİNEMİ	SİVAS
175	TÜNELE VARDIM DA DAYALI KÜREK	AKSARAY
181	VİLÂYETİM ANTEP KÖYÜM DE SULTAN (AĞIT)	KIRŞEHİR
182	YAKINA GEL YAKINA (MAYA)	DOĞU ANADOLU
183	YALANDIR ŞU DÜNYANIN ÖTESİ YALAN (TÜRKMENİ AĞZI)	ADANA
186	YARMI'YA VARDIM DA BİR KANLI KÜREK (AĞIT) (BOZLAK)	ÇUKUROVA
189	YAZ GELENDE ÇIKAM YAYLA SENİN BAŞINA (MAYA)	ERZURUM
189	YAZI BİLMEM (HOYRAT)	ŞANLIURFA
192	YİNE KISMETİM KALDIRDI FELEK (ARGUVAN AĞZI)	MALATYA
193	YIKTIN YUVAMI YİNE YÜZÜN GÜLMESİN (BARAK)	GAZİANTEP

195	YORULDUM YOLA OTURDUM	ORTA ANADOLU- ORTA TOROSLAR
195	YÜCE DAĞ BAŞINDA ARMUT AĞACI	ELAZIĞ
196	YÜCE DAĞ BAŞINDA AY GANDİL OLUR	MALATYA
196	YÜCE DAĞ BAŞINDA DURDUM AĞLADIM	SİVAS
198	YÜKLEDİN ÜSTÜME BU GAMI FELEK	SİVAS
200	ZÂLİM FELEK DUYMADIN MI SESİMİ	SİVAS
200	ZİLAN DERESİ BÜKÜLÜR GİDER (LAVİK AĞZI)	VAN

EK 12- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE TÂLİH KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
134	BEN DE BU DÜNYAYA GELDİM GELELİ	MANİSA
140	BEYAZ GEYME TOZ OLUR	BOLU
148	BİR DAL KESTİM ORMANDAN	ORTA ANADOLU
171	BOĞAZINDA HAKİK VAR	YOZGAT
196	BÜYÜK CEVİZİN DİBİ	MALATYA
243	DAĞIDIR YAR DAĞIDIR	ŞANLIURFA
298	EĞDİM KAVAK DALINI	DİYARBAKIR
298	EĞDİM SÖĞÜT DALINI	DİYARBAKIR
316	EMİNEM GİYMİŞ ALLARI	ÇANAKKALE
318	ENDİM KUYU DİBİNE	DİYARBAKIR
320	ENTÂRİSİ DIM DIM YAR	SİVAS
321	ENTÂRİSİ YEŞİLLİ	YOZGAT
353	EYDİM KAVAK DALINI	DİYARBAKIR
390	GEMİLERDE TÂLİM VAR	İSTANBUL
408	GİNE VEDALAŞTI DİLDÂRI YÂREN	MALATYA
563	KÖPRÜDEN GEÇER İKEN	RUMELİ
727	ŞU FÂNİ DÜNYAYA GELDİM GELELİ	MANİSA
762	ÜÇ KUŞUDUK UÇARIDIK HAVADA	SİVAS
47	BU NASIL TÂLİHTİR BU NASIL KADER (BOZLAK-AĞIT)	KIRŞEHİR- KIRIKKALE/KESKİN DOLAYLARI
60	DAMLASIN SARI ÇAMDAN KATIRAN (GURBET HAVASI)	BURDUR
92	GİYİNDİM KUŞANDIM GİTTİM DÜĞÜNE	KIRIKKALE
119	KARA BAHTIM KEM TALİHİM	ADANA
135	MECNUN MİSALİYİM ÇÖLLER KRALI	ADANA
144	NEDİR BU BAŞIMDA BU SEVDA NEDİR (BOZLAK)	KIRŞEHİR
155	SAAT ÜÇ BUÇUKTA PAZARI GEZDİM (BOZLAK)	ORTA ANADOLU
174	TÂLİH BİZİ ATTI GURBET ELLERE	MALATYA

EK 13- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE KISMET KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
4	AÇIL MOR MENEVŞEM BAHAR ERİŞTİ	SİVAS
16	AK KOYUNUN AKLIĞI	DENİZLİ
30	ALIVERİN SANDIĞIMDAN KÜRKÜMÜ	MUĞLA
199	CAN ÖZÜMDEN BESMELEYİ ÇEKİNCE	KIRIKKALE
202	CEZAYİRDİR KOÇ YİĞİDİN VATANI	ÇANKIRI
216	ÇAYA DÜŞTÜ TUTAMADIM KOLUNU	EGE
296	DÜŞÜNÜN HALİNİ DERDE KALANIN	TOKAT
391	GERMENCİYNEN BALTACIĞIN ARASI	AYDIN
399	GİDE GİDEYARELERİM DİRİLDİ	RUMELİ
444	HALİL OĞLAN GEL SENİNLE KAÇALIM	SİVAS
494	KÂBENİN DALLARI BÖLÜK BÖLÜKTÜR	KARABÜK
526	KARŞI DAĞLAR BİZİMDİR	GÜMÜŞHANE
729	ŞU KARŞIKI DAĞDA KAR VAR DUMANYOK	HATAY
736	TANRIDAN DİLEDİM BU KADAR DİLEK	ERZİNCAN
761	ÜÇ GUŞUDUK UÇARIDIK HAVADA	AFYON
807	YÜCE DAĞ BAŞINDA GARA GIŞ OLUR	ZONGULDAK
15	AŞAM ANAM BU DAĞLARIN KURDU VAR	ERZURUM
29	BEN GİDİYOM AMÂNETİM ALLÂH'A	KIRŞEHİR
35	BİLMEM KADERDEN Mİ BİLMEM TECELLÎ	ŞANLIURFA
40	BİR KUŞ KONMUŞ ZİYÂRETİN BAŞINA	SİVAS
58	DAĞLAR SENİ DELİK DELİK DELERİM (BOZLAK)	ORTA TOROSLAR
76	EVLERİ VAR DERYÂYA GARŞI (MANİ-OSMANI-ZERBİ-RİTMİK MUGAMI)	AZERBAYCAN
91	GİNE KISMET ÇEKTİ GURBET ELLERE	GAZİANTEP
105	HAZELİ DE DELİ GÖNÜL HAZELİ (TÜRKMENİ BOZLAK)	ÇUKUROVA
110	ILGIT ILGIT ESEN SEHER YELLERİ	ÇUKUROVA
118	KALKTI KISMET BU ELLERDE DURULMAZ (BOZLAK)	KIRŞEHİR
118	KALKTI KISMET BU ELLERDE DURULMAZ (BOZLAK)	KIRŞEHİR
127	KIR ATIM KALK GİDELİM HARÂP HÂNE DEN (BOZLAK)	ORTA ANADOLU
128	KISMET KALKTI BU ELLERDE DURULMAZ (BOZLAK)	KIRŞEHİR
140	NAN-Ü KASEMNÂDA TAKSİMDE MEVLÂ	KIRIKKALE
189	YAZ BAHAR AYLARI GELDİ YERİŞTİ	ÇUKUROVA
192	YİNE KISMETİM KALDIRDI FELEK (ARGUVAN AĞZI)	MALATYA
195	YOSUN TUTMUŞ PINARLARI AKMIYOR	KAHRAMANMARAŞ

EK 14- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE KADER KAVRAMINA YER VERİLEN ESERLER

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
7	AĞ ELİME MOR GINALAR YAKTILAR	DENİZLİ/ACIPAYAM
30	ALIVERİN SANDIĞIMDAN KÜRKÜMÜ	MUĞLA
45	APARDI POSTA MENİ	KERKÜK
122	BEĞİM GÖZÜN AYDIN OLSUN	KARS
124	BEN AĞLARIM EL GÜLER	TRABZON
142	BİCOYUN ELLERİNDE	SİVAS
150	BİR GEMİM VAR SALI VERİN ENGİNE	AYDIN
151	BİR GEMİM VAR ADALARA YASLANIR	ANKARA
151	BİR GEMİM VAR SALIVERDİM ENGİNE	EDİRNE
209	ÇARŞAMBAYI SEL ADI	SAMSUN
217	ÇAYA VARDIM ÇAYLARIM	ANTALYA
302	EKİNLER ORAK ORAK	SİVAS
316	EMİNEMİN HEP YOLLARI DİKİNE	MANİSA
319	ENTÂRİSİ AKTANDIR	KONYA
324	ERVÂH-I EZELDE LEVH-İ KALEMDE	ERZİNCAN
340	EVLERİNE VARAMADIM GAZELDEN	SAKARYA
391	GERMENCİYNEN BALTACIĞIN ARASI	AYDIN
406	GİNE AK YOKUŞU DUMAN BÜRÜDÜ	ANTALYA
415	GONAKLAR YAPTIRDIM UZUN ÇARŞIYA	TOKAT
474	ISPARTADAN ÇIKTIM BAŞIM SELÂMET	AYDIN
481	İLMONUM GALBURDA	ÇANKIRI
541	KEKLİK GİBİ KANADIMI SÜZMEDİM	ERZİNCAN
565	KÖRLENME EY İNSANOĞLU	ERZURUM
580	MAKARAM SARI BAĞLAR	DİYARBAKIR
617	NEDİR BENİM MELUL MAHZUN GEZDİĞİM	TUNCELİ
629	OĞUL BUGÜN DUMAN ALMIŞ HEVESLİ	DİYARBAKIR
634	OY BİR SİGARA VER BANA	ORDU
644	PENCEREDE PERDE BEN	AMASYA
662	SABAH ODLU GÜNEŞ DOĞDU BACADN	ANKARA
665	SABAHINAN ESEN SEHER YELİ Mİ	YOZGAT
673	SARARDIM BEN SARARDIM	SİVAS
729	ŞU KARŞIKİ DAĞDA KAR VAR DUMANYOK	HATAY
765	BARAKANIN ALT YANINDA BAĞÇALAR	KONYA
788	YEDİ KALEMİNEN YAZI YAZARIM	ORTA ANADOLU
3	AĞAMIN BİNDİĞİ ARAP ATIDIR (GURBET HAVA-SI)	BURDUR
3	AĞGÜL SENİ CAMEKANDA GÖRMÜŞLER	SİVAS
11	ANLADIM EVELDEN BÖYLEDIR TAKDIR	KIRŞEHİR

12	ARADIM DİRDİME ÇARE Mİ BULDUM (BOZLAK)	KIRŞEHİR
17	AŞKIN NE DERİN YARALAR AÇTI ŞU CİĞERİMDE	ŞANLIURFA
25	BANA GAM YUTTURDU SEHPÂ'YI HİCRAN	ERZURUM
26	BAŞIM ALIP DİYAR DİYAR GİDEYİM (BOZLAK)	KIRŞEHİR
28	BEN BU YAYLALARI YAYLAYAMADIM (ÜLGER DOĞMASIN)	MALATYA
29	BEN DE BU YAYLAYA YAYLA MI DERİM	SİVAS
35	BİLMEM KADERDEN Mİ BİLMEM TECELLÎ	ŞANLIURFA
36	BİR ANADAN BU DÜNYAYA GELİNCE	KIRŞEHİR
40	BİR GÜZELİN DE SİTEMİNDEN NÂRINDAN	SİVAS
43	BİZE GAM YUTTURDU SEHPÂ'YI HİCRAN	KIRIKKALE
	BU NASIL TÂLİHTİR BU NASIL KADER (BOZLAK-AĞIT)	KIRŞEHİR- KIRIKKALE/KESKİN DOLAYLARI
51	COŞKUN BİR SEL GİBİ AKTIM DURULDUM (BOZLAK)	ORTA ANADOLU
66	DOLAN GEL SEVDİĞİM BURDUR DAĞINI (GURBET HAVASI)	BURDUR
86	GENÇ YAŞIMDA FELEK VURDU BAŞIMA	SİVAS
99	GÜMÜŞLÜ CEZVELERİM GAYNAR OCAKTA (TE- KELİOĞLU GURBET HAVASI)	BURDUR
100	GÜNE DÜŞTÜM GÖLGEDEN GÜNE DÜŞTÜM	ŞANLIURFA
103	HASRET KALDIM SADIK YÂRE (I. VARYANT)	DİYARBAKIR
115	KADER TORBASINA ELİMİ UZATTIM	SİVAS
115	KADERİM BENİM KADERİM (BOZLAK)	KIRŞEHİR
118	KALKTI KISMET BU ELLERDE DURULMAZ (BOZLAK)	KIRŞEHİR
120	KARA BULUT OLMUŞ DÖNER BAŞIMDA	ERZURUM
121	KARADIR KAŞLARIN ELA GETİRİR (BOZLAK)	ORTA ANADOLU
125	KAYALAR KAYALAR DA YÜKSEK KAYALAR	MALATYA
126	KEMENT ATTIN KOYDUN BENİ TUZAĞA	SİVAS
128	KISMET KALKTI BU ELLERDE DURULMAZ (BOZLAK)	KIRŞEHİR
131	KURBAN OLURUM MEZERİYİN TAŞINA (BOZLAK- AĞIT)	ANKARA
145	NEYİNE GÜVENEM YALAN DÜNYANIN	KARS
151	ÖZ CANIMDAN ÇOK SEVDİĞİM ERZURUM	ERZURUM
152	PINARA VARDIM DA NE KANLI PINAR	SİVAS
158	SANKİ SAM YELİSİN ESTİN BAĞIMA (BOZLAK)	KIRŞEHİR
162	SEN BENSİZ GEZERKEN SILA BAĞINDA	SİVAS
162	SEN GİDERSEN SENİ KİMDEN SORAM YAR (İSFAHAN)	ŞANLIURFA
166	SON BAKIŞIM OLDU TOKLUMEN'İN KÖYÜNE	KIRŞEHİR
171	ŞEKERDAĞI'NIN HİÇ EKSİLMEZ GICISI	KAYSERİ
174	TÂLİH BİZİ ATTI GURBET ELLERE	MALATYA
174	TELLİ TURNAM KALKIN GÖÇÜN BU ELDEN	-
177	URFA DAĞLARINDA GEZDİĞİM ÇAĞLAR	ŞANLIURFA
192	YİNE HAVALADI GÖĞNÜMÜN GUŞU	MALATYA
194	YORGUN YORGUN GELDİM ORAK BİÇMEDEN (ARGUVAN AĞZI)	MALATYA

**EK 15- THM SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİNDE KADER KAVRAMINA DÂİR
FARKLI KULLANIMLARA YER VERİLEN ESERLER**

SAYFA	ESER İSMİ	YÖRE
5	ADAKÖY TAŞMIŞ GELİYOR	GİRESUN
42	ANAM AYASIN BENİ	TRABZON
42	ANAM KİRMENİNİ ALSIN ELİNE	KIRŞEHİR-MUCUR
103	BAHAR GELDİ YİNE YOLLAR İŞLEDİ	NEVŞEHİR-ÜRGÜP
135	BENİ HOR GÖRME GARDAŞIM	SİVAS
136	BENİM ADIM DERTLİ DOLAP	SİVAS
145	BİNNAZ KIZI NAZ KIZI	UŞAK-TATAR KÖ-YÜ
164	BİR YİĞİT DÜNYADA KELEŞ GEZENDE	TRABZON
229	ÇIKAYIM GİDEYİM URUMELİNE	RUMELİ
239	ÇÖĞRE AĞACINDA BİTER Mİ KORUM	ANTALYA-İBRADI
243	DAĞDAN YUVARLANDI KAYALARIMIZ	KAYSERİ
249	DAM BAŞINA ÇIKSAM SAÇIM YELLENİR	HATAY-ANTAKYA
268	DEPEKÖY ÜSTÜNE TUFENG ASAYIM	KÜTAHYA
303	EL ZANNEDER BEN DELİYİM	ŞANLIURFA
318	ENGİNLİ YÜKSEKLİ MAYALARIMIZ	KONYA
319	ENTÂRİSİ AKTANDIR	KONYA
331	EŞİMDEN AYRILDIM YOKTUR KARARIM	SİVAS
379	GEDİZ PAZARDIRI BENİM PAZARIM	KÜTAHYA
391	GESİ BAĞLARINI DOLANIYORUM (GERMİR AĞZI)	KAYSERİ
393	GEYİNMIŞ KUŞANMIŞ YAYLDAN GELİR	İÇEL/SİLİFKE
504	KALENİN BEDENLERİ ALLILAR	YOZGAT
505	KALENİN BEDENLERİ NİKSARIN FİDANLARI	TOKAT
511	KAPINIZIN ARDI GÜMÜŞ SÜRGÜLÜ BARANA - TARHALA	MANİSA
679	SEBEP MEZARINDA YOSUNLAR BİTSİN	KIRŞEHİR
741	YEK KAPIDAN ÇIKTIM YÜZÜM PEÇELİ	AMASYA
768	VAY BANA VAYLAR BANA	KONYA
17	ATIMI BAĞLADIM DELİKLİ TAŞA	ORTA ANADOLU
27	BEHEY KARLIK DAĞI SANA NE OLDU (EMLEK AĞZI)	SİVAS
48	BUDAMIŞLAR SÖĞÜTLERİN DALINI	BURDUR
83	GEL A GEL DER BELE ELVEDA A BALAM (AT ÜSTÜ HAVASI)	KARS
86	GENÇ YAŞIMDA FELEK VURDU BAŞIMA	SİVAS
131	KÖSEDAĞ YÜCEDİR ZARA ENGİNİ	SİVAS
134	MALUM OLSUN SANA BAK NE HALDEYİM (BOZ-LAK)	ÇORUM
157	SAĞ YANIMDAN PENCEREYİ KIRDILAR	MALATYA

191	YİNE BAHAR GELDİ BÜLBÜL SESİNDEN (ÇAMŞIHI AĞZI)	SİVAS
191	YILDIZ GİDERSİN BİR YANA	ERZİNCAN

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Ramazan ÇALKAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Manavgat Anadolu İmam-Hatip Lisesi, 2008-2012
Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2012-2017
Tez/ Dönem Projesi Konusu	Anadolu Türkülerinde Kader İnancı
Yabancı Diller	Arapça (İyi), İngilizce (İyi)
BİLİMSEL FAALİYETLER	
Ömer Faruk Teber-Ramazan Çalkan, “Alevî Bektaşî Nefeslerinde Tevellâ ve Teberrâ”, <i>Social Sciences Research Journal</i>, 8 (2019), ss. 89-96. Sabri Yılmaz-Ramazan Çalkan, “Kader İnancının Anadolu Türkülerinde İzdüşümü: Felek”, <i>Türk Akademik Araştırmalar Dergisi Uluslararası Multidisipliner Kongresi Bildiriler Kitabı</i>, Ed. Mehmet Şahin-Şeref Göküş, Otto Yayınları, Ankara 2018, ss. 1-6. , “Duygu ve Düşüncelerin Dili Türküler Üzerinden Anadolu Halkının Kader Algısı”, <i>Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi</i>, 60 (2018), ss. 1328-1338.	
İŞ DENEYİMİ	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı